

Demogrāfijas un migrācijas procesu izpēte zināšanu sabiedrības attīstībai Latvijā

**Demogrāfijas un migrācijas
procesu izpēte zināšanu
sabiedrības attīstībai Latvijā**

Valsts pētījumu programma
“Letonika latviskas un eiropiskas
sabiedrības attīstībai”

Demogrāfijas un migrācijas procesu izpēte zināšanu sabiedrības attīstībai Latvijā

**Study of Demographic and Migration
Processes for Development of
Knowledge Society in Latvia**

Demogrāfijas un migrācijas procesu izpēte zināšanu sabiedrības attīstībai Latvijā. Kolektīva monogrāfija Zaigas Krišjānes un Jura Krūmiņa zinātniskā redakcijā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2026. 144 lpp.

Autori: Tatjana Ajubova, Elīna Apsīte-Beriņa, Ilze Auliciema, Baiba Bela, Atis Bērziņš, Māris Bērziņš, Dina Bite, Aleksandrs Dahs, Līga Danilāne, Jānis Dzerviniks, Līga Feldmane, Māra Kiope, Baiba Kiršteina, Zaiga Krišjāne, Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Jānis Krūmiņš, Juris Krūmiņš, Ženija Krūzmētra, Kristīne Lece, Velta Ļubkina, Vadims Mantrovs, Zane Meļķe, Inta Mieriņa, Nadežda Pazuhina, Ilga Prudņikova, Iveta Reinholde, Inese Runce, Inese Šūpule, Anete Tīrmane, Svetlana Ušča.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Monogrāfija atzīta par atbilstošu monogrāfijas prasībām un rekomendēta izdošanai (Latvijas Universitātes Eksakto zinātņu un tehnoloģiju fakultātes Konsultatīvās zinātniskās padomes 27.10.2025. sēdes protokols 19-74/2).

Recenzenti:

Prof. *Dr. geogr.* Maija Rozīte, “Biznesa augstskola Turība”

Prof. *Dr. geogr.* Andris Klepers, Vidzemes augstskola

Dr. demogr. Līga Āboliņa, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvijas Republikas Veselības ministrija

Kolektīvā monogrāfija izdota ar Valsts pētījumu programmas “Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projekta “Jauni risinājumi demogrāfijas un migrācijas procesu izpētē latviskas un eiropiskas zināšanu sabiedrības attīstībai” (DemoMigPro, 2022.–2024. g.) (VPP-LETONIKA-2021/4-0002) atbalstu.

Latviešu valodas literārā redaktore Ruta Puriņa
Angļu valodas literārā redaktore Andra Damberga
Maketētāja Ineta Priga

© Visi autori

© Latvijas Universitāte, 2026

ISBN 978-9934-36-559-1

ISBN 978-9934-36-560-7 (PDF)

<https://doi.org/10.22364/dmpzs.26>

Satura rādītājs

Tabulas un attēli	9
Ievads	11
Zaiga Krišjāne, Juris Krūmiņš	
Literatūra un avoti	13

Demogrāfiskās situācijas izmaiņas un vērtējumi

Juris Krūmiņš, Atis Bērziņš, Aleksandrs Dahs, Kristīne Lece

Ievads – jauns posms demogrāfiskās situācijas izpētē	16
Dzimstība un tautas ataudze	17
Reģionālās demogrāfiskās situācijas tipoloģija	20
Ienākumu salīdzinājums mājsaimniecībās ar bērniem	23
Demogrāfiskās attīstības skatījums nākotnē	26
Nobeigums	27
Literatūra un avoti	28

Iedzīvotāju iekšzemes migrācijas dinamika Latvijas reģionos un apdzīvotajās vietās

Zaiga Krišjāne, Jānis Krūmiņš, Elīna Apsīte-Beriņa, Māris Bērziņš

Ievads	32
Iedzīvotāju izvietojums un skaita pārmaiņas Latvijas reģionos un apdzīvotajās vietās	33
Iekšzemes migrācijas kopapjoms un plūsmas starp reģioniem un apdzīvotajām vietām	35
Iekšzemes migrācijas saldo struktūra reģionos un apdzīvotajās vietās	38
Iekšzemes migrantu izvietojuma iezīmes	40
Iekšzemes migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs	44
Nobeigums	45
Literatūra un avoti	46

Talantu migrācijas izaicinājumi un diasporas iesaistes potenciāls

Baiba Bela, Zane Meļķe, Inta Mieriņa, Inese Šūpule

Ievads	50
Diasporas iesaistes diasporas diplomātijā potenciāls	51
Diasporas iesaiste organizācijās	58
Neveiksmīgas remigrācijas pieredze	63
Darbspēka trūkums un migrācija IT jomā	66
Nobeigums	69
Literatūra un avoti	70

Trešo valstu pilsoņu iecelšanas un uzturēšanās regulējums Latvijā: migrācijas izaicinājumi un esošās problēmas

Vadims Mantrovs, Iveta Reinholde, Ilze Auliciema, Baiba Kiršteina

Ievads	74
Valsts rīcībpolitikas un tiesībpolitikas trūkums migrācijas regulējuma ietvarā	74
Latvijas likumdevēja reaģēšana uz migrācijas krīzēm	77
Nobeigums	79
Literatūra un avoti	80

Jaunienācēji laukos: izaicinājumi un risinājumi

Ženija Krūzmētra, Dina Bite, Līga Feldmane, Anete Tīrmane, Tatjana Ajubova

Ievads	84
Pētījuma dati un metodes	84
Izmaksas dzīvošanai laukos	84
Mājoklis	86
Darbs laukos	88
Atbalsts ģimenēm ar bērniem	89
Speciālistu piesaiste	91
Jauniešu piesaiste laukiem	92
Savas vietas meklēšana un vērtību sadursmes	93
Sociālekonomiskais piensums kopienām un integrācija	95
Nobeigums	97
Literatūra un avoti	97

Cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas iekļaujošās izglītības veicināšanai jaunpieņacēju integrācijas kontekstā

Ilga Prudņikova, Jānis Dzerviniks, Svetlana Ušča, Līga Danilāne, Velta Ļubkina

Ievads	100
Cilvēkresursu pārvaldīšanas stratēģijas iekļaujošās izglītības attīstībā	101
Empīriskā pētījuma metodoloģija	105
Pētījuma rezultātu analīze	106
Diskusija	111
Nobeigums	113
Rekomendācijas	114
Literatūra un avoti	115

Reliģisko kopienu potenciāls jaunpieņacēju iekļaušanā un socializācijā

Māra Kiope, Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Nadežda Pazuhina, Inese Runce

Ievads	120
Pētījuma dati un metodes	120
Nobeigums	126
Ieteikumi rīcībpolitikas veidotājiem reliģisko kopienu potenciāla izmantošanai sociālās iekļaušanas un integrācijas jomā	127
Literatūra un avoti	130

Ieteikumi demogrāfiskās politikas plānam 133

Autori 135

Summary 139

Tabulas un attēli

- 1.1. tabula. Dzimušo skaita izmaiņas Latvijā un to sadalījums pa faktoriem (2019.–2023. g.)
- 1.2. tabula. Mātes izglītības līmenis un vidējais vecums Latvijā, piedzimstot pirmajam bērnam (2019. un 2023. g.)
- 1.3. tabula. Latvijas novadu klasteru indikatīvās pašvaldības (medoidi) atbilstoši četru klasteru modelim (2019.–2022. g.)
- 1.4. tabula. Latvijas valstspilsētu demogrāfiskās attīstības indikatori (2019.–2022. g.)
- 1.5. tabula. Latvijas iedzīvotāju perspektīvā skaita jaunākās prognozes (tūkst.)
- 1.6. tabula. Eurostat iedzīvotāju skaita prognožu un demogrāfisko rādītāju hipotēžu salīdzinājums (Latvija, 2030. un 2040. g.)
- 2.1. tabula. Iedzīvotāju sadalījums un skaita izmaiņas Latvijas reģionos 2020. un 2021. gadā
- 2.2. tabula. Globālā Morana indeksa statistiskās vērtības iekšzemes migrantu izvietojumam 2000., 2011. un 2021. gadā Latvijā
- 2.3. tabula. Iekšzemes migrācijā iesaistīto iedzīvotāju demogrāfiskais un sociāli profesionālais sastāvs, īpatsvara (%) sadalījums 2000., 2011. un 2021. gadā Latvijā
- 4.1. tabula. Pārskats par iespējamām migrācijas scenārijiem un to ietekmi uz darba tirgu. Sagatavots pēc L. Nardonas un A. Hari (Nardon, Hari, 2024)
- 5.1. tabula. Nepieciešamās darbības individuālajā līmenī
- 5.2. tabula. Nepieciešamās darbības institucionālajā līmenī
- 5.3. tabula. Nepieciešamās darbības valsts un pašvaldības līmenī
- 5.4. tabula. Cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas un to raksturojums
- 1.1. attēls. Dzimstības vecumkoeficienti Latvijā 2019. un 2023. gadā (dzīvi dzimušo skaits uz 1000 attiecīgās vecumgrupas sievietēm)
- 1.2. attēls. Latvijas novadu klasteri pēc to pamata demogrāfiskajiem rādītājiem (2019.–2022. g.)
- 1.3. attēls. Latvijas mājsaimniecību ar bērniem līdz 12 gadu vecumam grupu ienākumu uz vienu ekvivalento patērētāju mediānas indeksi atkarībā no mājsaimniecības tipa (procentos pret visām Latvijas privātajām mājsaimniecībām ar vai bez bērniem) (2018.–2022. g.)
- 1.4. attēls. Latvijas mājsaimniecību tipu ar bērniem līdz 12 gadu vecumam ienākumu uz vienu ekvivalento patērētāju mediānas indeksi (procentos pret Latvijas visu tipu privātajām mājsaimniecībām ar un bez bērniem) (2018.–2022. g.)
- 2.1. attēls. Latvijas teritorijas administratīvais iedalījums, reģionālais iedalījums un apdzīvojuma struktūra 2025. gada sākumā

- 2.2. attēls. Reģistrētās iedzīvotāju iekšzemes migrācijas kopapjoms no 2000. līdz 2024. gadam un iekšzemes migrantu īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā pētījumam izvēlētajos gados
- 2.3. attēls. Reģistrētās iedzīvotāju iekšzemes migrācijas kopapjoma sadalījums starp reģioniem un apdzīvotajām vietām pētījumam izvēlētajos gados (2000., 2011. un 2021. gadā) Latvijā
- 2.4. attēls. Iedzīvotāju iekšzemes migrācijas saldo struktūra Latvijas reģionos pētījumam izvēlētajos gados (2000., 2011. un 2021. gadā)
- 2.5. attēls. Iedzīvotāju iekšzemes migrācijas saldo struktūra Latvijas apdzīvotajās vietās pētījumam izvēlētajos gados (2000., 2011. un 2021. gadā)
- 2.6. attēls. Iekšzemes migrantu izvietojums 2000., 2011. un 2021. gadā Latvijā (*Getis-Ord Gi** karsto un auksto punktu klasteru kartes)
- 3.1. attēls. Starptautiskā iedzīvotāju ilgtermiņa migrācija Latvijā
- 3.2. attēls. Sadarbības iespēju starp Latvijas pārstāvjiem un starptautiskās organizācijās strādājošiem Latvijas izcelsmes profesionāļiem vērtējums (%)
- 3.3. attēls. Vai pēdējo piecu gadu laikā ir bijusi jebkāda veida sadarbība ar Latvijas pārstāvjiem (%)
- 3.4. attēls. Kāda veida palīdzība sniegta Latvijai (%)
- 3.5. attēls. Diasporas organizāciju un grupu darbības jomas

Levads

Zaiga Krišjāne, Juris Krūmiņš

Demogrāfiskās izmaiņas un to mijiedarbība ar migrāciju spēcīgi un ilgstoši ietekmē katru sabiedrību. Nepārtraukti mainīgā un arvien vairāk savstarpēji saistītā pasaulē Latvija un Eiropa saskaras ar daudzveidīgiem un savstarpēji cieši saistītiem draudiem, ko veicina iedzīvotāju skaita samazināšanās, iedzīvotāju novecošana, veselības aprūpes sistēmas apdraudējumi Covid-19 pandēmijas laikā, sociālā nevienlīdzība, sabiedrības neapmierinātība un dažādas migrācijas krīzes situācijas (Kashnitsky, Aburto, 2020). Kopš 20. gadsimta 90. gadu sākuma Latvija un citas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis ir piedzīvojušas pēkšņas un vienlaicīgas pārmaiņas visos galvenajos demogrāfiskajos procesos: dzimstībā, mirstībā un migrācijā (Fihel, Okólski, 2020). Rezultātā notikusī depopulācija, pilsētu sarukums un iedzīvotāju novecošana kļuva par dažām no visplašākajām pārmaiņām, kas raksturīgas sabiedrībām, kuras piedzīvo postpadomju pārmaiņas. Tās radīja unikālus apstākļus, kas izpaudās kā radikālas demogrāfiskas pārmaiņas, kurām raksturīgs dzīves ilguma pieaugums, zems dzimstības līmenis, daudzveidīgāki ģimenes modeļi un migrācijas nozīmes pieaugums (Frejka et al., 2016). Sakarā ar zemo dzimstības līmeni kopš 20. gadsimta 90. gadiem, pieaugošo dzīves ilgumu un jauniešu emigrāciju Latvija, līdzīgi kā citas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis, tuvākajā nākotnē, visticamāk, kļūs par vienu no visvairāk novecojošām valstīm Eiropā. Tas savukārt rada vairākus svarīgus izaicinājumus ar tālejošām sekām politiskajai, ekonomiskajai un sociālajai sistēmai. Tāpēc projekta mērķis ir sniegt jaunas zināšanas un risinājumus demogrāfisko un migrācijas procesu pētījumiem, lai veicinātu Latvijas sabiedrības ilgtspējīgu attīstību. Demogrāfiskās izmaiņas un mūsdienu migrācijas modeļi ievērojami ietekmē Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā (“Latvija 2030”) definēto ilgtermiņa attīstības prioritāšu un mērķu sasniegšanu.

Tradicionālā “**lēnās demogrāfijas**” paradigma parāda, ka iedzīvotāju skaita izmaiņas ir inerts un pašpietiekams process, ko virza pakāpeniskas dzimstības un mirstības izmaiņas. Šī pieeja balstās uz demogrāfiskās pārejas teoriju, kurā sabiedrības virzās no augstiem dzimstības un mirstības rādītājiem uz zemākiem (Coleman, 2006; Van de Kaa, 2002; Lee, 2002).

Demogrāfisko pārmaiņu un ar tām saistīto migrācijas modeļu pētījumu teorētisko pamatu veido demogrāfiskās pārejas teorija (Kirk, 1996; Caldwell, 2007). Vairāki pētījumi par dzimstības samazināšanos zem vienkāršas paaudžu nomaiņas līmeņa, kas ekonomiski attīstītajās valstīs notika jau 20. gadsimta otrajā pusē,

noveda pie otrās demogrāfiskās pārejas jēdziena ieviešanas, kas joprojām plaši tiek izmantots demogrāfiskās attīstības skaidrojumos (Van de Kaa, 2002). Demogrāfs *D. Coleman*, analizējot migrācijas izraisītās etniskās un sociālās pārmaiņas vairākās Eiropas valstīs un ASV, ierosināja, ka jauno tendenču teorētisko pamatu vajadzētu saukt par trešo demogrāfisko pāreju, jo migrācija arvien vairāk ietekmē demogrāfiskās pārmaiņas (Coleman, 2004, 2006).

Mūsdienās iedzīvotāju dinamika vairs nav vienmēr lēna vai prognozējama, īpaši valsts līmenī un vietējā mērogā. “**Ātrās demogrāfijas**” perspektīva uzsver, ka iedzīvotāju skaita izmaiņas var būt arī straujas, un šo pārmaiņu galvenais virzītājspēks bieži ir **migrācija**, kurai ir būtiska un nereti svārstīga ietekme (Billari, 2022).

Turklāt migrācija cieši saistīta ar nesen piedzīvotajām krīzēm – tostarp ekonomiskām un politiskām nestabilitātēm, bruņotiem konfliktiem, veselības aprūpes krīzēm (piemēram, Covid-19 pandēmija), enerģētikas problēmām un taupības pasākumiem, kas visi var veicināt straujas un neprognozējamas demogrāfiskās izmaiņas (Damoun et al., 2025; Pesando et al., 2023; Krūmiņš et al., 2021).

Galvenās demogrāfiskās un migrācijas problēmas ir svarīgs sociālekonomisks jautājums ilgtspējīgas attīstības un iekļaujošas sabiedrības izaugsmes kontekstā, tādēļ ir nepieciešami padziļināti pētījumi, lai novērtētu un reaģētu uz Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanos. Ierosinātajā projektā analizēti demogrāfiskie un migrācijas procesi, novērtēti juridiskie aspekti, efektīva pārvaldība, remigrācija, talantīgu profesionāļu migrācijas jautājumi, jauniebraucēju integrācija.

Lai risinātu šos jautājumus, Valsts pētījuma programmas projektā (turpmāk projektā) “Jauni risinājumi demogrāfijas un migrācijas procesu izpētē latviskas un eiropeiskas zināšanu sabiedrības attīstībai” (DemoMigPro, 2022.–2024. g.) tika izmantota novatoriska starpdisciplinārā un kopradnieciskā pieeja, lietojot kvantitatīvo un kvalitatīvo metožu triangulāciju. Pētījumā sniegta uz datiem balstīta analīze par demogrāfiskajiem un migrācijas procesiem un to juridiskajiem un efektīvās pārvaldības aspektiem. Tajā uzsvērti arī remigrācijas un diasporas sadarbības tīklu jautājumi, talantīgu speciālistu migrācija un tās ietekme uz cilvēkkapitālu. Projektā analizēti arī jautājumi, kas saistīti ar iekļaujošu sabiedrību dažādās teritorijās, jauniebraucēju integrāciju izglītības ceļā un iekļaujošas sabiedrības veidošanu ar reliģisko kopienu palīdzību.

Projekta mērķis ir sniegt jaunas zināšanas un risinājumus demogrāfisko izmaiņu un migrācijas procesu pētījumiem, lai veicinātu Latvijas sabiedrības ilgtspējīgu attīstību.

Projektu realizēja Latvijas Universitāte (LU) kā viena no lielākajām akadēmiskajām pētniecības iestādēm Latvijā ar plašu pieredzi zinātnisko projektu īstenošanā gan valsts, gan starptautiskā mērogā un daudzdisciplīnu ekspertīzi, aptverot projektā nepieciešamās zinātniskās jomas. LU fakultāšu sadarbība un pētnieki no Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātes (demogrāfi, sociologi), Eksakto zinātņu

un tehnoloģiju fakultātes (ģeogrāfi), Juridiskās fakultātes un Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta veido projekta zinātnisko komandu.

Projekta partneri ir izvēlēti stratēģiski, iekļaujot augstākās izglītības un zinātnes reģionālo iestāžu pārstāvjus, kuri var bagātināt projekta konsorciju ar vietējam zināšanām, labāko praksi un tīklojumiem. Projekta partneri pārstāv Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāti (LBTU) un RTU Rēzeknes akadēmiju (RTU Rēzekne). Abas augstskolas ir nozīmīgi reģionālie augstākās izglītības, zinātnes un pētniecības centri Latvijā, kas nodrošina jaunu zināšanu un tehnoloģiju attīstību, apguvi un nodošanu reģionālajai un valsts ekonomikai, kā arī veicina zināšanu sabiedrības attīstību. Partneru galvenās stiprās puses ir to zināšanas un pieredze izglītības (RTU Rēzekne) un lauku attīstības (LBTU) procesu un jautājumu pētniecībā reģionālā līmenī. Abas augstskolas ir cieši sadarbojušās ar reģionālajām un pašvaldību iestādēm, nevalstiskajām organizācijām un vietējiem uzņēmumiem, lai izstrādātu ieteikumus reģionālajai plānošanai un uz pierādījumiem balstītai politikai izglītības un lauku attīstības jomā. Tādējādi abi reģionālie partneri savstarpēji papildina un bagātina zinātņu jomas, kuras pārstāv Latvijas Universitāte. Migrācijas kontekstā jāatzīmē, ka visi projektā iesaistītie konsorcija partneri ir būtiski dalībnieki starptautisko studentu un talantu piesaistīšanā un nodrošina konkurētspējīgu izglītību.

Projekta zinātnisko komandu veido pieredzējuši un jaunie pētnieki, kā arī studenti no ģeogrāfijas, demogrāfijas, socioloģijas, izglītības, tūrisma un migrācijas studiju jomām. Ievērojot projekta novatorisko daudzdisciplināro raksturu, zinātniskā komanda ir rūpīgi plānota, lai nodrošinātu nepieciešamās zināšanas un prasmes attiecīgajās jomās.

Projekta rezultāti sniedz detalizētu demogrāfisko un migrācijas procesu analīzi, uzsverot iekļaujošas sabiedrības ilgtspēju un attīstību. Tajā novērtēti mūsdienu demogrāfiskie un migrācijas procesi, kas izmantoti, lai izstrādātu uz pētījumiem balstītus ilgtspējīgus politiskos risinājumus demogrāfiskajiem un migrācijas jautājumiem. Iegūtie rezultāti veicina iekļaujošas zināšanu sabiedrības attīstību Latvijā. Sniegtie rīcībpolitikas ieteikumi, pētījumi par konkrētām mērķgrupām un piedāvātie uzlabojumi ir būtisks instruments, lai uzlabotu uz pierādījumiem balstītu valsts un sabiedrības attīstības politiku.

Literatūra un avoti

- Billari, F. C. (2022). Demography: Fast and Slow. *Population and Development Review*, 48(4), 883–911. <https://doi.org/10.1111/padr.12464>
- Caldwell, J. C. (2007). *Demographic Transition Theory*. Springer Science & Business Media.
- Coleman, D. (2004). Why we don't have to believe without doubting in the "Second Demographic Transition" – some agnostic comments. *Vienna Yearbook of Population Research*, 2, 11–24.
- Coleman, D. (2006). Immigration and ethnic change in low-fertility countries: A third demographic transition. *Population and Development Review*, 32(3), 401–446. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2006.00131.x>

- Damoun, O., Bayona-i-Carrasco, J., Domingo, A. (2025). Population Dynamics and Vulnerability: Regional Pathways in Spain, 2002–2021. *Applied Spatial Analysis*, 18(60). <https://doi.org/10.1007/s12061-025-09663-5>
- Fihel, A., Okólski, M. (2019). Demographic change and challenge. In *Social and Economic Development in Central and Eastern Europe* (pp. 101–132). Routledge.
- Florida, R. (2021). Discontent and its geographies. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 14(3), 619–624.
- Frejka, T., Gietel-Basten, S., Abolina, L. et al. (2016). Fertility and family policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies*, 41(1), 3–56.
- Kashnitsky, I., Aburto, J. M. (2020). COVID-19 in unequally ageing European regions. *World Development*, 136, 105170.
- Kirk, D. (1996). Demographic transition theory. *Population Studies*, 50(3), 361–387.
- Krumins, J., Berzins, M., Krisjane, Z. (2021). Patterns of internal migration during the first year of the COVID-19 outbreak in Latvia. *Folia Geographica*, XVI, 28–39.
- Lee, R. (2002). The demographic transition: Three centuries of fundamental change. *Journal of economic perspectives*, 17(4), 167–190.
- Pesando, L. M., Dorélien, A., St-Denis, X. et al. (2023). Demography as a Field: Where We Came From and Where We Are Headed. *Canadian Studies of Population*, 50, 4.
- Van de Kaa, D. J. (2002). The idea of a second demographic transition in industrialized countries. *Birth*, 35, 45.

Demogrāfiskās situācijas izmaiņas un vērtējumi

Juris Krūmiņš, Atis Bērziņš, Aleksandrs Dahs, Kristīne Lece

Latvijas Universitāte

Atslēgvārdi: tautas ataudze, dzimstība, klasteranalīze, demogrāfiskās prognozes.

Galvenās atziņas:

- Piecu gadu periodu no 2019. līdz 2023. gadam raksturo inovācijas administratīvo datu un statistisko metožu izmantošanā, kā arī 2021. gada tautas skaitīšanas norisē un datu lietojumā. Covid-19 pandēmija un Krievijas agresija Ukrainā ir ietekmējusi demogrāfisko uzvedību un demogrāfisko attīstību Latvijā.
- Indeksu metodes lietojums dod iespēju sadalīt dzimušo skaita izmaiņas dzimstības intensitātes izmaiņu un reprodūktīvā vecuma sievietes vecuma sastāva ietekmes rezultātā. Dzimstības intensitātei ir izšķiroša nozīme dzimušo kopskaita izmaiņās, mēreni paplašinātas paaudžu nomaiņas un cilvēkkapitāla atjaunošanas nodrošināšanā.
- Latvijā pastāv ievērojamas teritoriālas atšķirības iedzīvotāju skaita izmaiņās un vecuma sastāvā. To sekmē Rīgas metropoles teritorijas sociālekonomiskā ietekme, iedzīvotāju blīvuma atšķirības un vāji izteikti apdzīvoto vietu suburbanizācijas procesi valsts reģionos.
- Bērnu skaits mājsaimniecībās būtiski ietekmē to ienākumu līmeni uz vienu ekvivalento patērētāju. Dažādu tipu mājsaimniecībās Latvijā šī ietekme izpaužas atšķirīgi. Ienākumi laulātam pārim ar bērniem ir augstāki salīdzinājumā ar ienākumiem kopdzīves partneriem ar bērniem. Viszemākie ienākumi ir mājsaimniecībās, kurās māte viena pati audzina vairākus bērnus.
- Saskaņā ar prognozēm demogrāfisko attīstību turpmāk ietekmēs dzimstība zem vienkāršas paaudžu nomaiņas līmeņa, mūža ilguma mērens pieaugums un negatīvs ārējās migrācijas saldo. Iedzīvotāju sastāva novecošana saistībā ar gaidāmo darbības vecuma iedzīvotāju kontingenta sarukšanu kļūs par nozīmīgu izaicinājumu sociālekonomiskai attīstībai.

Levads – jauns posms demogrāfiskās situācijas izpētē

Demogrāfiskās situācijas apzināšanā Latvijā aizvadītajos gados kopš 2011. gada tautas skaitīšanas statistiskajā uzskaitē un analīzē ir ieviesta virkne inovāciju, kas sekmē valsts un tās teritoriālo vienību demogrāfiskās attīstības padziļinātas izpētes iespējas: 1) sākot ar 2012. gada 1. janvāri, iedzīvotāju skaits tiek noteikts aprēķina rezultātā, izmantojot Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) Iedzīvotāju reģistrā un administratīvajos reģistros pieejamo informāciju un saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) izstrādātu metodoloģiju izmantojot loģistikās regresijas analīzes metodi (CSP, 2023); 2) kopš 2020. gada, arī 2021. gada tautas skaitīšanā, datus par iedzīvotājiem iegūst tikai no administratīvajiem reģistriem, ņemot vērā tikai reģistrēto dzīvesvietu (CSP, 2022); 3) uzsākta eksperimentālās statistikas datu apkopošana un analīze, izmantojot jaunas pieejas datu analīzē, t. sk. reģionu, pilsētu un lauku iedzīvotāju izpētē (Dahs et al., 2021); 4) iedzīvotāju skaita un sastāva aprēķinos uzsākts izmantot ģeotelpiskos datus. Tie dod iespēju detalizētāk pētīt iedzīvotāju izvietojumu un migrācijas procesus, jo datu atspoguļošanā teritoriālās statistikas rādītāji tiek attēloti 1×1 km tīklojuma kartēs; 5) dažādu jomu speciālistiem ir pavērušās jaunas iespējas lielu datu masīvu analīzē, sasaistot dažādu datubāzu datus (Krišjāne et al., 2021).

Laika posmu kopš 2008.–2009. gada ekonomiskās krīzes Latvijā (Åslund, Dombrovskis, 2011) raksturo visumā stabila sociālekonomiskās situācijas uzlabošanās (iekšzemes kopprodukta uz vienu iedzīvotāju pieaugums, bezdarba un iedzīvotāju emigrācijas samazināšanās). Sākotnēji vērojama dzimstības vispārējā līmeņa pieaugums viesa optimismu arī par tā turpinājumu nākotnē. Tas izpaudās arī 2012. gada decembrī Saeimas paziņojumā par Latvijas Nacionālās attīstības plānu 2014.–2020. gadam, kas 2020. gadā iezīmēja 24–28 tūkst. dzimušo skaitu (Likumi, 2012). Faktiski 2020. gadā dzimušo skaits sasniedza tikai 17,5 tūkstošus. Iedzīvotāju sastāva novecošanas un zemā dzimstības līmeņa dēļ Latvija 2010.–2020. gadā joprojām ietilpa to septiņu ES valstu grupā (Bulgārija, Grieķija, Horvātija, Latvija, Lietuva, Portugāle, Rumānija), kuras raksturoja negatīvs dabiskais un migrācijas pieaugums. Šī laika posma tautas ataudzes, migrācijas, remigrācijas un diasporas izmaiņas analizējuši un pētījuši vairāku jomu speciālisti (piemēram, Mieriņa, 2015; Krūmiņš, Krišjāne, 2019).

2020. gada 23. jūnijā stājās spēkā Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums. Saskaņā ar šo likumu no 2021. gada 1. jūlija Latvijas administratīvi teritoriālajā iedalījumā ir 42 pašvaldības (7 valstspilsētu pašvaldības un 35 novadu pašvaldības). Jaunais teritoriālais iedalījums radīja jaunus izaicinājumus pašvaldībām, teritoriālās statistikas laikrindu pārrēķiniem, kā arī reģionālās demogrāfijas pētījumiem (Dahs et al., 2022). 21. gs. otrās desmitgades sākumam ir raksturīga Covid-19 pandēmijas izplatība un tās ierobežojumi, kas Latvijā aizsākās 2000. gada martā un atstāja ietekmi gan uz valsts sociālekonomisko, gan demogrāfisko attīstību (Dahs et al., 2023).

Latvija šai ziņā nebija izņēmums, jo pandēmijas ietekme uz attīstību un demogrāfiskās situācijas izmaiņām izpaudās gan Eiropas Savienībā (Andersson, Bujard, 2024; Krumins, Dahs, 2021), gan arī globāli (Demographic aspects of the COVID-19 pandemic and its consequences, 2022). Sociālpolitisku nedrošību un ietekmi uz ekonomikas attīstību un demogrāfisko situāciju izraisīja Krievijas militārā agresija Ukrainā 2022. gada 24. februārī. Patvēruma meklētāju ierašanās no Ukrainas citviet, arī Latvijā, lielā mērā izmainīja demogrāfisko situāciju gan Ukrainā, gan Latvijā un citviet. Migrācijas saldo 2022. gadā Latvijā (22,0 tūkst.) pirmoreiz pēc vairāk nekā 30 gadiem kļuva pozitīvs un pārsniedza iedzīvotāju negatīvo dabisko pieaugumu (-14,8 tūkst.), un noteica iedzīvotāju skaita pieaugumu 7,2 tūkst. cilvēku apmērā (CSP, 2023). Arī Eiropas Savienībā pēc divu gadu iedzīvotāju skaita samazināšanās, Covid-19 pandēmijas pārvarēšanas un tās izraisīto ierobežojumu mazināšanās iedzīvotāju skaits sāka palielināties. To sekmēja arī Ukrainas bēgļu pieplūdums ES valstīs, kurš sekoja pēc Krievijas iebrukuma.

Šī raksta mērķis ir raksturot demogrāfiskās situācijas galvenās izmaiņas Latvijā piecos gados no 2019. līdz 2023. gadam, par kuriem pieejami jaunākie detalizētākie demogrāfiskie dati, veikt salīdzinājumus teritoriālā un starptautiskā aspektā, kā arī sniegt vērtējumus par demogrāfiskās attīstības scenārijiem nākotnē. Raksts ietver DemoMigPro projekta sociālekonomiskās demogrāfijas LU pētnieku veikumu.

Dzimstība un tautas ataudze

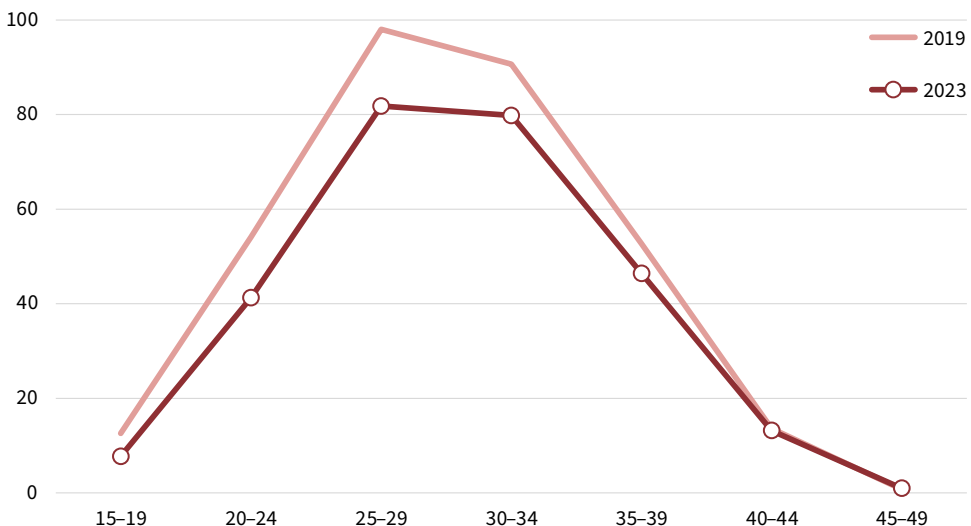
Zems dzimstības un augsts vispārējās mirstības līmenis iedzīvotāju sastāva novecošanas rezultātā noved pie negatīva dabiskā pieauguma. Kopš 2017. gada dzimušo skaits Latvijā vidēji gadā samazinājies par vairāk nekā tūkstoti, un 2023. gadā tas bija zemākais (14,5 tūkst.) pēdējo simts gadu laikā. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums Latvijā četros gados (2020.–2023. g.) vidēji gadā bija -14,2 tūkst. Tādējādi ik gadu dabiskās kustības rezultātā Latvija zaudēja aptuveni Siguldai līdzvērtīgu iedzīvotāju skaitu (14,6 tūkst.). Dzimušo skaita samazināšanās turpinājās arī 2024. gadā, kad astoņos mēnešos tas par 13% atpalika no iepriekšējā gada attiecīgā perioda rādītāja.

Dzimušo skaita izmaiņu sadalīšanai pa faktoriem lietota indeksu metode. Dzimušo skaitu ietekmē reproduktīvā vecuma sieviešu skaita sadalījums pa vecumgrupām un dzimstības intensitāte tajās. Lietojot pastāvīgā un mainīgā sastāva kopindeksus, noskaidroti dzimušo skaita izmaiņu ietekmes abi minētie faktori (1.1. tabula). Dzimušo skaits 2023. gadā bija par 4296 mazāks (-22,9%) nekā 2019. gadā, un samazināšanos veicināja abi faktori, tomēr dzimstības intensitātes faktora loma ir būtiski palielinājusies. 2020.–2021. gadā kopumā ar dzimstības intensitātes izmaiņām izskaidrojami tikai 23,5% no dzimušo skaita samazinājuma, bet pēdējos divos šī perioda gados dzimstības intensitātes faktora ietekme palielinājās līdz 74,9%.

1.1. tabula. Dzimušo skaita izmaiņas Latvijā un to sadalījums pa faktoriem (2019.–2023. g.)

Laika posms, gadi	Dzimušo skaita izmaiņas	Tajā skaitā pa faktoriem		Dzimstības intensitātes izmaiņu faktora īpatsvars dzimušo skaita izmaiņās, %
		Sieviešu skaita reprodūktīvajā vecumā (15–49) pa vecumgrupām izmaiņu ietekmē	Dzimstības intensitātes izmaiņu ietekmē	
2021. pret 2019.	-1366	-1045	-321	23,5%
2023. pret 2021.	-2930	-736	-2194	74,9%

Avots: LR CSP datubāze. Autoru aprēķins.

1.1. attēls. Dzimstības vecumkoeficienti Latvijā 2019. un 2023. gadā (dzīvi dzimušo skaits uz 1000 attiecīgās vecumgrupas sievietēm)

Avots: LR CSP datubāze. Autoru aprēķins.

Visās 27 ES dalībvalstīs (ES27) dzimstības līmenis, izsakot to ar summāro dzimstības koeficientu, ir nepietiekams vienkāršai paaudžu nomaīnai. ES27 dalībvalstīs 2022. gadā tas veidoja 1,46 dzimušos vidēji vienai sievietei reprodūktīvajā vecumā. Latvijā tas bija 1,47, bet pats augstākais rādītājs Francijā – 1,79. 2023. gadā summārais dzimstības koeficients Latvijā pazeminājās līdz 1,36 (kaimiņvalstīs Lietuvā 1,18 un Igaunijā 1,31). Tik zems tā līmenis Latvijā bija ekonomiskās krīzes rezultātā ietekmētajā 2010. un 2011. gadā.

Kopš 2019. gada dzimstība Latvijā ir pazeminājusies visās sievietes vecumgrupās līdz 45 gadu vecumam. Īpaši tas izpaužas 20–34 gadu vecuma intervālā, kurā koncentrējas 3/4 no summārā dzimstības līmeņa (1.1. attēls). Dzimstības samazināšanos ir veicinājuši gan ilglaicīgas iedarbības faktori (sieviešu izglītības līmeņa

1.2. tabula. Mātes izglītības līmenis un vidējais vecums Latvijā, piedzimstot pirmajam bērnam (2019. un 2023. g.)

Mātes izglītības līmenis	Mātes vidējais vecums, piedzimstot pirmajam bērnam	
	2019. gadā	2023. gadā
Pavisam, t. sk.	27,3	28,0
zemāka par vidējo	21,3	21,5
vidējā	25,9	26,4
augstākā	29,8	30,6

Avots: LR CSP datubāze, tabula IDM050.

paaugstināšanās, augsts nodarbinātības līmenis, mātes vidējā vecuma palielināšanās), gan apskatītajam periodam specifiski faktori, kas iedzīvotājos radījuši bažas un nedrošību par nākotni (augsta inflācija, Covid-19 pandēmija, Krievijas izraisītais karš Ukrainā).

Noturīga tendence Latvijā un citās ES dalībvalstīs ir dzimstības atlikšana uz vēlāku mātes vecumu, cerot vispirms nostiprināt materiālo stāvokli, iegūt izglītību, izveidot profesionālo karjeru. Veiktie pētījumi sniedz pierādījumus, ka sakarība starp vecāku ienākumiem un pirmo bērnu dzemdībām divdesmit gadu laikā ir kļuvusi stiprāka gan sievietēm, gan arī vīriešiem (Van Wijk, Billari, 2024). Vēlme nodrošināt ģimenēm ar bērniem pienācīgus ienākumus ir galvenais, kas nosaka dzimstības atlikšana uz vēlāku laiku.

Mātes vidējais vecums bērna piedzimšanas brīdī sistemātiski paaugstinās un ir diferencēts pēc izglītības līmeņa. To apstiprina franču zinātnieku pētījums par ES valstīs pastāvošajām būtiskām atšķirībām reprodūktīvajā uzvedībā izglītības līmeņa grupās katrā valstī (Greulich, Toulemon, 2023). Latvijā sievietēm ar augstāko izglītību bērni dzimst vēlāk nekā sievietēm ar vidējo un zemāku izglītību (1.2. tabula). Pēdējos gados aptuveni puse visu jaundzimušo ir sievietēm ar augstāko izglītību (piemēram, 2023. g. 50,5%). Viņām ir raksturīgs arī augstākais vidējais vecums bērna piedzimšanas brīdī. Vēl augstāks šādu sieviešu īpatsvars ir pirmā un otrā bērna mātēm (2023. g. attiecīgi 53,4% un 55,3%).

Nepietiekami ienākumi un ierobežotas iespējas apvienot profesionālo karjeru ar ģimenes veidošanu, grūtības apvienot algotu darbu un bērnu aprūpi ir galvenie iemesli, kāpēc sievietes un vīrieši nerasniedz vēlamo bērnu skaitu ģimenē. Ģimenei pieejamie ekonomiskie resursi kļūst īpaši nozīmīgi, plānojot otrā bērna piedzimšanu (Lozano et al., 2024; Cabella et al., 2024). Dzimstību ierobežo arī grūtības sievietēm turpināt profesionālo izaugsmi un karjeru pēc bērna piedzimšanas, neapmierinoša proporcija starp bērna aprūpei un atpūtai veltāmo laiku, kā arī sabiedrības un darba devēju nepietiekama izpratne un atbalsts ģimenēm ar maziem bērniem.

Summārais dzimstības koeficients pilsētās ir zemāks nekā lauku teritorijās. Latvijā šis atšķirības 2022. gadā bija vienas no vislielākajām ES (pilsētās 1,21 un laukos 1,64 jaundzimušo vidēji vienai mātei). Vēl lielāka atšķirība bija tikai Ungārijā – attiecīgi 1,21 un 1,70 (Eurostat, 2024). Ekonomiskās vides un izglītības ietekmi uz dzimstības atlikšanu apstiprina pētījums par profesionālās izaugsmes iespēju un pilsētu un lauku iedzīvotāju reproduktīvās uzvedības atšķirībām (Riederer, Beaujouan, 2024).

Atbildi uz jautājumu – vai uz nākotni atliktā dzimstība tiek kompensēta turpmākajos dzīves gados, sniedz pētījumi reālo paaudžu (sieviešu kohortu, kas dzimušas vienā periodā) skatījumā. Eiropas vadošo demogrāfisko pētījumu centru tīkla *Population Europe* apkopotā un 2018.–2024. gadā publicētā informācija liecina, ka Latvijā 1976.–1982. gadā dzimušām sievietēm summārais dzimstības līmenis atpauzē no vienkāršai paaudžu nomainībai nepieciešamā līmeņa un visā reproduktīvā vecumā sasniedz tikai 1,65–1,75 (Vienna Institute of Demography, 2024). Tādējādi dzimstības līmeņa palielināšanai ir izšķirīga nozīme vismaz vienkāršas paaudžu nomainīšanas un cilvēkkapitāla atjaunošanas nodrošināšanai nākotnē.

Reģionālās demogrāfiskās situācijas tipoloģija

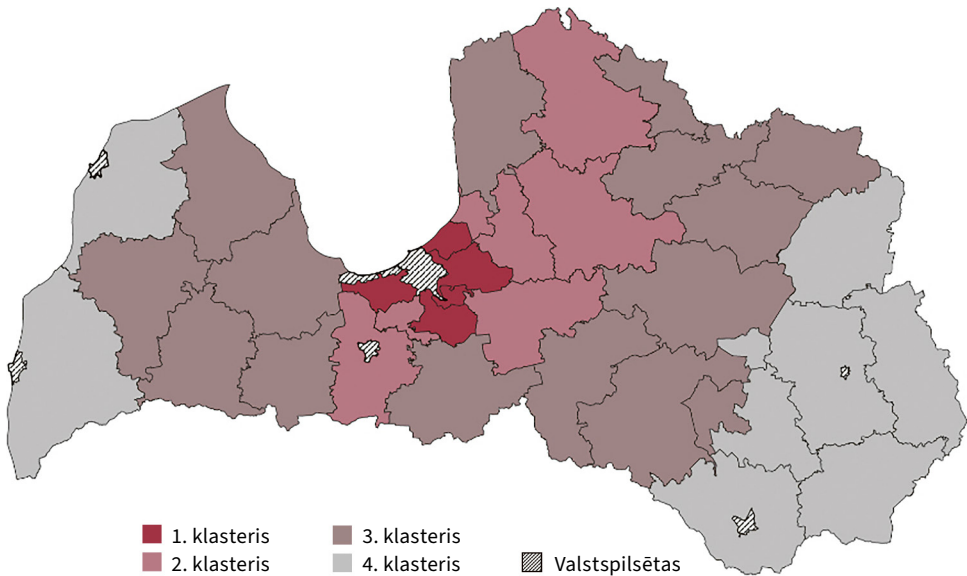
Ilgstspējīgas attīstības kontekstā ir svarīgi izvērtēt reģionālo demogrāfisko situāciju un tās attīstības perspektīvas. Iepriekšējie pētījumi ir parādījuši krasas atšķirības demogrāfiskajā attīstībā starp Latvijas novadiem (Krumins et al., 2020).

Nehierarhiskās klasteru analīzes metodoloģijas izmantošana sniedz iespēju klasificēt novadu pašvaldību grupas, pamatojoties uz novadu galvenajiem demogrāfiskajiem rādītājiem, kā arī ļauj novērtēt demogrāfiskās situācijas attīstību (Dahs, Krumins, 2024). Izmantojot pieejamo statistisko informāciju, ir noteikta Latvijas novadu demogrāfiskā tipoloģija (1.2. attēls). Klasteranalīzē izmantota Latvijas novadu pašvaldību struktūra saskaņā ar 2021. gada administratīvi teritoriālo reformu.

1.3. tabulā uzrādītos četrus klasterus var raksturot pēc to indikatīvām pašvaldībām jeb medoidiem, t. i., novadiem, ap kuriem izveidoti attiecīgie klasteri.

Klasteru analīzes rezultāti liecina par ievērojamām teritoriālām atšķirībām iedzīvotāju skaita izmaiņās un vecuma sastāvā starp pašvaldībām, kas iedalītas četros klasteros. Šos klasterus (1.2. attēlā) var raksturot šādi:

1. Demogrāfiskās izaugsmes apgabali – pašvaldības, kas atrodas Rīgas pilsētas metropoles teritorijā ar augstu iedzīvotāju blīvumu, labvēlīgu vecuma struktūru, pozitīvu iedzīvotāju skaita pieaugumu un vidējo demogrāfisko slodzi. Šajās pašvaldībās iedzīvotāju sastāvā ir stabils darbības vecuma sieviešu īpatsvars.

1.2. attēls. Latvijas novadu klasteri pēc to pamata demogrāfiskajiem rādītājiem (2019.–2022. g.)

Avots: autoru aprēķini, izmantojot LR CSP datus.

Piezīme: pētījumā apskatīti novadi, kuru sastāvā ir lauku teritorijas.

1.3. tabula. Latvijas novadu klasteru indikatīvās pašvaldības (medoidi) atbilstoši četru klasteru modelim (2019.–2022. g.)

Klas- tera Nr.	Pašvaldība	Iedzīvotāju blīvums (iedz./km ²) 2021. g.	Dabiskais pieaugums 2019.–2022. g. pret 2019. g. 1. janv., %	Migrācijas saldo 2019.–2022. g. pret 2019. g. 1. janv., %	Vīriešu skaita attiecība pret sieviešu skaitu (15–64 g. v.) 2021. g. 1. janv.	Bērnu (0–14 g. v.) skaits uz 100 senioriem (65+ g. v.) 2021. g. 1. janv.
1.	Mārupes nov.	108	3,6	17,8	0,94	269,5
2.	Ogres nov.	33	-2,2	2,2	0,98	91,0
3.	Talsu nov.	13	-4,0	-1,2	1,04	69,9
4.	Augšdauga- vas nov.	11	-8,0	-2,9	1,14	44,6

Avots: autoru aprēķini, izmantojot LR CSP datus.

2. Līdzsvarotu iedzīvotāju skaita izmaiņu apgabali – pašvaldības ar vidējo iedzīvotāju blīvumu, nedaudz negatīvām dabiskajām iedzīvotāju skaita izmaiņām un stabilu vai pozitīvu migrācijas saldo. Šajās pašvaldībās parasti ir vislielākie demogrāfiskie slodzes rādītāji, nedaudz nestabila iedzīvotāju vecuma struktūra ar gandrīz vienādu nepilngadīgo un senioru skaitu. Šie apgabali uzrāda dzimumu sadalījumu ar lielāku sieviešu īpatsvaru darbības vecumgrupā.

3. Mērenās depopulācijas apgabali – pašvaldības ar zemu iedzīvotāju blīvumu, salīdzinoši augstu demogrāfisko slodzi un augstiem emigrācijas rādītājiem. Šajos apgabalos vērojamas arī nestabilas iedzīvotāju struktūras, stagnējošas vai negatīvas dabiskās populācijas izmaiņas un darbības vecuma vīriešu pārsvars virs valsts vidējā līmeņa.
4. Paātrinātās depopulācijas apgabali – pašvaldības ar īpaši zemu iedzīvotāju blīvumu, ļoti zemu gados jaunu iedzīvotāju īpatsvaru un ārkārtīgi augstu depopulācijas līmeni, ko ietekmē negatīva dabiskā kustība un negatīvs migrācijas saldo. Šajās pašvaldībās ir arī vislielākais iedzīvotāju īpatsvars darbības vecumgrupā un lielākās vīriešu un sieviešu dzimumatšķirības darbības vecuma iedzīvotāju vidū.

Rīgas metropoles sociālās un ekonomiskās attīstības sekundārā ietekme ir redzama pašvaldībās, kas iekļautas otrajā klasterī. Tajās iedzīvotāju skaita pieaugumu sekmē pozitīva iekšzemes migrācija, kuru stimulē Rīgas metropoles teritorijas suburbanizācijas procesi. Valstspilsētām un reģionālajiem attīstības centriem, kas teritoriāli atrodas trešā un ceturtnā klastera areālā, praktiski nav pozitīvas suburbanizācijas ietekmes apkārtesošajās teritorijās. Tādējādi ārpus Rīgas metropoles zonas esošo apdzīvoto vietu suburbanizācijas procesu veicināšanai ir svarīga nozīme to un apkārtesošo lauku teritoriju revitalizācijā.

Atšķirība starp otro un trešo klasteri galvenokārt ir saistīta ar iedzīvotāju blīvumu un sabiedrības novecošanas līmeni. Analīzes rezultāti liecina, ka ģimenes ar bērniem izvēlas blīvāk apdzīvotas teritorijas, kur ir vairāk pieejami nepieciešamie sociālie pakalpojumi, savukārt seniori turpina dzīvot rajonos, kas pamazām iztukšojas (Dahs et al., 2024).

Latvijas valstspilsētu demogrāfiskās attīstības indikatori, kas ir salīdzināmi ar novadu klasteru analizē izmantotajiem, ir sniegti 1.4. tabulā.

1.4. tabula. Latvijas valstspilsētu demogrāfiskās attīstības indikatori (2019.–2022. g.)

Klas- tera Nr.	Valstspilsēta	Iedzīvotāju blīvums (iedz./km ²) 2021. g.	Dabiskais pieaugums 2019.–2022. g. pret 2019. g. 1. janv., %	Migrāci- jas saldo 2019.–2022. g. pret 2019. g. 1. janv., %	Vīriešu skaita attiecība pret sieviešu skaitu (15–64 g. v.) 2021. g. 1. janv.	Bērnu (0–14 g. v.) skaits uz 100 senioriem (65+ g. v.) 2021. g. 1. janv.	Senioru demogrā- fiskā slodze (65+ g. v.) 2021. g. 1. janv.
1.	Rīga	2001	-3,4	0,1	0,89	72,0	0,34
2.	Daugavpils	1112	-5,4	0,1	0,91	62,3	0,38
3.	Jelgava	913	-2,0	0,6	0,93	94,0	0,31
4.	Jūrmala	497	-1,7	6,5	0,95	67,9	0,36
5.	Liepāja	999	-2,9	-0,1	0,90	78,9	0,35
6.	Rēzekne	1534	-4,8	0,3	0,84	69,5	0,36
7.	Ventspils	575	-4,2	-0,9	0,93	64,7	0,38

Avots: autoru aprēķini, izmantojot LR CSP datus.

Gandrīz visas valstspilsētas (izņemot Liepāju un Ventspili) ir saglabājušas pozitīvu migrācijas saldo. Tomēr iedzīvotāju dabiskais pieaugums visās valstspilsētās ir bijis negatīvs. Turklāt tajās ir būtisks sieviešu skaita pārsvars pār vīriešu skaitu darbaspējas vecumā, kas ir raksturīgi blīvi apdzīvotām pilsētu teritorijām. Iedzīvotāju skaita izmaiņu un vecuma struktūras ziņā salīdzinoši labākās pozīcijās atrodas valstspilsētas ar viszemāko iedzīvotāju blīvumu – Jūrmala un Jelgava, ko var daļēji izskaidrot ar abu šo pilsētu atrašanos Rīgas metropoles ietekmes areālā un līdzību ar blīvi apdzīvotajiem pirmā klastera novadiem.

Ienākumu salīdzinājums mājsaimniecībās ar bērniem

Jautājumi, kas skar ģimenes, mājsaimniecības, ir svarīga demogrāfijas joma, kā arī vieni no tautas skaitīšanas pamatjautājumiem. Datu ieguvī balstot nevis uz klātienē intervijām, bet uz administratīviem datiem, tautas skaitīšanā mājsaimniecība ir sociālekonomiska kategorija, ko raksturo kopīgs budžets un kopīga dzīvesvieta. Tā kā personas ne vienmēr dzīvo deklarētajā dzīvesvietā, tad noteikt to sadalījumu ģimenēs un mājsaimniecībās ir viens no pētnieku izaicinājumiem šajā jomā.

Eiropas Komisijas 2017. gada 22. marta Komisijas Īstenošanas regula 2017/54 noteic, ka ģimenes kodolā jeb nukleārajā ģimenē ietilpst ne vairāk kā divu paaudžu personas un katra ģimene pieder pie viena no šādiem sešiem tiem: laulāts pāris bez bērniem; laulāts pāris ar vienu vai vairākiem bērniem; kopdzīves partneri bez bērniem; kopdzīves partneri ar vienu vai vairākiem bērniem; tēvs ar vienu vai vairākiem bērniem; māte ar vienu vai vairākiem bērniem (Eiropas Savienības tiesību akti, 2017).

Saistībā ar kopīgā dzīvesvietā deklarēto personu skaitu tiek izmantoti šādi pieņēmumi: 1) ja dzīvesvietas adresē ir deklarētas 1–5 personas, tad tās saimnieko kopā un veido vienu mājsaimniecību (neatkarīgi no nukleāro ģimeņu skaita šajā adresē); 2) ja dzīvesvietas adresē ir deklarētas 6 un vairāk personu, tad viņas saimnieko atbilstoši dalījumam nukleārajās ģimenēs. Tādējādi mājsaimniecības ar bērniem var iedalīt šādos piecos tipos: laulāts pāris ar vienu vai vairākiem bērniem; kopdzīves partneri ar vienu vai vairākiem bērniem; tēvs ar vienu vai vairākiem bērniem; māte ar vienu vai vairākiem bērniem; vairākas nukleārās ģimenes.

Šajā pētījumā analizēti ienākumi privātajās mājsaimniecībās, kurās aug bērni vecumā līdz 12 gadiem. Laika posmā no 2019. līdz 2023. gadam Latvijā vidēji gadā ir 173,4 tūkstoši šādu mājsaimniecību, kas veido 20,3% no visa privāto mājsaimniecību kopskaita (39,4% privāto mājsaimniecību ir vienpersonas, savukārt pārējos 40,3% veido vairāku personu mājsaimniecības, kurās visām personām ir vismaz 12 gadu).

Atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi (Eiropas Savienības tiesību akti, 2016) pētījuma realizācijai tiek savienoti šādi pseidonimizēti individuālie administratīvie dati: 1) modificēti 2019.–2023. gada sākuma CSP iedzīvotāju skaita novērtējuma dati ar sadalījumu mājsaimniecībās; 2) Valsts ieņēmuma dienesta pseidonimizēti dati par personu ienākumiem 2018.–2022. gadā, katrai personai pievienojot iepriekšējā gada laikā gūtos ienākumus.

No mājsaimniecību, kurās aug bērni vecumā līdz 12 gadiem, kopskaita 43% ir laulāti pāri ar bērniem, savukārt 22% veido mājsaimniecības, kurās ir vairākas nukleārās ģimenes. Mazāk izplatīti mājsaimniecību tipi ir māte ar bērniem (18%), kopdzīves partneri ar bērniem (12%) un tēvs ar bērniem (5%).

Katras mājsaimniecības ienākumi tiek aprēķināti uz vienu ekvivalento patērētāju, izmantojot modificēto OECD skalu (1,0; 0,5; 0,3) (CSP, 2024). Kā noteiktas mājsaimniecību grupas ienākumu līmeni raksturojošs lielums šajā pētījumā ir izmantota šīs mājsaimniecību grupas ienākumu mediāna. Salīdzinājumam aprēķināta arī ienākumu mediāna kopumā visām Latvijas mājsaimniecībām (ne tikai ar bērniem). Izdalot kādas apskatāmās mājsaimniecību grupas ienākumu mediānu ar kopējo Latvijas mājsaimniecību ienākumu mediānu, iegūst *ienākumu mediānas indeksu konkrētam gadam (IMI)*:

$$\text{IMI (grupa, gads)} = \frac{\text{mediāna (grupa, gads)}}{\text{mediāna (gads)}} \times 100$$

Pētījumā izmantotas IMI vidējās aritmētiskās vērtības piecu gadu periodā:

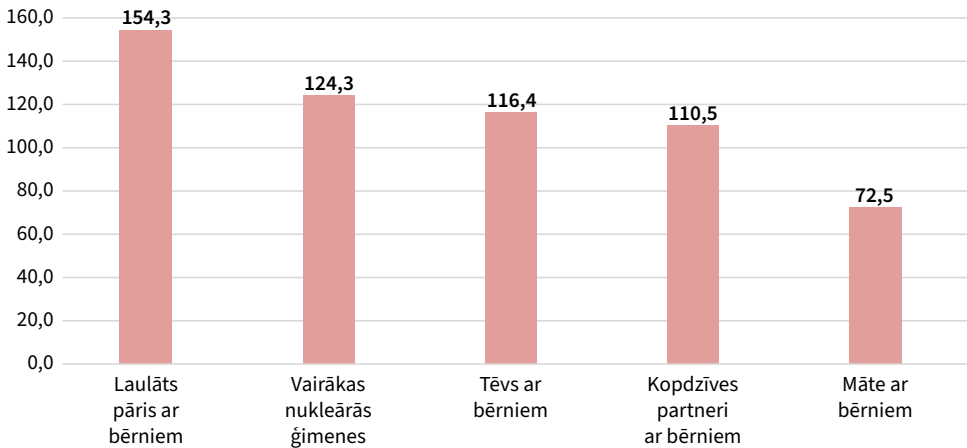
$$\text{IMI (grupa)} = \frac{1}{5} \sum_{\text{gads} = 2018}^{2022} \text{IMI (grupa, gads)}$$

Šādi aprēķinātie IMI 1.3. attēlā uzrādīti pa mājsaimniecību tiem ar bērniem līdz 12 gadu vecumam.

Gandrīz visos mājsaimniecību tipos ar bērniem līdz 12 gadu vecumam IMI pārsniedz mājsaimniecību ienākumu līmeni valstī. Izņēmums ir mājsaimniecības, kurās māte viena pati audzina bērnus (IMI = 72,5%), kas liecina par materiālās labklājības atbalsta nepieciešamību šādām mājsaimniecībām. Laulāta pāra ģimenēs ar bērniem IMI ir lielāks (154,3%) nekā ģimenēs, ko veido kopdzīves partneri ar bērniem (110,5%).

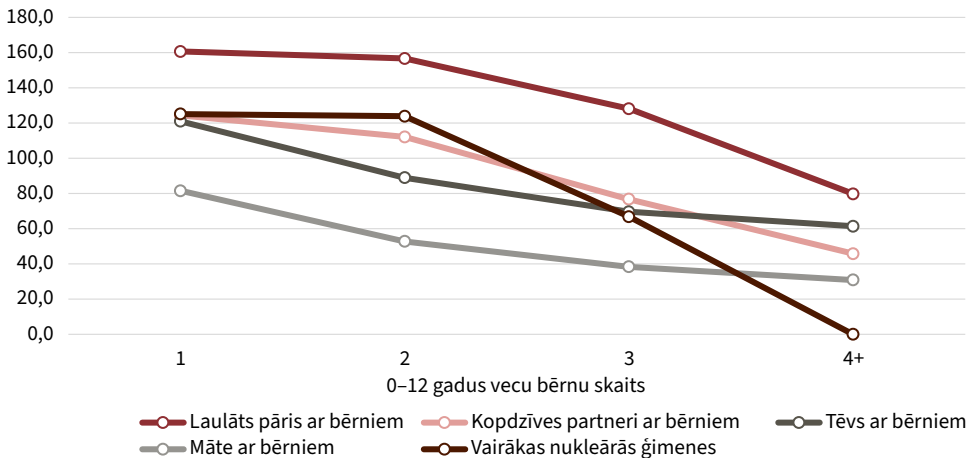
Apskatītajās mājsaimniecībās ar vismaz vienu bērnu līdz 12 gadu vecumam visbiežāk ir sastopamas mājsaimniecības ar vienu bērnu (60,9%). Ar diviem bērniem ir 31,5%, ar trīs bērniem 6,3%, bet ar četriem un vairāk bērniem ir 1,3% mājsaimniecību. IMI ievērojami atšķiras saistībā ar bērnu skaitu ģimenē (1.3. attēls).

Salīdzinot IMI mājsaimniecībās atkarībā no 0–12 g. vecu bērnu skaita tajās, vislabākajā situācijā ir ģimenes, kurās ir divi (IMI = 131,9%) vai viens šāds

1.3. attēls. Latvijas mājsaimniecību ar bērniem līdz 12 gadu vecumam grupu ienākumu uz vienu ekvivalento patērētāju mediānas indeksi atkarībā no mājsaimniecības tipa (procentos pret visām Latvijas privātajām mājsaimniecībām ar vai bez bērniem) (2018.–2022. g.)

Avots: autoru veidots, izmantojot LR CSP datus.

1.4. attēls. Latvijas mājsaimniecību tipu ar bērniem līdz 12 gadu vecumam ienākumu uz vienu ekvivalento patērētāju mediānas indeksi (procentos pret Latvijas visu tipu privātajām mājsaimniecībām ar un bez bērniem) (2018.–2022. g.)

Piezīme. Mājsaimniecības, ko veido vairākas nukleārās ģimenes ar četriem un vairāk bērniem, nav analizētas to nelielā skaita dēļ (tādu mājsaimniecību ir 1–3 katrā gadā).

Avots: autoru veidots, izmantojot LR CSP datus.

bērns (IMI = 124,8%). Arī mājsaimniecībās ar trim bērniem IMI (104,1%) pārsniedz valsts vidējo IMI vērtību. Tomēr, ja bērnu skaits ir, sākot no četriem, tad IMI strauji samazinās un šajā mājsaimniecību grupā ir 58,4%.

Dažādu tipu mājsaimniecībās bērnu skaita saistība ar mājsaimniecības ienākumu līmeni izpaužas atšķirīgi. Laulāta pāra ģimenēs un mājsaimniecībās, ko veido vairākas nukleārās ģimenes, IMI viena bērna un divu bērnu ģimenēs ir praktiski vienāds (160,6 un 156,7%; 125,2 un 123,9%), bet samazinās līdz ar trešo bērnu. Pārējos mājsaimniecību tipos IMI samazinās, jau sākot ar otro bērnu. Ienākumu ziņā vissliktākajā situācijā ir ģimenes, kurās māte viena pati audzina trīs un vairāk bērnu. Pastāv visai liela atšķirība starp laulāta pāra ar bērniem un kopdzīves partneru ar bērniem ienākumiem. Tas varētu būt saistīts ar dzīves posmu, kurā kopdzīves partneru statuss lielākoties ir pagaidu situācija, pārejot vēlāk uz reģistrētu kopdzīvi ar bērniem un ienākumu palielināšanos.

Demogrāfiskās attīstības skatījums nākotnē

Dažādu Latvijas pētnieku grupu un institūciju 21. gadsimta sākumā veiktās demogrāfiskās prognozes liecina, ka tuvākajā desmitgadē varam sagaidīt valsts iedzīvotāju skaita samazinājumu (Krūmiņš, Bērziņš, 2019). Arī starptautisku institūciju prognožu aprēķini liecina, ka tuvākajās desmitgadēs panākt būtisku Latvijas iedzīvotāju skaita palielināšanos ir problemātiski (1.5. tabula). Jāņem vērā, ka jaunāko demogrāfisko prognožu aprēķinos iekļauto rādītāju bāzes vērtības ir arī pazeminājusī Covid-19 pandēmijas un karadarbības Ukrainā demogrāfiskās atbalss ietekme.

Dzimumstības turpmāka samazināšanās Latvijā ietverta visās pēdējā laika Eurostat demogrāfisko prognožu hipotēzēs. Piemēram, 2030. gadam summārais dzimumstības koeficients 2030. gada Eurostat 2015 prognozēs bija noteikts 1,85, bet Eurostat 2023 prognozēs 1,59 (Eurostat, 2023). Eurostat prognozes Eurostat 2023 ietver arī datus par Ukrainas iedzīvotājiem, kuriem piešķirts tiesiskās aizsardzības statuss (Eurostat, 2023). Mūža ilguma pieaugumu vīriešiem un sievietēm paredz visi hipotēžu varianti. Sagaidāms arī negatīvā migrācijas saldo samazinājums (1.6. tabula).

1.5. tabula. Latvijas iedzīvotāju perspektīvā skaita jaunākās prognozes (tūkst.)

Prognožu izpildītāji un prognožu aprēķinu bāzes gads	Latvijas iedzīvotāju skaita prognoze (tūkst.)	
	2030. g.	2040. g.
Eurostat – Eurostat 2023, 2022. g.	1756	1587
OECD, 2022. g.	1746	1580
Pasaules Banka, 2022. g.	1754	1604
ANO, 2022. g.	1785	1647
VPP projekta DemoMig pētnieku grupa, 2021. g.	1752	1598

Avots: EUROPOP2023. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography/population-projections/database>
 United Nations. World Population Prospects 2024. <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>
 OECD projections. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=POP PROJ#>
 World Bank. <https://databank.worldbank.org/source/population-estimates-and-projections>

1.6. tabula. Eurostat iedzīvotāju skaita prognožu un demogrāfisko rādītāju hipotēžu salīdzinājums (Latvija, 2030. un 2040. g.)

	<i>Europop2019</i>		<i>Europop2023</i>	
	2030. g.	2040. g.	2030. g.	2040. g.
Prognozētais iedzīvotāju skaits (tūkst.)	1713	1536	1756	1587
Summārais dzimstības koef. (‰)	1,64	1,67	1,59	1,63
Mūža ilgums vīriešiem (gadi)	73,3	75,9	72,6	75,4
Mūža ilgums sievietēm (gadi)	82,1	83,9	81,5	83,4
Migrācijas saldo (tūkst.)	-7,3	-4,7	-7,4	-2,4

Avots: autoru veidots, izmantojot Eurostat 2023 datus.

Eurostat jaunākās prognozes paredz Latvijas iedzīvotāju kopskaita samazināšanos līdz 1756 tūkst. 2030. gadā un 1587 tūkst. 2040. gadā. Turpinās samazināties dzimušo skaits. Prognozēto dzimušo skaitu nelabvēlīgi ietekmēs reproduktīvā vecuma sieviešu skaita izmaiņas. Sieviešu skaits 25–39 gadu vecumā samazināsies straujāk nekā iedzīvotāju kopskaits. Sagaidāms, ka 2040. gadā minētajā vecumā sieviešu būs par 32% mazāk nekā 2023. gadā. Iedzīvotāju novecošanās turpināsies straujākos tempos salīdzinājumā ar izmaiņām 21. gadsimta sākumā. Sagaidāma strauja darbības vecuma iedzīvotāju kontingenta sarūkšana un novecošana, kas kļūst par nozīmīgu izaicinājumu valsts ekonomiskai un demogrāfiskai attīstībai un ilgtspējai. Demogrāfiskā slodze ar pensijas vecuma iedzīvotājiem (65+ / 15–64 g. v.) 2023.–2040. gadā palielināsies no 331 līdz 453 uz tūkstoti, kas pastiprinās demogrāfisko spiedienu uz pensiju fondiem.

Nobeigums

Demogrāfiskās situācijas Latvijā izpēti aizvadītajos 5–6 gados raksturo gan inovācijas individuālo un teritoriālo administratīvo datu un jaunu pētījuma metožu lietojumā, gan Covid-19 pandēmijas ierobežojumu un karadarbības Ukrainā izraisīto seku ietekme uz līdzsvarotu demogrāfisko attīstību.

Dzimstības samazināšanos ir veicinājušas dzimstības intensitātes samazināšanās, vidējā mātes vecuma palielināšanās un izmaiņas reproduktīvā vecuma sieviešu vecuma sastāvā. Indeksu metodes lietojuma rezultātā noskaidrots, ka 2020.–2021. gadā ar dzimstības intensitātes izmaiņām Latvijā izskaidrojami 24% no dzimušo skaita samazinājuma, bet nākamajos divos gados dzimstības intensitātes faktora ietekme palielinājās līdz 75%. Dzimstības līmeņa palielināšanai ir izšķirīga nozīme vismaz vienkāršas paaudžu nomaiņas, kā arī cilvēkkapitāla atjaunošanas nodrošināšanai nākotnē.

Latvijā pastāv ievērojamas teritoriālas atšķirības iedzīvotāju skaita izmaiņās un vecuma sastāvā. Demogrāfiskās izaugsmes novadi atrodas valsts centrālajā daļā – galvenokārt galvaspilsētas Rīgas metropoles teritorijā ar augstu iedzīvotāju blīvumu, labvēlīgu vecuma struktūru, pozitīvu iedzīvotāju skaita pieaugumu un vidēju demogrāfisko slodzi. Gandrīz visas valstspilsētas (izņemot Liepāju un Ventspili) ir saglabājušas pozitīvu migrācijas saldo, tomēr iedzīvotāju dabiskais pieaugums visās valstspilsētās joprojām ir negatīvs. Ārpus Rīgas metropoles zonas esošo apdzīvoto vietu suburbanizācijas procesu veicināšanai turpmāk sagaidāma nozīmīgāka loma apkārtesošo lauku teritoriju revitalizācijā.

Bērnu skaitam ir ietekme uz mājsaimniecību ienākumu līmeni uz vienu ekvivalento patērētāju. Dažādu tipu mājsaimniecībās šī ietekme izpaužas atšķirīgi. Visnelabvēlīgākā situācijā ienākumu ziņā ir mājsaimniecības, kurās māte viena audzina vienu vai vairākus bērnus līdz 12 gadu vecumam, jo tajās ienākumi ir viszemākie. Laulāta pāra ar bērniem ienākumi pārsniedz kopdzīves partneru ar bērniem ienākumus. Kopīgu dzīves posmu ar bērniem uzsākot, kopdzīves partneru statuss vairumā gadījumu ir pagaidu situācija, ko turpmāk nomaina gan laulības, gan ienākumu palielināšanās šādās mājsaimniecībās ar bērniem.

Saskaņā ar prognozēm demogrāfisko attīstību ietekmēs dzimstība zem vienkāršas paaudžu nomaiņas līmeņa, mūža ilguma mērens pieaugums un negatīvs ārējās migrācijas saldo. Iedzīvotāju sastāva novecošana saistībā ar gaidāmo darbības vecuma iedzīvotāju kontingenta sarūkšanu kļūs par nozīmīgu izaicinājumu sociāl-ekonomiskai attīstībai. Tas priekšplānā izvirza demogrāfiskās attīstības kvalitatīvo faktoru nozīmes pieaugumu – mūžizglītības un profesionālās sagatavotības lomas nostiprināšanos, veselības un darbības pieaugumu, bērnu vērtības palielināšanos demogrāfiskajā uzvedībā un kopējā dzīves vērtību skalā.

Literatūra un avoti

- Andersson, G., Bujard, M. (2024). Fertility Declines Near the End of the COVID 19 Pandemic: Evidence of the 2022 Birth Declines in Germany and Sweden. *European Journal of Population*, 40(4), 1–21. <https://doi.org/10.1007/s10680-023-09689-w>
- Åslund, A., Dombrovskis, V. (2011). *How Latvia came through the financial crisis*. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 140 p.
- Cabella, W., Fernández Soto, M., Pardo, I., Pedetti, G. (2024). The big decline: Lowest-low fertility in Uruguay (2016–2021). *Demographic Research*, 50(16), 443–456.
- CSP (2022). *Latvijas 2021. gada tautas un mājokļu skaitīšanas galvenie rezultāti*. Rīga: CSP, 215 lpp.
- CSP (2023). *Iedzīvotāju statistikas sagatavošanas metode*. Rīga, 66 lpp. Pieejams: https://stat.gov.lv/sites/default/files/Metadati/Iedz_Metodologija_LV_2023.pdf (skatīts 15.09.2024.)
- CSP (2024). *Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi. Aprakstošie metadati, termini un definīcijas, ekvivalents (pieaugušais) patērētājs*. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/metadati/3578-majsaimniecibu-riciba-esosie-ienakumi-eu-silc-apsekojums>
- Dahs, A., Berzins, A., Krumins, J. (2021). Challenges of Depopulation in Latvia's Rural Areas. In *Proceedings of the International Conference "Economic Science for Rural Development 2021"*, No. 55 (pp. 535–545). Jelgava: Latvia University of Life Sciences and Technologies, 11–14 May 2021.

- Dahs, A., Krumins, J. (2024). Machine-learning technique for drafting regional population policy: Cluster-based demographic typology of rural municipalities in the three Baltic countries. In *Proceedings of European Population Conference 2024. Edinburgh, Scotland, UK*. Pieejams: <https://epc2024.eaps.nl/abstracts/240482>
- Dahs, A., Krumins, J., Berzins, A., Lece, K. (2022). Demographic profile of statistical regions and new territorial units of Latvia in 2020–2021. In *Proceedings of the 2022 International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”*, No. 56 (pp. 287–297). Jelgava: Latvia University of Life Sciences and Technologies, 11–13 May 2022.
- Dahs, A., Krumins, J., Berzins, A., Lece, K. (2023). Demographic challenges of rural areas in Latvia: Reflections of the Covid-19 pandemic. In *Conference Proceedings of the International Conference “Economic Science for Rural Development”*. Jelgava: 11 May 2023, LLU.
- Dahs, A., Krumins, J., Berzins, A., Lece, K. (2024). Vanguard and laggard rural population clusters in Latvia. In *Conference Proceedings of the 25th International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development 2024”*, No. 58 (pp. 279–289). Jelgava.
- Demographic aspects of the COVID-19 pandemic and its consequences (2022). *Vienna Yearbook of Population Research 2022*. Special issue, 542 pages.
- Eiropas Savienības tiesību akti (2016). *Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti*. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/?locale=LV>
- Eiropas Savienības tiesību akti (2017). *Komisijas 2017. gada 22. marta Īstenošanas regula (ES) Nr. 2017/543, ar ko attiecībā uz tematu un to dalījumu tehniskajām specifikācijām paredz noteikumus, kas vajadzīgi, lai piemērotu Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 763/2008 par iedzīvotāju un mājokļu skaitīšanu*. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32017R0543> (skatīts 29.08.2024.)
- Eurostat (2023). *Population projections EUROPOP2023*. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography/population-projections/database>
- Eurostat (2024). *Demography of Europe. Interactive publication*. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2024?etrans=el#rural-urban-regions>
- Greulich, A., Toulemon, L. (2023). Measuring the educational gradient of period fertility in 28 European countries: A new approach based on parity-specific fertility estimates. *Demographic Research*, 49, 905–968. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2023.49.34>
- Krišjāne, Z., Krūmiņš, Juris, Dahs, A., Lece, K., Krūmiņš, Jānis (2021). Teritoriālo un individuālo datu lietojuma inovācijas Latvijas demogrāfiskās situācijas analizē par 2011.–2021. gadu. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A daļa. Sociālās un humanitārās zinātnes* (75), Nr. 4, 76.–93.
- Krūmiņš, J., Bērziņš, A. (2019). Demogrāfiskās attīstības vērtējumi un prognozes. Grām.: J. Krūmiņš un Z. Krišjāne (zin. red.). *Tautas ataudze Latvijā un sabiedrības atjaunošanas izaicinājumi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 273.–288. lpp.
- Krumins, J., Berzins, A., Dahs, A. (2020). Regional demographic trends in accordance with the new model of territorial division in Latvia and future dynamics in statistical regions of the Baltic states. In *Proceedings of the 2020 International Conference “Economic Science for Rural Development”*, No. 54 (pp. 233–240). Jelgava.
- Krumins, J., Dahs, A. (2021). Demographic Inequalities as Determinants and Consequences of the Covid-19 Pandemic in Latvia. In *Proceedings of the International Scientific Conference “New Challenges in Economic and Business Development–2021: Post-Crisis Economy”* (pp. 246–253). Rīga: University of Latvia, 14 May 2021.
- Krūmiņš, J., Krišjāne, Z. (zin. red.). (2019). *Tautas ataudze Latvijā un sabiedrības atjaunošanas izaicinājumi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 300 lpp.

- Likumi (2012). *Par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2014.–2020. gadam*. Saeimas paziņojums 2012. g. 20. dec. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253919-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-2014--2020-gadam> (skatīts 15.09.2024.)
- Lozano, M., Esteve, A., Boertien, D., Mogi, R., Cui, Qi (2024). Lowest low fertility in Spain: Insights from the 2018 Spanish Fertility Survey. *Demographic Research*, 51, 625–936.
- Mieriņa, I. (zin. red.). (2015). *Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 240 lpp.
- OECD projections. Pieejams: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=POP PROJ#>
- Oficiālās statistikas portāls – OSP (Latvijas oficiālā statistika). Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/>
- Riederer, B., Beaujouan, É. (2024). Explaining the urban–rural gradient in later fertility in Europe. *Population, Space and Place*, 30(1). <https://doi.org/10.1002/psp.2720>
- United Nations. *World Population Prospects 2024*. Pieejams: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>
- Van Wijk, Daniël, Billari, Francesco C. (2024). Fertility Postponement, Economic Uncertainty, and the Increasing Income Prerequisites of Parenthood. *Population and Development Review*, 50(2), 287–322. <https://doi.org/10.1111/padr.12624>
- Vienna Institute of Demography (2024). *European Demographic Datasheet*. Wittgenstein Centre (IIASA, VID/OEAW, University of Vienna), Vienna. Pieejams: www.populationeurope.org
- World Bank. Pieejams: <https://databank.worldbank.org/source/population-estimates-and-projections>

Iedzīvotāju iekšzemes migrācijas dinamika Latvijas reģionos un apdzīvotajās vietās

Zaiga Krišjāne, Jānis Krūmiņš, Elīna Apsīte-Beriņa, Māris Bērziņš
Latvijas Universitāte

Atslēgvārdi: iekšzemes migrācija, migrācijas plūsmas, reģioni, apdzīvotās vietas.

Galvenās atziņas:

- Iedzīvotāju dzīvesvietu maiņa un izvēle Latvijā dod iespēju pārbaudīt migrācijas literatūrā atspoguļotās teorijas, sniedzot ieguldījumu iekšzemes migrācijas izpētē.
- Rīgas administratīvā, apdzīvojamā centra un sociālekonomisko aktivitāšu nozīme nosaka tās lomu iekšzemes migrācijas reģionālajā struktūrā.
- Kopš 2011. gada galvaspilsēta zaudē iedzīvotājus apmaiņā ar tās piepilsētu, bet iekšzemes migrācijas rezultātā iegūst no visiem pārējiem valsts reģioniem.
- 2000. gada iekšzemes migrācijai novērojams izkliedēts raksturs, 2011. gadā jau novērojams izteikts iekšzemes migrācijas pieaugums Rīgā un tai tuvumā esošajās pašvaldībās Rīgas metropoles reģionā. 2021. gadā Rīgas un tās apkārtesošo teritoriju nozīme iekšzemes migrācijas procesos vēl vairāk pieaugusi.
- Iekšzemes migrācija sekmē suburbanizācijas procesus.
- Iekšzemes migrācijā aktīvāk iesaistās gados jaunāki, izglītotāki un darba tirgū kvalificēti iedzīvotāji.

Ievads

Iekšzemes migrācija ir nozīmīga iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes forma un būtiski ietekmē iedzīvotāju skaita, izvietojuma un sastāva pārmaiņas valsts administratīvajās teritorijās. Migrācijai valsts robežās ir izšķiroša nozīme pārmaiņās ne tikai iedzīvotāju izvietojumā un sadalījumā starp reģioniem un apdzīvotajām vietām, bet arī demogrāfiskās, sociālās un ekonomiskās attīstības veidošanā (Rees et al., 2017). Atšķirībā no starptautiskās migrācijas, kas maina valsts kopējo iedzīvotāju skaitu un bieži vien saņem lielāku sabiedrības un politisko uzmanību, iekšzemes migrācija būtiski ietekmē reģionu apdzīvojuma attīstības tendences un iedzīvotāju sastāvu (Lang et al., 2022; Krišjane et al., 2023). Pēdējo gadu pētījumi liecina, ka pārvietošanos starp administratīvajām teritorijām nosaka dažādi procesi darba un mājokļu tirgū, iedzīvotāju dzīvesveids, paradumi un patēriņš, demogrāfiskais un sociālekonomiskais profils, kā arī Covid-19 pandēmijas un ģeopolitiskā apdraudējuma ietekme. Dažādo notikumu mijiedarbību un sarežģīto raksturu iedzīvotāju iekšzemes migrācijas izpētē arvien grūtāk izskaidrot ar universālām teorijām (Champion et al., 2018). Vairumā ekonomiski attīstīto valstu iekšzemes migrācijas kopapjoms ir samazinājies, kamēr atsevišķās valstīs ģeogrāfiskā mobilitāte ir saglabājusies stabila vai pat palielinājusies (Alvarez et al., 2021). Atšķirīgie modeļi dažādās valstīs uzsver attiecīgās valsts kontekstu iedzīvotāju mobilitātes uzvedības veidošanā un atzīst nepieciešamību paplašināt zināšanu bāzi par iekšzemes migrāciju, lai uzlabotu izpratni par cilvēku pārvietošanās procesiem un to dinamiku.

Šīs nodaļas mērķis ir raksturot iekšzemes migrācijas iezīmes Latvijā, analizējot migrācijas plūsmas reģionu un apdzīvojuma līmenī, kā arī izvērtējot dzīvesvietu mainījušo iedzīvotāju izvietojumu. Papildus tiek analizēts migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sociāldemogrāfiskais sastāvs.

Nesen veiktie pētījumi liek pārskatīt līdzšinējos pieņēmumus par iekšzemes migrācijas tendencēm attīstītajās valstīs, atklājot sarežģītu un neviendabīgu ainu, kas neatbilst universālām teorijām. Pretēji gaidītajam, ka līdz ar ekonomisko attīstību mobilitāte pieaugs (Zelinsky, 1971), daudzās attīstītajās valstīs iekšzemes migrācijas rādītāji ir samazinājušies, jo īpaši ASV (Cooke, 2011; Champion et al., 2018). Tomēr šī tendence nav universāla, jo dažās Eiropas valstīs migrācijas rādītāji saglabājas stabili vai pat pieaug (Alvarez et al., 2021; Garðarsdóttir et al., 2021). Šī dažādība uzsver valstu konteksta un politikas nozīmi migrācijas modeļu veidošanā. Zinātnieki ir identificējuši vairākus faktoros, kas savstarpēji mijiedarbojas un veicina migrācijas samazināšanos, tostarp iedzīvotāju novecošanu, tehnoloģiju attīstību, reģionālo ekonomisko atšķirību samazināšanos, mājokļu tirgus dinamiku, kā arī pārmaiņas iedzīvotāju dzīvesveidā, kultūras un citu pakalpojumu patēriņā (Kalemba et al., 2021; Shuttleworth, Champion, 2021). Šo mijiedarbību sarežģītības dēļ ir nepieciešami niansētāki daudz-faktoru iekšzemes migrācijas modeļi. Turklāt līdzšinējā analīze ir atklājusi būtiskas

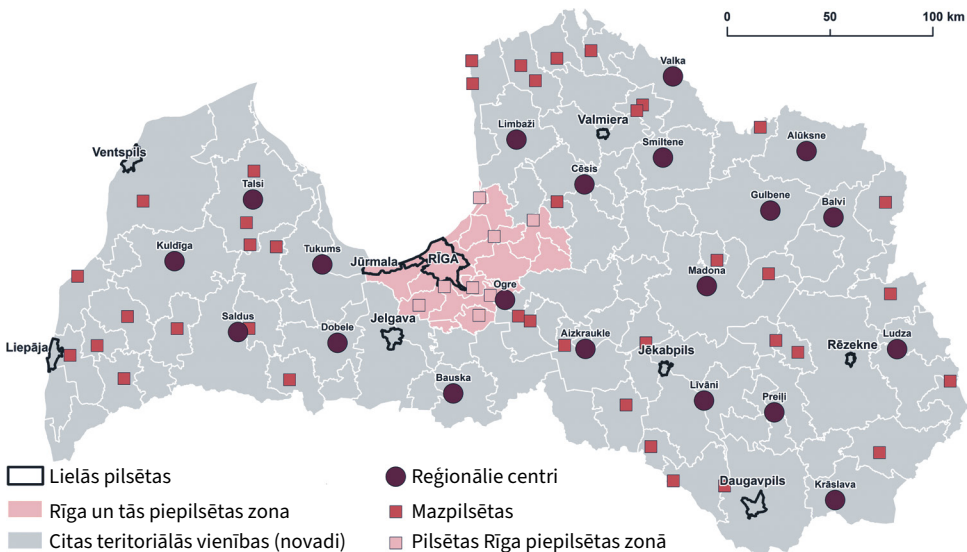
tendenču atšķirības vecumgrupu, pārcelšanās attāluma un reģionu griezumā, uzsverot apkopoto datu ierobežojumus (Duke-Williams et al., 2021; McCollum et al., 2021). Statistiskā analīze arī parādīja, ka iekšzemes migrācijas rādītāji bieži vien ir noturīgi un nemainās ļoti strauji. Tas liecina, ka ārējiem satricinājumiem var būt ilgstoša ietekme (Alvarez et al., 2021). Turklāt pētnieki ir sākuši analizēt iekšzemes un starptautiskās migrācijas mijiedarbību (Bonifazi et al., 2021), kā arī ģeogrāfiskās mobilitātes potenciālo ietekmi uz sociālo mobilitāti, reģionālo ekonomisko konvergenci un politisko polarizāciju (Champion, Gordon, 2021; Smith et al., 2021). Šie secinājumi kopīgi norāda uz nepieciešamību pēc vairāk vietējam kontekstam pielāgotām iekšzemes migrācijas teorijām, kas var izskaidrot gan mobilitātes samazināšanos dažos apstākļos, gan augstu mobilitāti citos, vienlaikus ņemot vērā ekonomisko, tehnoloģisko, demogrāfisko un kultūras faktoru sarežģīto mijiedarbību, kas ietekmē lēmumus migrēt.

Uzsvars ir likts uz iekšzemes migrācijas procesu izvērtējumu 2000., 2011. un 2021. gadā, kad ir notikusi tautas skaitīšana, kas dod iespēju iegūt detalizētākus datus par iedzīvotāju sastāvu un tos savstarpēji salīdzināt. Tomēr ir svarīgi atzīmēt, ka tautas skaitīšana atspoguļo tikai viena gada mobilitātes tendences un ļauj salīdzināt situāciju 2000., 2011. un 2021. gadā. Šāda pieeja paver iespēju analizēt iekšzemes **migrācijas plūsmas** reģionos un apdzīvojuma struktūrā, dzīvesvietu mainījušo **izvietojumu** un migrācijā iesaistīto **iedzīvotāju sastāvu**.

Iedzīvotāju izvietojums un skaita pārmaiņas Latvijas reģionos un apdzīvotajās vietās

Iedzīvotāju skaitu un izvietojumu Latvijā nosaka dažādu politisko, sociālekonomisko un demogrāfisko apstākļu izmaiņu kopums laika gaitā, kā arī to savstarpējā mijiedarbība un ģeogrāfiskās atšķirības. Latvijas reģionu, administratīvi teritoriālo vienību (novadi un republikas pilsētas), kā arī teritoriālo vienību (pagasti un pilsētas) iedzīvotāju skaits mainās gan dabiskās kustības, gan ilgtermiņa migrācijas rezultātā. Turklāt iedzīvotāju skaita dinamika un ģeogrāfiskais izvietojums ir būtiski rādītāji, kas raksturo valsts apdzīvojuma sistēmu (2.1. attēls) dažāda līmeņa pilsētās un lauku teritorijās. Latvijā pilsētu teritorijas aizņem aptuveni 2% no valsts teritorijas, bet tajās 2021. gadā dzīvoja 1,3 miljoni jeb aptuveni 68,5% iedzīvotāju. Turklāt gandrīz trešdaļu no visiem valsts iedzīvotājiem (32,6%) un gandrīz pusi no pilsētās dzīvojošajiem (48%) veido valsts galvaspilsētas iedzīvotāji.

Latvijas teritorijas sadalījums pa tās statistiskajiem reģioniem ir samērā viendabīgs, ja neskaita galvaspilsētu Rīgu, kas aizņem tikai 0,5% valsts teritorijas un teritoriāli mazāko Rīgas piepilsētu. Kopumā gan abām raksturīgs iedzīvotāju skaita pieaugums, salīdzinot ar pārējiem valsts reģioniem. Rīgas piepilsētā iedzīvotāju skaits kopš 2000. gada pieaudzis par vairāk nekā piekto daļu, bet pārējos valsts reģionos

2.1. attēls. Latvijas teritorijas administratīvais iedalījums, reģionālais iedalījums un apdzīvotuma struktūra 2025. gada sākumā

2.1. tabula. Iedzīvotāju sadalījums un skaita izmaiņas Latvijas reģionos 2000. un 2021. gadā

Reģions	Iedzīvotāju sadalījums (%)		Izmaiņas (%)	Apdzīvotās vietas	Iedzīvotāju sadalījums (%)		Izmaiņas (%)
	2000. g.	2021. g.			2000.–2021. g.	2000. g.	
Rīga	32,1	32,6	-19,4	Rīga	32,1	32,6	-19,4
Rīgas piepilsēta	8,0	14,0	+20,8	Rīgas piepilsēta	8,0	14,0	+20,8
Vidzeme	14,9	13,6	-26,9	valstpilsētas	19,5	16,9	-22,5
Kurzeme	15,8	14,7	-26,3	reģionu pilsētas	8,8	8,3	-25,0
Zemgale	12,6	11,9	-23,6	mazpilsētas	4,0	3,7	-26,5
Latgale	16,7	13,2	-35,6	lauku teritorijas	27,6	24,5	-30,3
Latvija	100,0	100,0	-20,4	Latvija	100,0	100,0	-20,4

Avots: autoru veikti aprēķini, izmantojot LR CSP apkopotus tautas skaitīšanas datus.

tas samazinājies. Īpaši izteikti tas bijis Latgalē, kur iedzīvotāju skaits samazinājies vairāk nekā par trešdaļu (2.1. tabula).

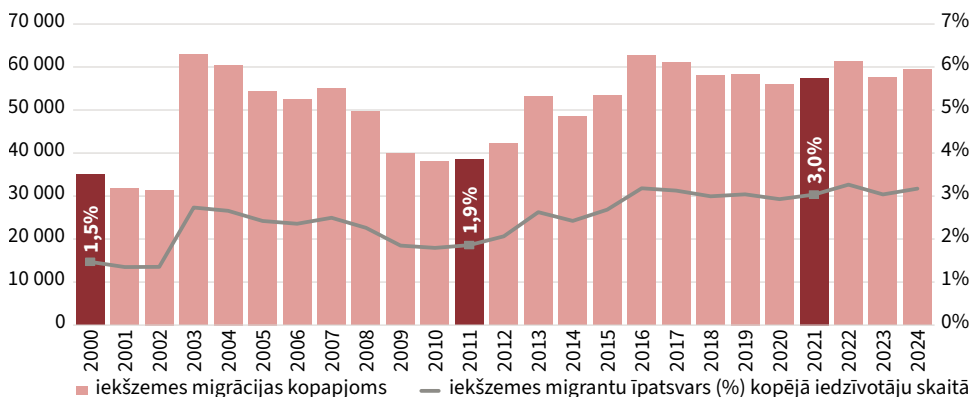
Valsts depopulācijas kontekstā ir notikusi ievērojama iekšējā pārdale starp reģioniem un apdzīvotajām vietām. Rīgas piepilsētā iedzīvotāju skaits ir pieaudzis, bet pārējos reģionos un apdzīvotajās vietās ir novērots straujš samazinājums, kas noticis gan iekšzemes, gan starpvalstu migrācijas rezultātā.

Iedzīvotāju skaita un apdzīvotuma attīstība Latvijā norit nevienmērīgi dažādās teritoriālā iedalījuma vienībās. Ilgstošs iedzīvotāju skaita sarukums būtiski ietekmējis iedzīvotāju izvietojumu un blīvumu ne tikai reģionos kopumā, bet arī atsevišķās

apdzīvotajās vietās. Arī reģionu iekšienē atšķirības pastāv starp pilsētām un laukiem, kā arī pa pilsētu hierarhijas grupām. Pozitīva tendence novērojama Rīgas piepilsētas pašvaldībās, kur iedzīvotāju skaits pieaudzis par 20,8%, kamēr citur novērojams būtisks samazinājums. Šajās teritorijās kopējā iedzīvotāju skaita pārmaiņu intensitāte vienlīdz strauja bijusi gan pilsētās, gan lauku teritorijās. Pilsētās visos līmeņos novērojams iedzīvotāju skaita samazinājums ar lielāko kritumu mazpilsētās (-26,5%), reģionu pilsētās (-25%). Rīgā un citās valstspilsētās samazinājuma īpatsvars bijis zemāks, tomēr joprojām zīmīgs – aptuveni par piektdaļu. Latvijas lauku teritorijās iedzīvotāju skaits samazinājies par 30,3%.

Iekšzemes migrācijas kopapjoms un plūsmas starp reģioniem un apdzīvotajām vietām

No 2000. līdz 2024. gadam iekšzemes migrācijā vidēji katru gadu iesaistījušies ap 50 tūkst. iedzīvotāju, un tās apjoma dinamika Latvijā bijusi visai atšķirīga. Šādas pārmaiņas aplūkotajā laika posmā ietekmējuši galvenokārt notikumi, kas izpaudās kā izmaiņas virknē normatīvo aktu, kas gan tieši, gan netieši bijuši saistīti ar dzīvesvietas reģistrēšanu. Respektīvi, Latvijā obligāto uzturēšanās reģistrāciju atcēla jau pēc neatkarības atjaunošanas, bet jauna vienoti funkcionāla sistēma, kas nozīmēja pāreju no t. s. pieraksta sistēmas uz brīvprātīgu dzīvesvietas deklarēšanu, stājās spēkā tikai 2003. gada vidū. Šī sistēmas nomaīņa uzskatāmi redzama migrācijas uzskaitē (2.2. attēls), jo zemākais iekšzemes migrācijas kopapjoms reģistrēts tieši 2002. gadā, bet viens no augstākajiem – jau nākamajā gadā.

2.2. attēls. Reģistrētās iedzīvotāju iekšzemes migrācijas kopapjoms no 2000. līdz 2024. gadam un iekšzemes migrantu īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā pētījumam izvēlētajos gados

Avots: autoru veidots, izmantojot LR CSP datus.

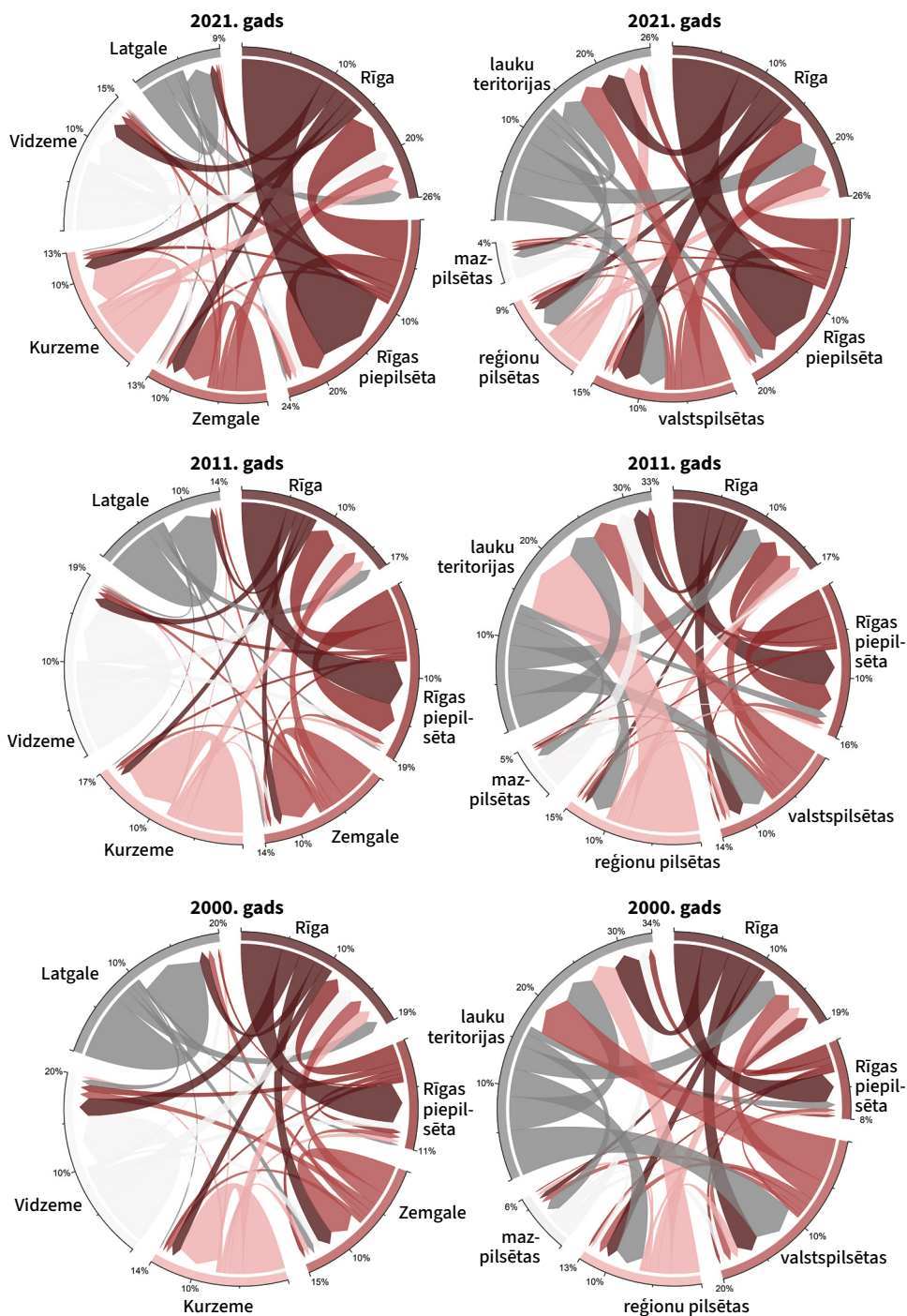
Lai arī statistiski migrācijas kopapjomi nav pielīdzināmi situācijai pirms 2003. gada, arī pēc tam iekšzemes migrācijas uzskaitē notikušas vērā ņemamas izmaiņas, kas līdzīgi saistāmas ar izmaiņām likumdošanā. Līdzīgā veidā reģistrētās iekšzemes migrācijas apjomus ietekmējušas arī pārmaiņas likumā par nekustamā īpašuma nodokli, kas stājās spēkā jau 1998. gadā, bet laika gaitā piedzīvojis vairākus zīmīgus grozījumus, kas rosinājuši migrācijas kopapjomu pieaugumu. Piemēram, 2016. gada reģistrētās iekšzemes migrācijas apjoma pieaugums ir galvenokārt saistīts ar pašvaldību piešķirtajiem atvieglojumiem, jo augstākas nekustamā īpašuma nodokļa likmes tiek piemērotas tieši tiem mājokļiem, kurus neviens nav deklarējis kā savu dzīvesvietu. Līdz ar to daļai iedzīvotāju radās motivācija deklarēties citur, it īpaši valsts galvaspilsētā vai Rīgai tuvāk esošajās pašvaldībās, kur atradās to nekustamie īpašumi. 2016. gadā ir visaugstākais reģistrētās iekšzemes migrācijas kopapjoms – 66 tūkstoši iedzīvotāju viena gada laikā mainīja dzīvesvietu Latvijā.

Līdztekus likumdošanas izmaiņām reģistrēto iekšzemes migrāciju ietekmējuši arī ekonomiskie un sociālie procesi valstī, piemēram, globālās ekonomiskās krīzes rezultātā palielinājās starpvalstu migrācijas plūsmas uz citām valstīm. Migrācijas literatūrā tiek pamatota arī Covid-19 pandēmijas ietekme uz iekšzemes migrāciju saistībā ar pārvietošanās ierobežojumu noteikšanu, saslimstības izplatību, sociālo distancēšanos, kas rosināja iedzīvotājus pamest blīvi apdzīvotu pilsētvidi un doties uz lauku teritorijām vai mazpilsētām.

Ja salīdzinām iekšzemes migrācijas intensitātes rādītājus, tad no 2000. gada līdz 2021. gadam tie ir dubultojušies un sasniedz 3%, ko varētu saistīt ar pārcelšanos ārpus lielajiem centriem un attālinātā darba iespējām.

Latvijā iekšzemes migrācijai, līdzīgi kā iedzīvotāju izvietojumam, ir raksturīgas reģionālas iezīmes. Neskatoties uz iekšzemes migrācijas apjoma svārstībām valstī kopumā, kopapjoma struktūra reģionālā griezumā bijusi samērā noturīga. Rīga kā valsts apdzīvojuma, kā arī dažādu sociālo un ekonomisko aktivitāšu koncentrēšanās centrs dominē arī iekšzemes migrācijas reģionālajā struktūrā, zaudējot iedzīvotājus apmaiņā ar piepilsētu, tikmēr iegūstot no citiem valsts reģioniem. Aplūkotajos gados redzams Rīgas un tās piepilsētas zonas īpatsvara pieaugums iekšzemes migrācijas plūsmās (2.3. attēls). Pārējos reģionos vairums iekšzemes migrācijā iesaistīto iedzīvotāju dzīvesvietu mainījuši reģiona ietvaros. Vidzemei, Kurzemei, Zemgalei un Latgalei raksturīgas mazskaitliskas plūsmas savā starpā, bet lielākas ar Rīgu.

Pēdējo divu desmitgažu laikā Rīga ir saglabājusi salīdzinoši stabilu īpatsvaru Latvijas kopējā iedzīvotāju skaitā, svārstoties starp 31,8% un 32,4%. Tomēr tās kā iekšzemes migrācijas galamērķa nozīme ir kļuvusi izteiktāka. 2000. gadā uz Rīgu pārcēlās tikai ap 20% no citām vietām Latvijā, bet 2011. gadā šis rādītājs pieauga līdz 34% un 2021. gadā veidoja vairāk par 36% no iekšzemes migrācijas kopapjoma.

2.3. attēls. Reģistrētās iedzīvotāju iekšzemes migrācijas kopapjoma sadalījums starp reģioniem un apdzīvotajām vietām pētījumam izvēlētajos gados (2000., 2011. un 2021. gadā) Latvijā

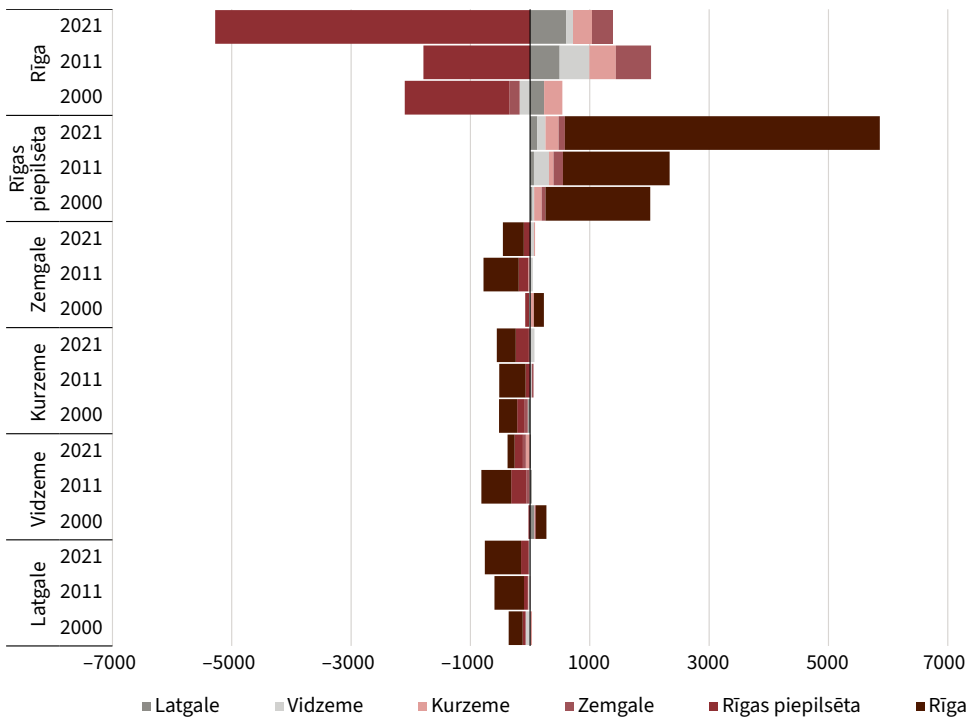
Vēl pārliecinošāks ir Rīgas piepilsētu teritoriju iedzīvotāju un iekšzemes migrācijas kopapjoma skaitliskais un īpatsvara pieaugums. Laikā no 2000. gada līdz 2021. gadam to iedzīvotāju skaits pieauga no 8,5 līdz 13,4%, atspoguļojot spēcīgas suburbanizācijas tendences. Tajā pašā laikā šo teritoriju īpatsvars iekšzemes migrācijas kopapjomā strauji pieauga no 12 līdz 27%. Tas liecina ne tikai par migrācijas plūsmu pārdali metropoles reģionā – no pilsētas centra uz apkārtējo suburbāno zonu –, bet arī par pieaugošu pieplūdumu no tālākiem Latvijas reģioniem. Pretstatā tam Latvijas reģioni ārpus metropoles ir piedzīvojuši gan iedzīvotāju skaita, gan pievilcības samazināšanos iekšzemes migrantiem. Vislielākais samazinājums ir bijis Latgalē, kas ir visattālākais reģions. Tās īpatsvars valsts iedzīvotāju skaitā samazinājās no 16,2% 2000. gadā līdz 13,3% 2021. gadā, bet iekšzemes migrantu īpatsvars, kas apmetās šajā reģionā, samazinājās vēl straujāk – no 14% 2000. gadā līdz tikai 5% 2021. gadā. Līdzīgas, lai gan mazāk izteiktas tendences novērotas arī citos attālākos reģionos. Kurzeme un Zemgale piedzīvoja mērenu iedzīvotāju skaita un migrācijas līmeņa samazināšanos. Kurzemē iekšzemes migrantu īpatsvars samazinājās no 16% 2000. gadā līdz 8,1% 2021. gadā, bet Zemgalē – no 17% līdz 10,0%. Vidzemes situācija bija līdzīga, lai gan nedaudz pakāpeniskāka. Ir svarīgi uzsvērt, ka, lai gan kopējās iekšzemes migrācijas plūsmas var svārstīties ciklisku liela mēroga ekonomisko vai sociālo faktoru ietekmē, piemēram, 2008.–2009. gada finanšu krīzes vai Covid-19 pandēmijas dēļ, pamata strukturālā tendence liecina par reģionālās polarizācijas pieaugumu. Rīgas metropoles reģions, it īpaši tā piepilsētas zona, nostiprina savu demogrāfisko un ekonomisko līderpozīciju, bet perifērie reģioni turpina zaudēt iedzīvotājus gan dabiskās ataudzes samazināšanās, gan negatīva migrācijas saldo dēļ.

Iekšzemes migrācijas saldo struktūra reģionos un apdzīvotajās vietās

Līdzīgi kā kopapjoma sadalījums, arī iekšzemes migrācijas saldo struktūra parāda, ka visi reģioni, izņemot Rīgas piepilsētu, visvairāk iedzīvotājus iegūst vai zaudē tieši apmaiņā ar galvaspilsētu.

Latvijai raksturīga iezīme ir izteikts iekšzemes migrācijas kopapjoma pieaugums Rīgas piepilsētā un mazskaitlīgs sarukums Latgalē. Rīgai tuvāk esošo pašvaldību pozitīvā tendence skaidrojama ar suburbanizācijas norisēm galvaspilsētas apkārtnē. Savukārt iedzīvotāju pārcelšanās no Latgales apmaiņā ar Rīgu un tās piepilsētu nodrošinājusi reģionam ilgstoši negatīvu migrācijas saldo un pakāpenisku samazinājumu iekšzemes migrācijas kopapjomā.

Salīdzinot iekšzemes migrācijas saldo rādītājus valsts perifērijas reģionos, redzams, ka tie ir ievērojami zemāki nekā Rīgā un tās piepilsētā. Tāpat dažu reģionu savstarpējās migrācijas saldo rādītāji ir pozitīvi.

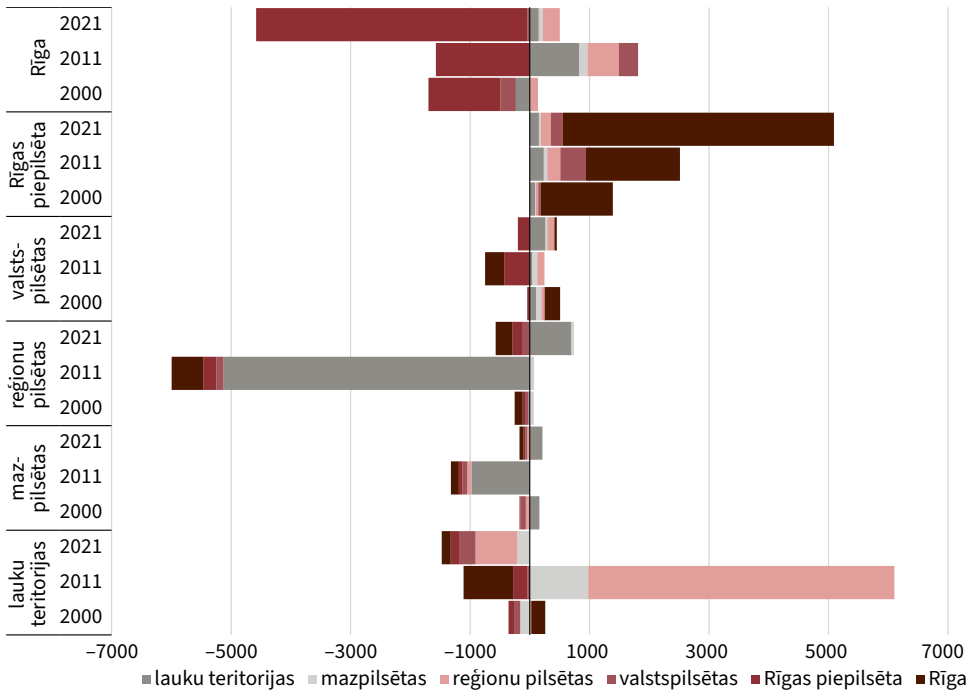

2.4. attēls. Iedzīvotāju iekšzemes migrācijas saldo struktūra Latvijas reģionos pētījumam izvēlētajos gados (2000., 2011. un 2021. gadā)

Avots: autoru veidots, izmantojot LR CSP datus.

Salīdzinot ienākošās plūsmas starp apdzīvojuma tipiem, laika gaitā mazinājies plūsmu apjoms, vērojamas daudz nevienmērīgākas iezīmes nekā reģionu griezumā. Stabils bijis vienīgi Rīgas piepilsētas teritoriju pozitīvais pieaugums, kas galvenokārt atspoguļo galvaspilsētas negatīvajā migrācijas saldo.

Kopumā, salīdzinot migrācijas saldo 2011. un 2021. gadā, vērojama lauku teritoriju un mazpilsētu lomas mazināšanās. Lai gan jāatzīmē, ka 2011. gadā laukos vairāk iebrauca no reģiona pilsētām. Tas atspoguļo ekonomiskās krīzes ietekmi, kad reģionu pilsētās samazinājās darba vietu piedāvājums un pieauga dzīvošanas izmaksas, līdz ar to iedzīvotāji pārcēlās uz laukiem. Šī plūsma norāda uz t. s. ātrās demogrāfijas (Billari, 2022) atspoguļojumu, kad iedzīvotāju skaitu maina migrācija. 2021. gadā šādas migrācijas iezīmes vairs nav raksturīgas lauku teritorijām un reģionu pilsētām. Laukos migrācijas saldo atkal ir negatīvs un vairums izbrauc uz reģionu pilsētām, valstpilsētām vai Rīgu. Kā dominējošā iekšzemes migrācijas plūsma nostiprinās no Rīgas uz tās piepilsētu, pastiprinot suburbanizācijas procesus.

2.5. attēls. Iedzīvotāju iekšzemes migrācijas saldo struktūra Latvijas apdzīvotajās vietās pētījumam izvēlētajos gados (2000., 2011. un 2021. gadā)

Avots: autoru veidots, izmantojot LR CSP datus.

Iekšzemes migrantu izvietojuma iezīmes

Iekšzemes migrācijā iesaistīto iedzīvotāju izvietojuma iezīmes raksturotas, izmantojot telpiskās autokorelācijas rādītājus, kas ļauj globālā un lokālā griezumā noteikt konkrētās iedzīvotāju sastāva grupas izvietojuma koncentrāciju teritorijā.

Telpiskās autokorelācijas aprēķini tika veikti, izmantojot *Esri ArcGIS* telpiskās analīzes rīkus, kā arī iepriekš ģenerētu sešstūra šūnu tīklu (1 šūna = 16 ha) pa visu Latvijas teritoriju, kurš apvienots ar ģeoreferencētiem statistikas datiem par viena gada iekšzemes migrantiem no 2000., 2011. un 2021. gada tautas skaitīšanas.

Tādējādi globālās situācijas raksturojumam tiek definēts Morana indekss (*Moran's I*), kas norāda uz visu telpisko vienību (šūnu) koncentrācijas, izkliedes iezīmēm pētījuma teritorijā (Lloyd, 2015; Matthews, Parker, 2013).

Morana indeksa vērtības variē intervālā no +1 (līdzīgu vērtību klasterošanās) līdz -1 (atšķirīgu vērtību klasterošanās), kamēr 0 nozīmēs to, ka telpiskā autokorelācija konkrētajā datu kopā netiek novērota. Papildus Morana indeksam telpiskā analīze ietver arī z-vērtības (*z-score*) un būtiskuma līmeņa (*p-value*) aprēķinu, kas ļauj izvērtēt kopējo Morana indeksa būtiskumu.

2.2. tabula. Globālā Morana indeksa statistiskās vērtības iekšzemes migrantu izvietojumam 2000., 2011. un 2021. gadā Latvijā (izveidojuši autori)

Gads	2000	2011	2021
<i>Moran's I</i>	0,284	0,624	0,889
z-vērtība	516,1*	1027,7*	1323,3*

* Statistiski būtisks, $p < 0,05$.

Tādējādi, p-vērtībai esot zemākai par 0,05, datu sadalījums nebūs nejaušs. Tikmēr pozitīva z-vērtība norādīs uz kopēju telpisko klasterizāciju, kamēr negatīva – uz telpisko izkliedi. Ja vērtība ir 0, tad autokorelācija pētījuma teritorijā netiek konstatēta.

Paralēli globālajam rādītājam, lai konstatētu iekšzemes migrantu izvietojuma iezīmju atšķirības Latvijas iekšienē, tiek lietots viens no lokāliem telpiskās sasaistes indikatoriem (*LISA – local indicators of spatial association*) – *Getis-Ord Gi** (Getis, Ord, 1992). Pētījumā tas identificē sešstūra šūnu kopas ar līdzīgi augstām vai līdzīgi zemām vērtībām, veidojot attiecīgi karsto vai auksto punktu klasterus. *Getis-Ord Gi** kā vienu no korigējošajiem rādītājiem izmanto attālumu starp šūnām, ņemot vērā to izvietojumu (Songchitruksa, Zeng, 2010). Telpiskās autokorelācijas metodes bieži lietotas pētījumos iedzīvotāju un apdzīvojuma ģeogrāfijā (Kurek et al., 2021; Matthews, Parker, 2013; Raymer et al., 2019 u. c.).

Aprēķini trīs gadiem par Latviju kopumā (2.2. tabula) norāda uz būtiski pozitīvu iekšzemes migrācijā iesaistīto iedzīvotāju telpisko saistību ($p < 0,05$) visos trīs pētījumā aplūkotajos gados.

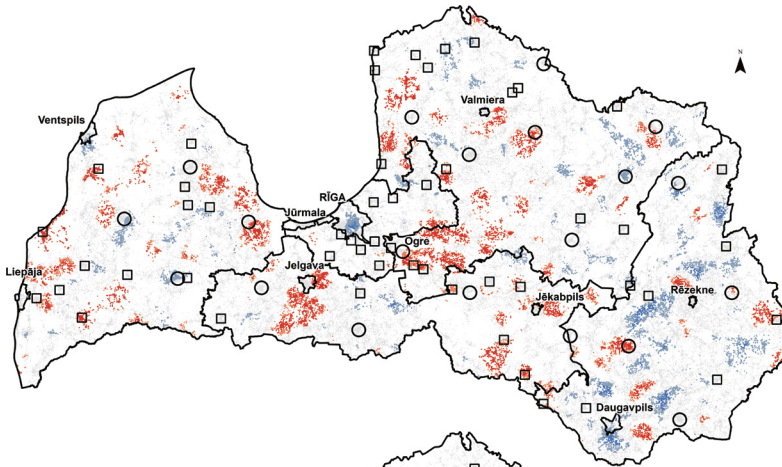
Laika posmā no 2000. līdz 2021. gadam iekšzemes migrantu izvietojums kļuvis daudz koncentrētāks, attiecīgi pieaugot Morana indeksa vērtībai. Jāņem vērā, ka 2011. gadā migrācijas procesu raksturu varējusi ietekmēt globālā ekonomiskā krīze, kamēr 2021. gadā – ar Covid-19 saistītā epidemioloģiskā situācija.

2.2. tabulā redzams, ka divdesmit gadu laikā visā Latvijā ir novērojams izteikts iekšzemes migrācijas telpiskās koncentrācijas pieaugums. 2000. gadā Morana I rādītājs bija 0,284, kas norāda uz salīdzinoši vāju, bet statistiski būtisku telpisko autokorelāciju. Līdz 2011. gadam šis rādītājs vairāk nekā divkārsējās, sasniedzot 0,624, un līdz 2021. gadam tas turpināja pieaugt, sasniedzot 0,889. Šī tendence apstiprina spēcīgu un arvien izteiktāku iekšzemes migrācijas koncentrāciju konkrētās Latvijas teritorijās, proti, Rīgā un Rīgas piepilsētā.

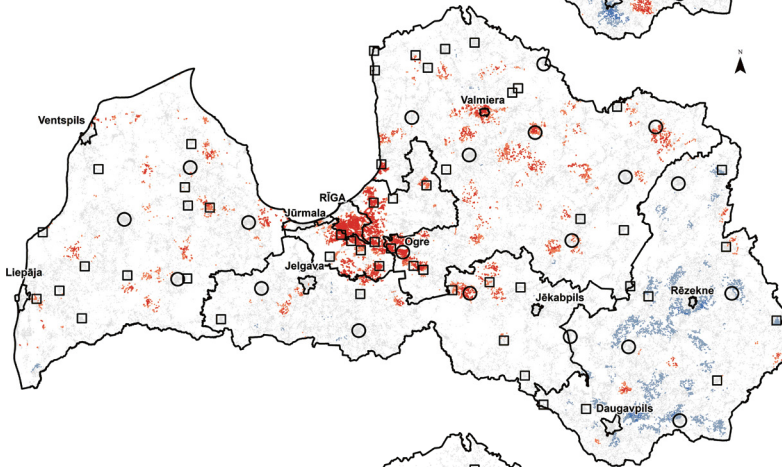
Lai detalizētāk skaidrotu globālā Morana indeksa vērtības un noteiktu iekšzemes migrantu telpiskās autokorelācijas teritoriālo raksturu, tiek analizētas *Getis-Ord Gi** karsto un auksto punktu klasteru kartes (2.6. attēls).

*Getis-Ord Gi** kā viens no lokāliem telpiskās sasaistes indikatoriem identificē šūnu kopas ar līdzīgi augstām vai līdzīgi zemām vērtībām, veidojot attiecīgi karsto vai auksto punktu klasterus.

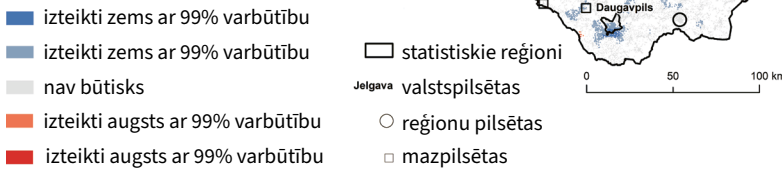
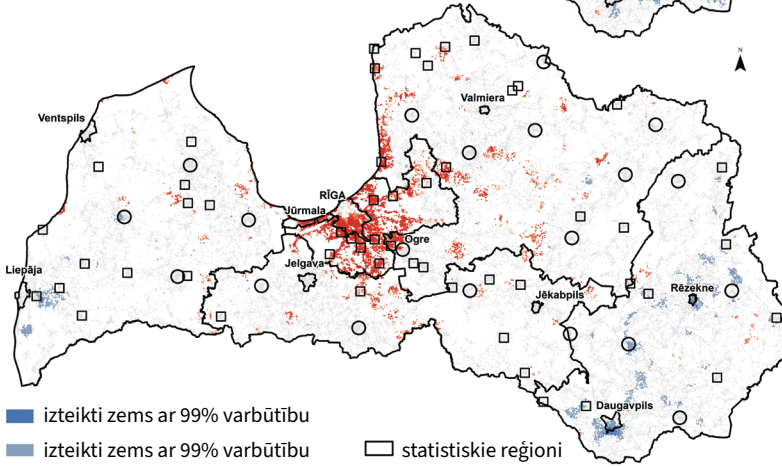
2000. gads

2011. gads

2021. gads

2.6. attēls. Iekšzemes migrantu izvietojums 2000., 2011. un 2021. gadā Latvijā (Getis-Ord G_i^* karsto un auksto punktu klasteru kartes)

2000. gada iekšzemes migrācijai novērojams izkliedēts raksturs (*Moran's I* = 0,28), karstajiem punktiem veidojoties tālāk no galvaspilsētas Rīgas, Latvijas lauku teritorijās, īpaši Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē, kā arī tikai daļā valsts reģionu pilsētās un mazpilsētās. Līdzīgi izkliedēti ir arī aukstie punkti, zīmīgāk izceļas Latgales lauku teritorijās un Rīgas iekšienē. Šeit gan jāmin, ka šī metode parāda relatīvo iekšzemes migrantu izvietojumu šūnās un to būtiskumu pret visas valsts mērogu. Kaut gan Rīgā arī 2000. gadā iekšzemes migrācijas plūsmas bija daudzskaitlīgākās, tomēr uz galvaspilsētas iedzīvotāju skaitu relatīvi iekšzemes migrācijai bija mazāka ietekme un augstāks būtiskums konstatēts citos Latvijas reģionos.

Pretēji 2000. gada situācijai, 2011. gadā jau novērojams izteikts iekšzemes migrācijas būtiskuma pieaugums Rīgā un tai tuvumā esošajās pašvaldībās Rīgas metropoles reģionā. Šāda koncentrācija valsts centrālajā daļā rezultējusies ar izteikti augstāku Morana indeksu (0,62). Kopumā, lai arī iekšzemes migrantu koncentrācijas augstās vērtības joprojām veido klasterus arī atsevišķās lauku teritorijās, augusi arī procesa ietekme uz apdzīvojuma veidošanos Latvijas valstspilsētās, to piepilsētu areālos, kā arī reģionālajās pilsētās. Turpretim auksto punktu klasteru izvietojums kļuvis vēl retāks, galvenokārt akcentējoties Latgales reģiona iekšienē.

2021. gadā Rīgas un tās apkārtesošo teritoriju nozīme vēl vairāk pieaugusi (*Moran's I* = 0,89), norādot uz izteiktu koncentrācijas pieaugumu lielākā areālā ap Rīgu, aptverot galvenos valsts nozīmes autoceļus un dzelzceļus, akcentējot transporta tīkla nozīmi migrācijas rakstura veidošanā. Konkrētais klasteris ir tik būtisks, ka valsts līmenī samazinājusies citu valstspilsētu, reģionālo pilsētu, mazpilsētu un to apkārtesošo teritoriju ietekme.

Rīgas metropoles reģions 2011. gadā kļuva par galveno karstāko punktu un saglabāja šo statusu arī 2021. gadā, ievērojami palielinot klasterizācijas intensitāti. 2021. gada tendence liecina par augstu G_i^* vērtību tālāku izkliedēšanos ap Rīgas pilsētu, un, atšķirībā no 2011. gadā novērotās tendences, vislielākā koncentrācija novērota visos virzienos ap pilsētu. Šī izmaiņa liecina, ka migrācija uz metropoles reģionu ir paplašinājusies ģeogrāfiski un kļuvusi teritoriāli izkliedētāka.

Auksto (*cold spot*) punktu saglabāšanās Latgalē visos pētījuma gados (2.6. attēls) liecina par perifēro reģionu telpiskā nelabvēlīguma iesakņojušos raksturu. Neskatoties uz intensitātes atšķirībām, šie reģioni pastāvīgi uzrāda ievērojami negatīvas G_i^* vērtības, kas liecina par sistemātisku nespēju piesaistīt iekšzemes migrantus. Šī stabilitāte liecina, ka perifēri reģioni iekšzemes migrācijas rezultātā zaudē iedzīvotājus un tā ir sociālekonomiskās attīstības strukturāla iezīme. Auksto punktu intensitātes nelielais samazinājums 2021. gadā var liecināt nevis par pievilcības palielināšanos, bet gan par migrācijas potenciāla izsmelšanu, jo šie reģioni jau ir piedzīvojuši ievērojamu iedzīvotāju skaita samazināšanos un iedzīvotāju aizplūšanu.

Iekšzemes migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs

Analizējot iedzīvotāju sastāva grupu iesaisti iekšzemes migrācijas procesā, izmantoti 2000., 2011. un 2021. gada tautas skaitīšanas dati, kas sniedz informāciju par iedzīvotāju demogrāfiskajiem un sociāli profesionālajiem rādītājiem atkarībā no to migrācijas statusa pēdējā gada laikā.

2000. un 2011. gadā nedaudz dominēja sievietes (attiecīgi 51,1 un 51,7%), savukārt 2021. gadā ir raksturīgs neliels vīriešu pārsvars (50,2%) no iekšzemes migrantu kopskaita.

Iekšzemes dzīvesvietu mainījušo vidējais vecums 2021. gadā bija 32 gadi. Tas liecina, ka šī iedzīvotāju grupa ir daudz mobilāka par tiem, kuri dzīvesvietu pēdējā gada laikā nav mainījuši un kuru vidējais vecums 2021. gadā bija 44 gadi. Lai arī Latvijā kopš 2000. gada strauji pieaudzis dzīvesvietu nemainījušo vidējais vecums, iekšzemes migrantu vidējais vecums palicis stabilās robežās.

Kopējais mazākumtautību īpatsvars Latvijā sarūk, kamēr iekšzemes migrācijā iesaistīto mazākumtautību īpatsvars ir pat nedaudz pieaudzis. Tas skaidrojams ar salīdzinoši augstu vidējo vecumu tradicionālo mazākumtautību (krievu, ukraiņu, poļu u. c.) vidū, bet lielāku pieaugumu tādām mazākumtautībām kā indieši, vjetnamieši, uzbeki, turki u. c., kas Latvijā ieradušies darba vai mācību nolūkos, un tiem ir raksturīga augstāka mobilitāte. Šī iezīme parādās 2021. gadā.

Salīdzinot ar 2011. gadu, novērojams straujš samazinājums to iekšzemes migrantu vidū, kas ir neprecēti, kamēr pieaudzis precēto īpatsvars.

Zīmīgs pieaugums iekšzemes migrantu vidū pēc iegūtā izglītības līmeņa bijis iedzīvotājiem ar augstāko izglītību. Šī tendence gan līdzinās kopējai izglītības struktūrai valstī, tomēr migrantu vidū augstāk izglītotu iedzīvotāju īpatsvars ir lielāks. 2021. gadā to īpatsvars bija 38,9%.

2021. gadā to cilvēku vidū, kuri gada laikā bija mainījuši dzīvesvietu, bija salīdzinoši augsts nodarbināto īpatsvars (63,1%), kamēr 2000. gadā šajā grupā tas bija 42,9%. Savukārt lielākais darba meklētāju īpatsvars (12,7%) tika novērots 2011. gadā, kad joprojām bija jūtama ekonomiskās krīzes ietekme.

Profesionālā kvalifikācija ir viena no iezīmēm, kas raksturo migrantu grupas. Iekšzemes migrācijā vērojams, ka pieaug cilvēku īpatsvars, kuriem ir augsta kvalifikācija. 2021. gadā, salīdzinot ar 2000. gadu, šādu cilvēku īpatsvars ir pieaudzis no 26 līdz 37,2%. Šie rādītāji ir salīdzinoši augstāki nekā attiecīgajā gadā dzīvesvietu nemainījušajiem iedzīvotājiem (2.3. tabula).

Balstoties uz apkopotajiem rādītājiem par iekšzemes migrācijā iesaistītiem iedzīvotājiem, varam ieskicēt šādas iezīmes, kas raksturīgas personām, kuras 2021. gadā iekšzemē mainījušas dzīvesvietu: biežāk vīrietis, jaunāks nekā dzīvesvietu nemainījis, biežāk latvietis, biežāk neprecējies, biežāk ar vidējo vai vidējo speciālo izglītību un retāk ar zemu kvalifikāciju.

2.3. tabula. Iekšzemes migrācijā iesaistīto iedzīvotāju demogrāfiskais un sociāli profesionālais sastāvs, īpatsvara (%) sadalījums 2000., 2011. un 2021. gadā Latvijā

		Dzīvesvieta ir mainīta			Dzīvesvieta nav mainīta		
		2000	2011	2021	2000	2011	2021
Dzimums	Sievietes	51,1	51,7	49,8	54,0	54,5	54,1
Vecums	Vidējais vecums	31	33	32	38	42	44
Tautība	Latvieši	74,0	74,6	69,3	57,4	61,7	62,5
	Mazākumtautības	25,8	25,2	27,0	42,4	37,9	35,0
	Nav minēta, nezināma	0,2	0,2	3,7	0,2	0,4	2,4
Ģimenes stāvoklis ¹	Neprecēti	42,7	47,8	41,2	28,9	30,9	31,1
	Precēti	43,7	33,2	40,0	54,3	44,4	43,6
	Šķirti, atraitņi/-es	13,6	19,0	18,8	16,8	24,7	25,3
Izglītība ¹	Augstākā	13,2	30,3	38,9	12,6	22,8	29,3
	Vidējā / vidējā profesionālā	53,7	49,3	43,9	46,0	54,1	53,5
	Pamata vai zemāka	33,1	20,4	17,2	41,4	23,1	17,3
Ekonomiskā aktivitāte ¹	Nodarbināti	42,9	55,0	63,1	43,5	46,5	54,6
	Darba meklētāji	11,4	12,7	5,9	9,0	10,6	4,5
	Nestrādājoši pensionāri	18,8	13,7	9,1	26,8	27,7	23,8
	Nestrādājoši studenti	12,9	8,9	6,3	7,6	8,0	5,1
	Cits statuss (mājsaimnieks/-ce)	14,0	9,7	15,5	13,1	7,2	12,0
Profesionālā kvalifikācija ²	Augsta ³	26,0	31,8	37,2	24,7	27,6	28,8
	Vidēja ⁴	55,2	41,6	47,6	54,1	43,2	48,9
	Zema ⁵	18,8	26,6	15,2	21,2	29,2	22,3
	Dzīvesvietu mainījušie, tūkst.	38,9	47,6	57,4			

Piezīmes. ¹ – 15 gadu vecumu sasnieguši un vecāki iedzīvotāji; ² – nodarbināti iedzīvotāji; ³ – vadītāji un vecākie speciālisti pēc Starptautiskās standartizētās profesiju klasifikācijas pamatgrupām; ⁴ – tirdzniecības darbinieki, kalpotāji, kvalificēti strādnieki; ⁵ – izstrādājumu montieri, vienkāršās profesijas. Tabula izveidota, izmantojot LR CSP datus.

Nobeigums

Iekšzemes migrācijas kopapjomi no 2000. līdz 2024. gadam ir palielinājušies un 2024. gadā jau sasniedza 3,2% no kopējā iedzīvotāju skaita.

Lai gan iekšzemes migrācijai Latvijā raksturīgas noturīgas reģionālās iezīmes, ko raksturo migrācijas plūsmu īpatsvara pieaugums starp Rīgu un tās piepilsētas zonu, kā arī liels īpatsvars dzīvesvietas maiņai viena reģiona ietvaros, iedzīvotāju skaita pieaugumu tas ir nodrošinājis tikai Rīgas piepilsētas apdzīvotajās vietās. Iekšzemes migrācija starp pārējiem valsts reģioniem ir neliela, un noturīgas plūsmas veidojas iedzīvotāju apmaiņā starp Rīgu un reģioniem, kas apliecina galvaspilsētas centrālo nozīmi iekšzemes migrācijā.

Telpiskās autokorelācijas rādītāju dinamika arī apstiprina pieaugošu un arvien izteiktāku iekšzemes migrācijas koncentrāciju konkrētās Latvijas teritorijās, proti, Rīgā un Rīgas piepilsētā.

Auksto punktu intensitātes nelielais samazinājums 2021. gadā var liecināt par migrācijas potenciāla izsmelšanu, jo attālie reģioni, it īpaši Latgale, ir piedzīvojuši ievērojamu iedzīvotāju skaita samazināšanos un iedzīvotāju aizplūšanu.

Iekšzemes migrācijā iesaistās gados jauni iedzīvotāji, pieaug ar augstāku izglītības un augstāku kvalifikācijas līmeni ieguvušo īpatsvars, samazinās darba meklētāju un zemas kvalifikācijas personu īpatsvars.

Literatūra un avoti

- Alvarez, M., Bernard, A., Lieske, S. N. (2021). Understanding internal migration trends in OECD countries. *Population, Space and Place*, 27(7), e2451.
- Billari, F. C. (2022). Demography: Fast and slow. *Population and Development Review*, 48(1), 9–30.
- Bonifazi, C., Heins, F., Licari, F., Tucci, E. (2021). The regional dynamics of internal migration intensities in Italy. *Population, Space and Place*, 27(7), e2331.
- Champion, T., Cooke, T., Shuttleworth, I. (eds.) (2018). *Internal migration in the developed world: Are we becoming less mobile?* London: Routledge.
- Champion, T., Cooke, T., Shuttleworth, I. (2018). Introduction: A more mobile world, or not? In T. Champion, T. Cooke, I. Shuttleworth (eds.), *Internal migration in the developed world: Are we becoming less mobile?* (pp. 3–30). London: Routledge.
- Champion, T., Gordon, I. (2021). Linking spatial and social mobility: Is London's "escalator" as strong as it was? *Population, Space and Place*, 27(7), e2306.
- Cooke, T. J. (2011). It is not just the economy: Declining migration and the rise of secular rootedness. *Population, Space and Place*, 17(3), 193–203.
- Duke-Williams, O., Stuchbury, R., Stockton, J. (2021). Changing migration rates in England and Wales over a 40-year period: Is mobility declining? *Population, Space and Place*, 27(7), e2468.
- Garðarsdóttir, Ó., Bjarnason, T., Jónsson, S. H., Shuttleworth, I. (2021). Is internal migration declining in Iceland? Intensities, geographical patterns and population composition 1986–2017. *Population, Space and Place*, 27(7), e2339.
- Getis, A., Ord, J. K. (1992). The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis*, 24(3), 189–206.
- Kalemba, S. V., Bernard, A., Charles-Edwards, E., Corcoran, J. (2021). Decline in internal migration levels in Australia: Compositional or behavioural effect? *Population, Space and Place*, 27(7), e2341.
- Krisjane, Z., Berzins, M., Krumins, J., Apsite-Berina, E., Balode, S. (2023). Uneven geographies: Ageing and population dynamics in Latvia. *Regional Science Policy & Practice*, 15(4), 893–909.
- Kurek, S., Wójtowicz, M., Gałka, J. (2021). Using Spatial Autocorrelation for identification of demographic patterns of Functional Urban Areas in Poland. *Bulletin of Geography. Socio-economic series*, 52, 123–144.
- Lang, T., Burneika, D., Noorköiv, R., Plüschke-Altöf, B., Pociūtē-Sereikienē, G., Sechi, G. (2022). Socio-spatial polarisation and policy response: Perspectives for regional development in the Baltic States. *European Urban and Regional Studies*, 29(1), 21–44.
- Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde (CSP). *Dati par iedzīvotājiem*.
- Lloyd, C. D. (2015). Assessing the spatial structure of population variables in England and Wales. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 40(1), 28–43.

- Matthews, S. A., Parker, D. M. (2013). Progress in spatial demography. *Demographic Research*, 28, 271.
- McCollum, D., Ernsten-Birns, A., Feng, Z., Everington, D. (2021). Mobile no more? The innovative use of administrative data linked to a census-based longitudinal study to investigate migration within Scotland. *Population, Space and Place*, 27(7), e2312.
- Raymer, J., Willekens, F., Rogers, A. (2019). Spatial demography: A unifying core and agenda for further research. *Population, Space and Place*, 25(4), e2179.
- Rees, P., Bell, M., Kupiszewski, M., Kupiszewska, D., Ueffing, P., Bernard, A., ... Stillwell, J. (2017). The impact of internal migration on population redistribution: An international comparison. *Population, Space and Place*, 23(6), e2036.
- Shuttleworth, I., Champion, T. (2021). Declining internal migration? Patterns, causes and prospects. *Population Space & Place*, 27(7).
- Smith, D. P., Phillips, M., Culora, A., Kinton, C. (2021). The mobilities and immobilities of rural gentrification: Staying put or moving on? *Population, Space and Place*, 27(7), e2496.
- Songchitruksa, P., Zeng, X. (2010). Getis-Ord spatial statistics to identify hot spots by using incident management data. *Transportation Research Record*, 2165(1), 42–51.
- Zelinsky, W. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 61(2), 219–249.

Talantu migrācijas izaicinājumi un diasporas iesaistes potenciāls

Baiba Bela, Zane Meļķe, Inta Mieriņa, Inese Šūpule

Latvijas Universitāte

Atslēgvārdi: talantu migrācija, diaspora, diasporas organizācijas, diasporas iesaiste, remigrācija.

Galvenās atziņas:

- Diasporas organizācijas ir nozīmīgas, uzturot emigrantu kultūras identitāti, sekmējot kopienas veidošanos, kā arī stiprinot daudzveidīgas saites ar izcelsmes zemi. Diasporas organizāciju un grupu aktivitāšu loks ir daudzveidīgs, un tās būtiski sekmē sociālo iesakņošanos kopienā.
- Gan Latvijas valsts, gan diasporas profesionāļi diasporas diplomātiju redz kā lietderīgu ilgtermiņa stratēģisku resursu, kas ļauj stiprināt Latvijas starptautisko atpazīstamību un ietekmi, īpaši ES institūcijās. Diasporas diplomātija tiek uzskatīta par svarīgu valsts zīmola veidošanā, starptautiskās atpazīstamības palielināšanā un ietekmes stiprināšanā, reputācijas veidošanā un interešu aizstāvībā.
- Kaut arī valsts aicina aizbraukušos atgriezties, pēc atgriešanās remigranti nav jutuši ne interesi par viņu zināšanām un prasmēm, nedz viņu reintegrācijas procesu. Saskaņoties ar apstākļiem, kas remigrantiem nav bijuši pieņemami, ir sekotais lēmums par atkārtotu emigrāciju.
- Attālinātā darba iespēju palielināšanās pēdējos gados sekmē gan diasporas iesaisti nodarbinātībā Latvijā, gan arī remigrāciju. Migrācijas procesu izpēte IT jomā parāda, ka attālinātais darbs, kas IT jomā ir vairāk izplatīts nekā citās nozarēs, sekmē speciālistu atgriešanos un palikšanu Latvijā, jo Latvijas IT speciālisti strādā ārzemju uzņēmumos attālināti.
- Migrācija ir paliekošs mūsdienu dzīves fenomens, un mūsu kā sabiedrības uzdevums ir veidot pievilcīgu, atbalstošu un iedvesmojošu vidi sadarbībai ar diasporu, remigrantiem un tiem, kuri vēl tikai apsver domu par atgriešanos Latvijā.

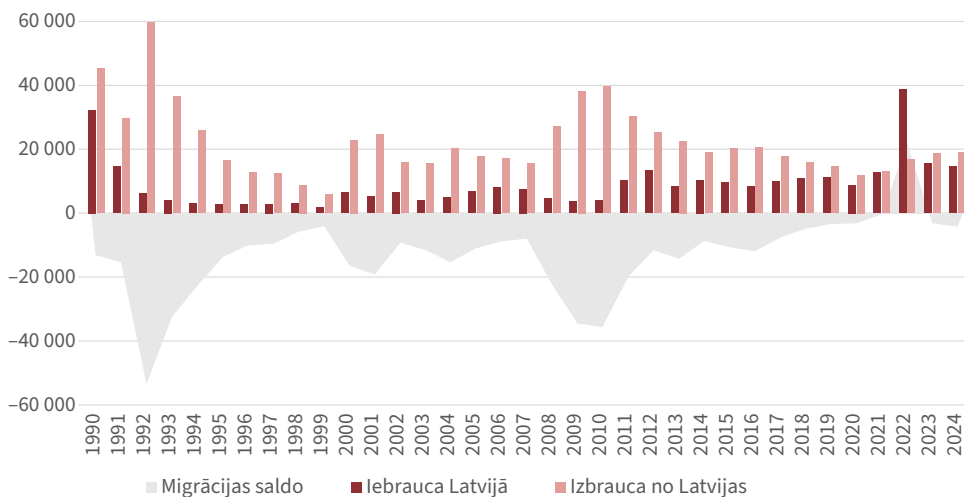
Ievads

Migrācijas procesi rada nozīmīgs pārmaiņas daudzās Eiropas valstīs, arī Latvijā. Emigrācija, imigrācija, atgriešanās migrācija jeb remigrācija, kā arī diasporas iesaiste un tīklošanās ir paralēli vai pat cieši saistīti procesi. Valsts pētījumu programmas “Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projekta “Jauni risinājumi demogrāfijas un migrācijas procesu izpētē latviskas un eiropiskas zināšanu sabiedrības attīstībai” (turpmāk tekstā DemoMigPro) talantu migrācijas un diasporas izpētes grupas uzdevums bija pievērst padziļinātu uzmanību jaunākajām diasporas iesaistes un tīklošanās praksēm, kā arī darba migrācijas un atgriešanās migrācijas stimuliem.

Globālā konkurence par talantiem, kuri spēj veicināt gudru izaugsmi, izraisa strauji pieaugošu augsti kvalificētu cilvēku migrāciju. Līdz ar to talantu atgriešanās migrācija un diasporas iesaiste daudzās valstīs ar augstiem emigrācijas rādītājiem kļūst arvien nozīmīgākas ekonomikas konkurētspējā un attīstībā, kā arī valsts atpazīstamības un ietekmes stiprināšanā ārvalstīs. Diasporas devums un remigrācija ir saistīti ne tikai ar zināšanu un prasmju pārnesei, bet arī ar jaunu vērtību, ideju, prakses nodošanu, identitātes pārmaiņām un sociālā kapitāla pieaugumu (Kuznetsov, 2013; Šūpule, 2020; Oliinyk et al., 2021).

Mūsdienās, mainoties migrācijas modeļiem un raksturam, mainās arī teorētiskie migrācijas skaidrojumi un pieejas pētniecībā. Tradicionālās interpretācijas un pieejas migrācijai pienācīgi neatbilst arvien plūstošākajiem un mazāk prognozējamiem migrācijas modeļiem. Arvien vairāk migrācijas pētījumos izmanto daudzlīmeņu pieeju – koncentrējoties uz multispatialitāti, daudznacionālu migrāciju sarežģītību, uz procesiem vairākos līmeņos (individuālā, organizāciju un sabiedriskā līmenī) (Hajro et al., 2019; Paul, Yeoh, 2020). Koncentrēšanās uz darba tirgus, kopienas un dzīvesveida attiecībām veicina izpratni par talantu migrāciju kā kontekstuāli analizējamu parādību (Kozhevnikov, 2021). Ir parādījušās jaunas un daudzsološas teorētiskās pieejas, kas atzīst mūsdienu migrācijas elastību, sarežģītību un nenoteiktību, piemēram, sociālās iesakņošanās (angl. *embedding*) (Ryan, 2017) vai enkurošanās (angl. *anchoring*) (Grzymala-Kazłowska, 2017) pieejas. VPP DemoMigPro veiktais pētījums sniedza empīriskus datus, kas palīdzēja pilnveidot daudzlīmeņu konceptuālo pieeju talantu migrācijas un diasporas iesaistes izpētei, galveno uzmanību pievēršot daudzpusībai, plūstamībai un sociālajai iesakņotībai.

Migrācijas izpēte Latvijā ir nozīmīga sarūkošā iedzīvotāju skaita dēļ, ko izraisījusi kā ilgstoši augstā emigrācija (3.1. attēls), tā zemā dzimstība. Kaut arī Latvijā pēdējos gados ir tendence samazināties emigrācijai un 2022. gadā iebraukušo skaits pārsniedza izbraukušo skaitu (Oficiālais statistikas portāls, 2024), ilgstoši augstās emigrācijas dēļ ārpus Latvijas dzīvo ievērojams skaits Latvijas pilsoņu. Pēc Eurostat datiem, 2022. gadā citās ES valstīs dzīvoja 92 573 Latvijas pilsoņu (Eurostat, 2023),

3.1. attēls. Starptautiskā iedzīvotāju ilgtermiņa migrācija Latvijā

Avots: LR CSP.

kas ir 5% no Latvijas iedzīvotājiem, taču citi dati diasporas apjomu vēvē kā nozīmīgi augstāku – atkarībā no diasporas definīcijas tas ir līdz pat 500 000 (Hazans, 2020). Atbilstoši Mihaila Hazana aprēķiniem 2018.–2020. gada sākumā Latvijas “plašās diasporas” apjoms pasaulē bija gandrīz pusmiljons (šai skaitā ietverti gan Latvijas valstspiederīgie, gan tie, kuri sevi identificē kā latviešus vai kuru vecāki ir dzimuši Latvijā) (Hazans, 2020). Nozīmīgā diasporas apjoma dēļ ir ļoti svarīgi iegūt dziļāku izpratni par aizbraukušo saiknēm ar Latviju, procesiem diasporā, kas ļauj uzturēt identitāti un piederību, kā arī svarīgi ir sekot līdzi pārmaiņām migrācijas modeļos un remigrācijas tendencēs.

Šajā nodaļā atspoguļosim būtiskākos rezultātus pētījumos par jaunākajām tendencēm talantu migrācijas potenciāla izmantošanā Latvijas atpazīstamības un starptautiskās ietekmes sekmēšanā, aplūkosim diasporas organizācijas, kas ir nozīmīgs resurss identitātes saglabāšanai un tālāk nodošanai diasporā, kā arī sadarbībā ar Latviju. Pēc tam apskatīsim neveiksmīgas remigrācijas pieredzi, kas ļauj dziļāk saprast, kāpēc tik daudzi no tiem, kuri atgriežas, dodas projām atkārtoti. Nodaļas noslēgumā pievērsīsimies migrācijai darba tirgū IT sektorā.

Diasporas iesaistes diasporas diplomātijā potenciāls

Līdzšinējie pētījumi par diasporas iesaistes potenciālu pamatā pievērsušies ekonomiskajiem aspektiem, kā arī diasporas zināšanu potenciālam caur iesaisti izglītībā, zinātnē un inovāciju radīšanā. Viens no aspektiem, kas nav pietiekami apzināts un

kam pievērsās LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs (turpmāk arī DMPC) 2022. gadā, ir Latvijas profesionāļu iesaiste diasporas diplomātijā.

Iesaistes nozīme starptautiskos tīklojumos gan valsts pārvaldē un ārpolitikā, gan dažādu nozaru sekmīgā attīstībā globalizētā pasaulē viennozīmīgi pieaug. Diasporas tīkli tiek uzskatīti par maigās varas instrumentiem, kas var ietekmēt ārējās attiecības, valsts tēlu un ekonomisko izaugsmi, turklāt diaspora var iesaistīties arī ekonomiskajā, kultūras un zinātniskajā diplomātijā (Stone, Douglass, 2018). Diasporas ieguldījumu var interpretēt kā “diasporas kapitāla” daļu, ko veido cilvēku, finanšu un zināšanu plūsmas un kas ir uzskatāms par izcelsmes valstij, pilsētai, reģionam, vietai vai organizācijai pieejamiem ārvalstu resursiem (Kingsley, 2018). Vienlaikus būtiski apzināties, ka diaspora nav tikai valsts vadītu iniciatīvu subjekti, bet tās pārstāvji paši ir aktīvi diplomātiskie aģenti, kas var pārveidot diplomātisko praksi un ietekmēt valsts politikas un ārējo attiecību virzību (Brinkerhoff, 2019; Ho, McConnell, 2017).

Diasporas diplomātija raksta kontekstā attiecas uz diasporas tīklu, talantu un labās gribas lietošanu nacionālo interešu īstenošanā. Diasporas diplomātija ir publiskās diplomātijas elements, kuras piecas galvenās sastāvdaļas ir klausīšanās (lai saprastu citu viedokli, izpratni, redzējumu); interešu aizstāvība (lai aizstāvētu idejas un nacionālās intereses ārvalstīs); kultūras diplomātija (piemēram, viesmākslinieki, savas valsts kultūras veicināšana); apmaiņas diplomātija (piemēram, studentu apmaiņa, zinātnieku apmaiņa); starptautiskā atpazīstamības veicināšana. Svarīgi publiskās diplomātijas elementi ir valsts zīmola veidošana un reputācijas veidošana (Cull, 2019).

Latvijā un tās diasporā jau ir publiskās diplomātijas pieredze. Piemēram, aukstā kara laikā trimdas latvieši atgādināja par Latvijas okupāciju, pēc Latvijas neatkarības atgūšanas nenogurstoši atbalstīja Latvijas uzņemšanu NATO un citās starptautiskajās organizācijās. Līdzšinējā Latvijas praksē lielāko lomu diasporas diplomātijā spēlēja diasporas organizācijas, piemēram, Pasaules brīvo latviešu apvienība (PBLA), taču ieguldījumu valsts interešu pārstāvībā ārpus tās robežām var sniegt arī atsevišķi indivīdi neatkarīgi no tā, vai viņi ir vai nav piederīgi kādai organizācijai vai asociācijai. Cilvēki no Latvijas vai ar Latvijas saknēm strādā arī Apvienoto Nāciju Organizācijā, Pasaules Veselības organizācijā un citās starptautiskās starpvaldību un nevalstiskās organizācijās, un viņu zināšanas, kontakti, pieredze var sniegt būtisku pienesumu Latvijai. Šobrīd tas ir īpaši aktuāli sakarā ar Krievijas uzsāktu karu Ukrainā, taču arī plašākā kontekstā.

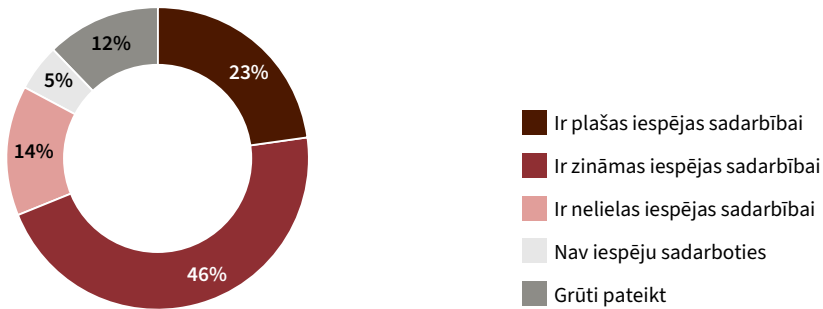
Daudzas valstis, tostarp Francija, Dānija, Igaunija, Izraēla, Kanāda, apzinās diasporas diplomātisko potenciālu un aktīvi veido sadarbību ar starptautiskās organizācijās strādājošiem profesionāļiem, sekmējot savas izcelsmes valsts stratēģiskos, diplomātiskos starptautiskās politikas mērķus. Latvijā politisko interešu pārstāvība ārvalstīs, publiskā diplomātija un mērķtiecīga valsts tēla veidošana un popularizēšana ārvalstīs ar diasporas palīdzību vēl ir tikai aizsākusies, taču jau ir sperti

nozīmīgi soļi, piemēram, Ārlietu ministrijai regulāri rīkojot tikšanās ar diasporas profesionāļiem un starptautiskās organizācijās strādājošo diasporas profesionāļu forumus. LU DMPC pētījums iezīmēja gan iespējas, gan šķēršļus turpmākā diasporas iesaistē Latvijas attīstības veicināšanā un tās interešu aizstāvībā starptautiskā vidē. Pētījumā galvenā uzmanība pievērsta uzklaušanās un aizstāvības elementiem, kā arī valsts zīmola un reputācijas veidošanai ar diasporas diplomātijas palīdzību.

LU DMPC pētījuma galvenā mērķgrupa bija diasporas profesionāļi, kas strādā vai pēdējo 10 gadu laikā ir strādājuši starpvaldību organizācijās, institūcijās un struktūrās, kā arī dažādās starptautiskās nevalstiskās organizācijās (cilvēktiesību, dabas aizsardzības un citās jomās) dažādos profesionālos līmeņos – sākot ar administratīviem speciālistiem, ierēdņiem un ekspertiem un beidzot ar augstākajām vadošā līmeņa amatpersonām. Pētījumā tika lietota vairāku metožu kombinācija: padziļinātās intervijas, sekundāro datu analīze, diasporas profesionāļu aptauja, vairākas fokusa grupu diskusijas (FGD) un gadījumu analīze, padziļināti izvērtējot četru citu Eiropas valstu praksi un pieredzi sadarbībā ar starptautiskās organizācijās strādājošiem profesionāļiem. Aptaujā piedalījās 152 starptautiskās organizācijās strādājošie Latvijas izcelsmes cilvēki, intervijās un FGD – 22 profesionāļi, pārstāvot ļoti plašu institūciju un organizāciju spektru plašā ģeogrāfiskā pārklājumā. Visvairāk – 90 – aptaujas respondentu patlaban strādā vai pēdējo 10 gadu laikā ir strādājuši kādā Eiropas Savienības institūcijā. Lauka darbs tika īstenots 2022. gada jūnijā–jūlijā (vairāk skat. Bela, Mieriņa, Pinto, 2022).

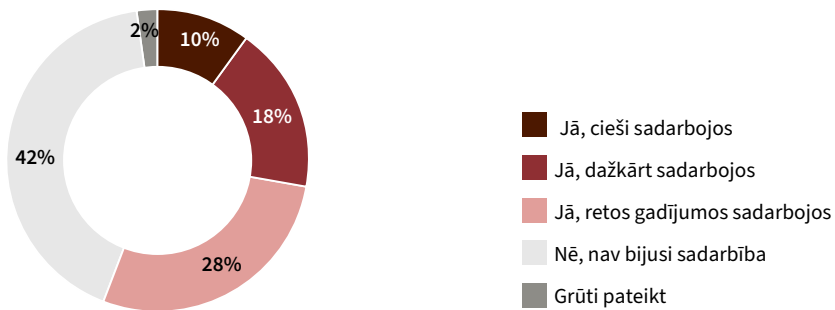
Gan FGD, gan aptauja liecina, ka starptautiskajās organizācijās strādājošie diasporas profesionāļi uzskata regulāru un mērķtiecīgu sadarbību starp tiem un valsts pārvaldi, NVO sektoru, izglītības un ekonomikas sektoru Latvijā par lietderīgu ilgtermiņa stratēģisku resursu, kas dod ieguldījumu Latvijas attīstībā un arī stiprina Latvijas starptautisko atpazīstamību un ietekmi, īpaši ES institūcijās (3.2. attēls). Sadarbība tiek uzskatīta par svarīgu ne vien valsts zīmola veidošanā, starptautiskās atpazīstamības palielināšanā un ietekmes stiprināšanā, reputācijas veidošanā un interešu aizstāvībā, bet arī diasporas ieguldījumā sociālā un intelektuālā kapitāla nodošanā. Tiek akcentēti Latvijas ierobežotie cilvēkresursi (piemēram, “esam pārāk maz, lai ignorētu sadarbības vajadzības un iespējamus ieguvumus”).

35% starptautiskajās organizācijās strādājošo profesionāļu vēlētos sadarboties arī turpmāk, un vēl 53% aptaujāto interese par sadarbību lielā mērā atkarīga no apstākļiem un piedāvājuma. Pilnīgi negatīva attieksme pret sadarbību ir tikai dažiem respondentiem. Diasporas profesionāļi kopumā sevi redz kā piederīgus Latvijai un vēlas būt noderīgi, dot savu ieguldījumu Latvijas attīstībā, tikt pamanīti un atzīti. Vienlaikus pašreizējā sadarbība tiek raksturota kā neregulāra un tāda, kas ir atkarīga no amatā esošajiem cilvēkiem (piemēram, Latvijas vēstniekiem, pārstāvniecību vadītājiem, konkrētiem valsts pārvaldes darbiniekiem). Tikai 10% pēdējo piecu gadu laikā ir bijusi cieša sadarbība ar Latvijas pārstāvjiem, 46% sadarbojušies neregulāri

3.2. attēls. Sadarbības iespēju starp Latvijas pārstāvjiem un starptautiskās organizācijās strādājošiem Latvijas izcelsmes profesionāļiem vērtējums (%)

Avots: LU DMPC 2022.

3.3. attēls. Vai pēdējo piecu gadu laikā ir bijusi jebkāda veida sadarbība ar Latvijas pārstāvjiem (%)

Dati: LU DMPC 2022.

vai reti, savukārt 42% nav sadarbojušies vispār (3.3. attēls). Visbiežāk sadarbība bijusi ar Ārlietu ministriju (centrālo dienestu Rīgā) (26%), citu ministriju vai tās pakļautības/pārvaldības iestādi (51%), vēstniecībām (31%). Dažkārt (ceturtdaļā gadījumu) izveidojusies sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām vai augstākās izglītības iestādēm Latvijā.

Runājot par atbalsta formu, 64% norāda, ka neformāli, privātā kārtā konsultējuši Latvijas pārstāvjus un dalījušies pieredzē savā kompetences jomā, 34% snieguši informāciju par savas pašreizējās mītnes zemes vai citas sev zināmas valsts situāciju, nostāju, paražām, plāniem u. tml. Tātad lielākais šo profesionāļu ieguldījums saistīts ar piekļuvi vērtīgai informācijai, kuru citādi uzzināt būtu grūti. Gandrīz puse (50%) par savu ieguldījumu saskata to, ka popularizējuši Latviju, tās atpazīstamību un pievilcību starptautiskā vidē. Cits būtisks ieguldījums saistīts ar sociālo kapitālu / kontaktiem: 43% palīdzējuši Latvijas pārstāvjiem veidot nepieciešamos kontaktus savā pašreizējā mītnes zemē vai citā valstī, 28% pieaicinājuši vai ieteikuši Latvijas

3.4. attēls. Kāda veida palīdzība sniegta Latvijai (%)

Dati: LU DMPC 2022.

profesionāļus amatiem savā organizācijā. Ceturtā daļa (25%) no tiem, kam bijusi jebkāda sadarbība ar Latviju, ir ar savām zināšanām dalījušies dažādos semināros, lekcijās unursos Latvijā. Daudzi, labi pārzinot gan Latvijas, gan starptautisko vidi, veikuši arī skaidrojošo darbu – skaidrojot vai argumentējot Latvijas valsts pozīciju citu valstu vai organizāciju pārstāvjiem (23%) vai gatavojot skaidrojošus viedokļrakstus un intervijas Latvijas medijiem (20%). Cita veida sadarbībā iesaistījušies tikai neliela daļa respondentu, un tajā vēl skaidri redzams potenciāls (piemēram, dalība ekspertu grupās, atzinumu un vērtējumu sagatavošana) (3.4. attēls).

Var secināt, ka ieguvumi no sadarbības saskan ar iepriekš minētajām diasporas diplomātijas piecām sastāvdaļām. Klasiskā izpratnē – starptautiskajās organizācijās strādājošie profesionāļi stiprina Latvijas valsts ietekmi un atpazīstamību tajās valstīs un organizācijās, kurās tie atrodas. FGD dati atklāj, ka, labāk izprotot Latvijas

argumentus un pozīciju, starptautiskās organizācijās strādājošie Latvijas izcelsmes profesionāļi var efektīvi nodot šo informāciju tālāk. Tādā veidā iespējams ietekmēt procesus, politikas, lēmumu pieņemšanu Latvijai vēlamajā virzienā. Būtisks ieguvums var būt arī dezinformācijas atspēkošana par Latviju, jo profesionāļi augstos amatos tiek uzklausi un viņiem uzticas.

Arī konsultācijas ir būtiskas nacionālās ietekmes stiprināšanā. Starptautiskajās organizācijās strādājošie profesionāļi var konsultēt par starptautiskajām norisēm, komentēt jautājumus (plānu, kampaņu utt.) no konkrētas organizācijas vai nozares perspektīvas un plašākā globālo tendenču mērogā un paaugstināt izpratni par attīstības sadarbības vajadzībām plašā valstu lokā. Tas var palīdzēt formulēt stratēģijas, lai Latvija iesaistītos daudzpusējos attīstības sadarbības projektos un Latviju interesējošos tematiskos virzienos.

Tomēr visbiežāk diskusijās minēti ieguvumi, kas vērsti uz Latvijas attīstības veicināšanu un valsts pārvaldes stiprināšanu, kā arī uz sociālā kapitāla, starptautiskās pieredzes un zināšanu pārnesi dažādās jomās. Pirmkārt, profesionālā kapitāla pārņemšana aptver “procesu zināšanas, politikas zināšanas un cilvēku zināšanas”. Starptautiskajās organizācijās strādājošie profesionāļi var informēt par procesiem, procedūrām, lēmumu pieņemšanas gaitu un “aizkulišu” diskusijām, kas savukārt palīdz Latvijas valsts pārvaldei rīkoties atbilstošāk vai pieņemt labākus lēmumus. Tika atzīmēts, ka Ārlietu ministrijai vai nozaru ministriem ir izdevīgi uzturēt kontaktus pat neformālā līmenī, lai noskaidrotu, piemēram, kontekstuālu informāciju par aktualitātēm, efektīvāku pieteikumu aizpildīšanu u. c. Galvenais ieguvums ir tas, ka neformāli kontakti un informācijas apmaiņa palīdz pieņemt labākus un pārdomātākus lēmumus.

Vienlaikus tika uzsvērts, ka visiem profesionāļiem jāievēro noteikti darba devēju nosacījumi, kas ietver neitralitāti, vienlīdzīgu attieksmi pret visām dalībvalstīm, iekšējās informācijas neizpaušanu ārpus organizācijas u. c. Profesionālajā darbībā viņi nevar pieļaut atklātu Latvijas interešu lobēšanu, jo tas nav savienojams ar neitralitātes un vienlīdzīgas attieksmes prasībām pret dalībvalstīm. Ņemot vērā starptautiskajās organizācijās strādājošo profesionālās lojalitātes un ētikas normas, sadarbības prakses lielā mērā arī ir neformālas un balstītas iedibinātās paražās un attiecīgās valsts diplomātijas kultūrā. Tajā svarīga loma ir pušu izpratnei par neformālo aizkulišu darbu sadarbības tīklojumu nostiprināšanai un informācijas aprites uzturēšanai.

Zināšanu nodošana, zināšanas noteiktās jomās un jautājumos var būt noderīgas valsts pārvaldei, pilsoniskajai sabiedrībai, augstākajai izglītībai, ekonomikai un citur. Piemēram, valsts pārvaldei, studentiem, NVO darbiniekiem ir vērtīgi iemācīties strādāt ar vienu vai otru tēmu vai jautājumu dažādās starptautiskajās organizācijās, jo katrā tas tiek risināts nedaudz citādāk. Starptautisko NVO redzējums būtu noderīgs arī, lai uz Latvijas nostāju vai lēmumiem (vai to trūkumu) skatītos plašākā starptautiskā kontekstā – sniedzot atgriezenisko saiti par to, kā Latvijas pozīcija vai lēmumi

(vai to trūkums) kādā jautājumā izskatās starptautiski. Vairākās FGD tika norādīts, ka valsts pārvaldē strādājošajiem būtu vēlams iepazīties ar pasaules labāko pieredzi konkrētā jomā vai jautājumā, nevis vienkārši atrāžot pastāvošo “lietu kārtību”.

Zināšanu nodošanu ilustrē sadarbība starp Eiropas Savienības tieslietu tiesās strādājošiem Latvijas tiesnešiem un Latvijā strādājošiem tiesnešiem un citiem tieslietu jomas profesionāļiem. ES Vispārējā tiesā nonāk individuālās apelācijas sūdzības, kurās uzņēmumi vai Latvijas pilsoņi vēlas iebilst pret Eiropas institūciju lēmumu, un tāpēc ir svarīgi, lai Latvijas tiesneši būtu informēti par Vispārējās tiesas aktualitātēm. Latvijai kā ES dalībvalstij savos spriedumos ir jāpiemēro arī Latvijā spēkā esošie ES likumi tāpat kā katrā ES dalībvalstī. Galvenais ES tiesās strādājošo ieguldījums ir tas, ka viņi var izskaidrot likumus un noteikumus, demonstrēt piemērus un dalīties paņēmienos. Tātad sociālā kapitāla palielināšana un pārnese ir būtiska ne vien valsts ietekmes palielināšanā, bet arī informētākā lēmumu pieņemšanā Latvijā.

Profesionāļi ir ļoti ieinteresēti ne tikai Latvijas starptautiskās atpazīstamības un ietekmes stiprināšanā, bet arī savu zināšanu sniegšanā Latvijas attīstībai. Latvijas insterešu aizstāvībai savās organizācijās diasporas profesionāļi ir gatavi nodrošināt instrumentus Latvijas valsts pārvaldei, lai tās varētu uzlabot Latvijas valsts pārvaldību, palīdzēt tai sasniegt labāku rezultātu valsts interešu pārstāvēniecībā un starptautiskās ietekmes palielināšanā.

Kā papildu ieguvums jāatzīmē sociālie pārvedumi, kas sastāv no zināšanu, prasmju, vērtību, ideju un attieksmju nodošanas un apmaiņas, veicinot pārmaiņas sabiedrībā un demokrātisko vērtību attīstību un nostiprināšanos. Šajos jautājumos nozīmīgāko ieguldījumu var dot starptautiskajā NVO sektorā strādājošie, kuri kā galvenos ieguvumus no sava ieguldījuma valstij saskatīja iespēju stiprināt labas pārvaldības praksi, uzlabot valsts administrāciju, radīt telpu diskusijām un mudināt drošāk izteikt kritisku viedokli, piesaistīt starptautiski atzītus ekspertus, nodot tā dēvētās vecās Eiropas demokrātisko valstu pieredzi par to, kā nevalstiskais sektors sadarbojas ar valsti. Starptautiskajās NVO strādājošie profesionāļi varētu arī sniegt atbalstu Latvijas NVO starptautiskās sadarbības projektu piesaistē, kas būtiski stiprinātu NVO kapacitāti un resursus.

Vairāki dalībnieki saskata pozitīvu tendenci sadarbības modeļos ar Latviju. Atsevišķos sektoros pieaug interese, paplašinās sadarbības formas un regularitāte, taču sadarbība joprojām galvenokārt balstās uz individuālu iniciatīvu, nevis uz sistēmisku un stratēģisku pieeju, kāda, pēc pētījuma dalībnieku domām, būtu nepieciešama. Profesionāļi uzskata, ka mērķtiecīgai sadarbībai un attiecību veidošanai ar diasporu ir jāsniedz mērķtiecīgs atbalsts jauniem cilvēkiem profesionālās karjeras attīstībai starptautiskās organizācijās, kā to dara, piemēram, Dānija, Čehija vai Īrija. Kad cilvēki ir ieguvuši darbu un kāpj pa karjeras kāpnēm, valstij ar tiem ir jāuztur regulāra sadarbība. Šobrīd, kā norāda intervētie profesionāļi, sadarbības iespējas bieži vien netiek izmantotas. To apliecina arī kvantitatīvās izpētes dati – 71%

aptaujāto nekad nav izjutuši Latvijas valsts institūciju interesi par savu profesionālo darbību.

Mūsdienu tīklu veidošanas prakse nevar aprobežoties tikai ar vienu jomu, iespējama daudzpusīga sadarbība starp dažādām jomām (Ho, McConnell, 2017; Stone, Douglas, 2018). Latvijas profesionāļi, kas strādā starptautiskajās organizācijās, saskata daudzveidīgus ieguvumus no sadarbības ar valsts pārvaldi un citām nozarēm Latvijā.

Runājot par sadarbības motivāciju, kā galveno ieguvumu no sadarbības ar Latvijas pārstāvjiem lielākā daļa respondentu (76%) saskata iespēju palīdzēt Latvijai un atbalstīt Latvijas attīstību, t. i., viņu motīvi lielākoties ir altruistiski. 55% sadarbībā novērtē iespēju saglabāt saikni ar Latviju. Tas ir īpaši aktuāli tiem, kas apsver atgriešanos Latvijā. Galvenais, kas šobrīd kavē starptautiskās organizācijās strādājošos profesionāļus veidot ciešāku sadarbību ar Latviju, ir tas, ka viņi neredz Latvijas puses ieinteresētību, ko minējuši gandrīz puse respondentu (47%). Vēl nozīmīga daļa (30%) norāda, ka trūkst informācijas, kuram viņu zināšanas un palīdzība Latvijā varētu būt noderīga. Kopumā pētījums ļauj secināt, ka iespējas sadarbībai ar diasporas profesionāļiem, kas strādā starptautiskajās organizācijās, ir ļoti plašas un nepieciešams turpināt darbu to attīstīšanā.

Diasporas iesaiste organizācijās

Diasporas organizācijas ir maz pētītas ne tikai Latvijā, bet arī citās valstīs, kaut arī to loma, lai no atsevišķiem migrantiem izveidotos sevi apzinoša kopiena, ir nepārvērtējama. Diasporas organizācijām un neformālajām domubiedru grupām ir emigrantus vienojoša un atbalstoša funkcija. Diasporas organizācijas ir nozīmīgas, uzturot emigrantu kultūras identitāti, sekmējot kopienas veidošanos, kā arī stiprinot daudzveidīgas saites ar izcelsmes zemi (Molodikova et al., 2018; Mieriņa, Jansone, 2019; Van Gorp, Smets, 2015). 2023. gadā sadarbībā ar Ārlietu ministriju LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs izpētīja Latvijas diasporas organizācijas, lai noskaidrotu diasporas organizāciju daudzveidību, tām pieejamos resursus, organizāciju kapacitāti un to aktuālās vajadzības¹ (Bela, Mieriņa, 2023). Pētījuma rezultāti bija nozīmīgi diasporas politikas plānošanai un īstenošanai, tomēr iegūto pētījuma datu tālāka analīze dod ieguldījumu arī akadēmisku zināšanu padziļināšanā maz

1 Pētījumā lietots jauktu pētījuma metožu dizains, veiktas septiņas intervijas ar diasporas virsorganizāciju vadītājiem, identificētas diasporas organizācijas un tiešsaistes grupas (identificēti 910 adresāti un 343 tiešsaistes grupas), aptaujātas identificētās diasporas organizācijas un tiešsaistes grupas, iegūstot 260 derīgas anketas. Tika intervēta Pasaules brīvo latviešu apvienības, Amerikas Latviešu apvienības, Eiropas Latviešu apvienības, Latviešu nacionālās apvienības Kanādā, Latviešu apvienības Austrālijā un Jaunzēlandē, Dienvidamerikas un Karību Latviešu apvienības un Krievijas Latviešu kongresa vadība.

pētītajā diasporas organizāciju jautājumā. VPP DemoMigPro pētījumā izpratne par diasporas organizācijām ir būtiska kontekstā ar diasporas iesaisti, kas noris kā individuālā, tā grupu formā un kas vienlaikus arī stiprina sociālās saites.

Jēdziens “diaspora” ietver kolektivitāti un grupas identitāti (Van Gorp, Smets, 2015), kas veidojas caur strukturētiem sociāliem tīkliem jeb formālām un neformālām organizācijām. Diasporas organizāciju loma šajā ziņā tiek uzskatīta par tādu, kas atspoguļo “spēju lielā mērā virtuāli iztēlotas kopienas pārveidot par taustāmām prakses kopienām, jo tās pulcē dalībniekus ap kopīgām aktivitātēm (piemēram, svētnības, piemiņas dienas, svētki) vai koplietošanas vietās (piemēram, kopienas centros)” (Van Gorp, Smets, 2015, 73). Diasporas organizācijas ļauj cilvēkiem ne tikai iztēloties savstarpējo sasaisti un piederību, bet arī tās iedzīvināt praktiskā darbībā, tādēļ ir svarīga dziļāka izpratne par to darbību.

Līdz šim veiktajos pētījumos lielākoties aplūkota diasporas organizāciju politiskā un sabiedriskā loma starptautiskajās attiecībās (Dijkzeul, Fausers, 2020), ārvalstīs dzīvojošo pilsoņu politiskā iesaiste (Gois, Marques, 2023), diasporas ieguldījums izcelsmes valstu attīstībā (Nijenhuis, 2020; Rosser, 2022), palīdzības sniegšana demokrātijas attīstībai konfliktu skartās izcelsmes valstīs (Abdel-Samad, Flanigan, 2019; Kadhun, 2019; Olliff, 2018), imigrantu integrēšana Eiropā (Molodikova, Laina, Emelyanova, 2018), identitātes veidošana un kultūras starpniecība (Van Gorp, Smets, 2015). Lai gan liela uzmanība ir pievērsta tam, kā diasporas organizācijas veido attiecības ar savām izcelsmes valstīm, tomēr trūkst izpratnes par diasporas organizāciju lomu diasporas kā iedomātas kopienas un prakses kopienas veidošanā mītnes valstīs (Andersons, 2022; Van Gorp, Smets, 2015), kā arī par diasporas organizāciju darbību kā tādu – to tipoloģiju, kapacitāti un vajadzībām.

Pētījums par Latvijas diasporas organizācijām ļauj parādīt to darbību, veidojot diasporu kā iedomātu kopienu un kā prakses kopienu. Pētījums aplūko, kāda veida organizācijas pastāv diasporā, kā šīs organizācijas veido noturīgus diasporas tīklus vietējā, valstu un starpvalstu līmenī, ar kādiem izaicinājumiem organizācijas saskaras un kādas ir to vajadzības. Nodaļas ierobežotā apjoma dēļ šeit sniegsim tikai īsu ieskatu diasporas organizāciju darbības raksturojumā.

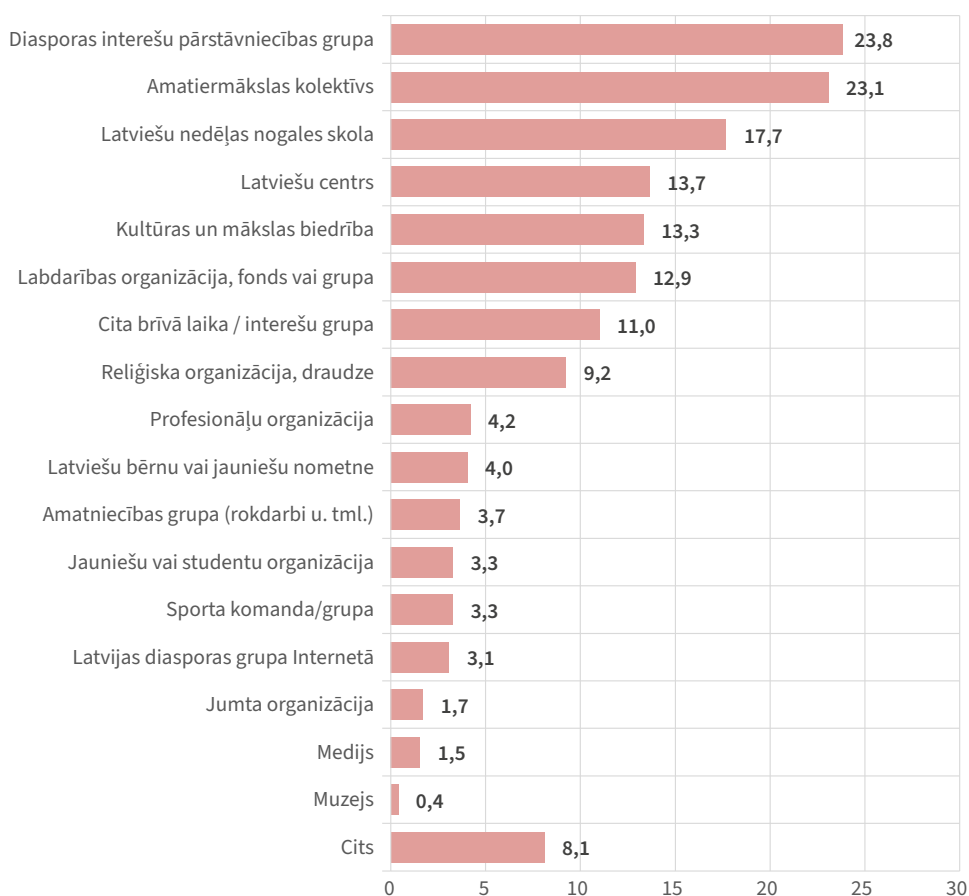
Pētījumā tika identificētas vairāk nekā 1000 diasporas organizācijas un grupas, t. sk. arī domubiedru grupas, kuras pastāv tikai tiešsaistē. Gan intervijas ar diasporas centrālo organizāciju vadītājiem, gan diasporas organizāciju aptaujas dati parādīja, ka diasporas organizāciju darbība ir cieši saistīta ar kopējo latviešu diasporas raksturojumu konkrētā pasaules reģionā vai mītnes valstī. Diasporas organizāciju darbību nozīmīgi ietekmē daudzi faktori – vai diasporu veido galvenkārt vecā diaspora (Otrā pasaules kara bēgļi un viņu pēcnācēji) vai jaunā diaspora (devušies emigrācijā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas), cik liela un aktīva ir konkrētā diaspora, kādas ir tās latviešu valodas prasmes, kāda ir kopienas teritoriālā izkliede konkrētajā globālajā reģionā vai valstī. Eiropā šobrīd ir lielākā Latvijas diaspora

(apmēram 226 000 latviešu un viņu pēcnācēju 2019. gadā), un to veido galvenokārt izbraucēji pēc Latvijas neatkarības atgūšanas (Hazans, 2020). Savukārt ASV, Kanādā, Austrālijā un Jaunzēlandē lielākā daļa latviešu pieder vecajai diasporai. Lielākā latviešu diaspora ārpus Eiropas ir ASV, ap 100 000 latviešu un viņu pēcnācēju, no tiem apmēram 25 000 dzimuši Latvijā (Hazans, 2020). Kanādā mīt ap 22 000 latviešu un viņu pēcnācēju, bet Austrālijā un Jaunzēlandē no 16 000 līdz 20 000 (Hazans, 2020). Pārējās pasaules valstīs un reģionos latviešu un viņu pēcnācēju kopienas ir nozīmīgi mazākas, izņemot Krieviju, kur ir samērā daudz latviešu un viņu pēcnācēju (ap 94 000, no tiem ap 5500 Latvijas pilsoņu (Hazans, 2020), bet tur notikuši intensīvāki asimilācijas procesi un organizētas darbības iespējas šobrīd ir nozīmīgi ierobežotas. Tajā pašā laikā iepriekš veikti pētījumi liecina, ka tikai 11% (Mieriņa, 2015) līdz 18% (Mieriņa, Jansone, 2019) diasporas ir iesaistījušies kādas organizācijas darbībā, turklāt ir būtiskas atšķirības iesaistes rādītājos starp veco diasporu (46% bija kādā organizācijā 2014. gadā) un jauno diasporu (tikai 6% bija kādā organizācijā) (Mieriņa, Jansone, 2019).

Diasporas organizāciju sazarotā pārrobežu paškoordinēšanās struktūra, kurā vietējas organizācijas apvienojas valsts līmenī, tālāk veidojot pārnacionālas reģionālas (kā Eiropas Latviešu apvienība) vai globālas struktūras (kā Pasaules brīvo latviešu apvienība, Daugavas Vanagi), ir veidojusies aukstā kara laikā, politiskajiem bēgļiem no Latvijas attīstot globālu pārrobežu sadarbību, lai koordinētu latviešu politisko darbību trimdā un pastiprinātu tās ietekmi. Šī struktūra ar sešām centrālajām diasporas organizācijām, kuras apvienojušās Pasaules brīvo latviešu apvienībā, pastāv joprojām, kaut arī jaunās diasporas pārstāvji ne vienmēr zina par vecās diasporas organizācijām, kā arī ne vienmēr izlemj tām pievienoties. Piemēram, Eiropas Latviešu apvienībā (ELA) ir 30 organizācijas no 19 valstīm, kas ir vairāk nekā viena organizācija no katras valsts. Tajā pašā laikā Dānijas latviešu diaspora vēl 2024. gadā nav pārstāvēta ELA ne ar vienu organizāciju, kaut arī Dānijā latviešu diasporas organizācijas sadarbojas ar ELA.

No aptaujā sasniegtajām 260 organizācijām un grupām 39,4% darbojas ASV, Kanādā, Austrālijā un Jaunzēlandē, 14,8% Apvienotajā Karalistē, 38,4% ES un EEZ valstīs, 8,7% diasporas organizāciju darbojas Latvijā. Tikai 5,6% organizāciju – pārējās pasaules valstīs. 61% organizāciju ir vērstas uz diasporu savā mītnes valstī, bet 32% organizāciju darbības lauks ietver visu diasporu. Mazāks īpatsvars organizāciju ietver kā mērķgrupas ārvalstniekus, Latvijas iedzīvotājus, kā arī remigrantus. 74% organizāciju arī sadarbojas savā starpā. Tas liecina, ka diasporas organizācijas ir kā komunikācijas mediatori – starp dažādām grupām vienā valstī, diasporas grupām dažādās valstīs, diasporu un lokālo kopienu mītnes zemē, kā arī ar Latviju (līdzīgi, kā novērots pētījumā par portugāļu diasporas organizācijām; skat. Góis, Marques, 2023).

Diasporas organizāciju un grupu aktivitāšu loks ir daudzveidīgs (3.5. attēls). Visvairāk ir diasporas interešu pārstāvniecības grupu (24%), amatiermākslas kolektīvu (kori, deju kopas u. tml.; 23%) un latviešu nedēļas nogales skolu (18%). 14% aptaujāto organizāciju pārstāv latviešu centrus, 13% – kultūras un mākslas biedrības, tikpat – labdarības organizācijas vai fondus, 9% – reliģiskas draudzes. 11% pārstāv dažādas citas brīvā laika / interešu grupas. Tikai 35% organizāciju sevi identificē ar vienu darbības jomu, vidēji viena aptaujātā organizācija sevi identificē kā piedēriņu pie 1,5 darbības jomām. 70% organizāciju un grupu uzskata, ka to darbība ir saistīta ar kultūras jomu, gandrīz puse (46%) nodarbojas ar latviešu valodas saglabāšanu un gandrīz tikpat (44%) – ar izglītības jautājumiem.

3.5. attēls. Diasporas organizāciju un grupu darbības jomas

Avots: Bela, Mieriņa, 2023.

Diasporas organizācijas raksturo salīdzinoši augsta formalizācijas pakāpe. Nedaudz vairāk nekā puse diasporas organizāciju (55%) ir juridiski reģistrētas, 26% ir neregistrētas organizācijas (piemēram, kori, deju kopas u. tml., no kurām daudzas darbojas lielāku reģistrētu organizāciju paspārnē), 8% uzskata sevi par neformālu domubiedru grupu, bet 3% ir Latvijas diasporas grupas internetā (interneta grupu atsaucība dalībai aptaujā bija ļoti zema, jo no 343 identificētām tiešsaistes *Facebook* grupām aptaujā piedalījās tikai astoņas). Vislielākais īpatsvars (65%) juridiski reģistrētu organizāciju ir ASV, Kanādā, Austrālijā un Jaunzēlandē, kamēr ES valstīs tādu ir 52%. Lielbritānijā tikai 35,5% (taču Lielbritānijā ir visai unikāls regulējums NVO darbībai, kas ar noteiktiem nosacījumiem ļauj atvērt bankas kontu arī juridiski neregistrētām organizācijām), un pārējā pasaulē reģistrētu organizāciju ir vēl mazāk – 34,5% (ko var skaidrot ar to, ka skaitliski mazās diasporās neformāla darbošanās ir dalībniekiem ērtāka).

Gandrīz puse (46%) aptaujāto Latvijas diasporas grupu un organizāciju darbojas jau vairāk nekā 30 gadus, tātad savu darbību tās sākušas jau pirms Latvijas neatkarības atjaunošanas. ASV, Kanādā, Austrālijā, Jaunzēlandē, kur dominē vecā diaspora, 79% esošo organizāciju darbojas jau vairāk nekā 30 gadu. Savukārt Eiropā, kur vairākums pieder jaunajai diasporai, tik vecu organizāciju ir maz (ES/EEZ – 19%, Apvienotajā Karalistē – 33%). ES/EEZ valstīs 37% organizāciju dibinātas pirms 6–10 gadiem, t. i., drīz pēc lielā emigrācijas viļņa, kas sekoja 2009.–2010. gada ekonomiskajai krīzei. Savukārt Apvienotajā Karalistē salīdzinoši daudz organizāciju (26%) ir dibinātas pirms 3–5 gadiem, t. i., pēc breksita balsojuma, kas noteica valsts izstāšanos no Eiropas Savienības.

Diasporas organizācijas lielākoties ir mazas – pēdējā gada laikā 30% organizāciju bija ne vairāk nekā 20 biedru vai dalībnieku un tikpat lielai daļai (30%) – 21–50 dalībnieku. Tikai 13,5% organizāciju darbojas 50–100 dalībnieku, bet 20% dalībnieku skaits pārsniedz simtu. 63% organizāciju aktīvo biedru kodols, kas ikdienā nodrošina organizācijas vai grupas pastāvēšanu un darbību, nav lielāks par 10, turklāt 29% organizāciju tie ir tikai daži cilvēki (līdz pieciem). 19% organizāciju ir 11–20 aktīvo biedru, tikai 17% organizāciju aktīvo biedru kodolu veido vairāk nekā 20 biedru. Tas norāda, ka laikā, kad nomainās paaudzes vai aktīvie biedri organizācijā pārtrauc darbu, ir augsts organizāciju noturības risks.

Arī organizāciju gada budžets lielākoties ir neliels – 61% organizāciju gada budžets nepārsniedz 5000 eiro. Pētījums rāda būtiskas atšķirības organizāciju finansējuma struktūrā dažādos pasaules reģionos. Eiropā 70% organizāciju gada budžets ir zem 5000 eiro, kamēr ASV, Kanādā, Austrālijā un Jaunzēlandē tādu organizāciju ir tikai 27%. 16% organizāciju nav vispār nekādu ienākumu. Budžets virs 50 000 eiro 2022. gadā bija tikai 13% organizāciju (ASV, Kanādā, Austrālijā un Jaunzēlandē – 42%). Mazliet vairāk nekā pusei organizāciju visos pasaules reģionos biedru nauda veido daļu ienākumu, bet citu finansējuma avotu nozīmīgumā

dažādos pasaules reģionos vērojamas lielas atšķirības. Interviju dati liecina, ka ASV, Kanādā un Austrālijā būtisku daļu organizāciju finansējuma ilgstoši veidoja testamentārie novēlējumi, kas izskaidro, kādēļ šajās valstīs organizāciju budžets ir lielāks. Tomēr testamentāro novēlējumu apjoms mūsdienās strauji sarūk, un jau drīzumā tas liks daudzām organizācijām pārskatīt savu darbību vai meklēt jaunus finansējuma avotus. Aptaujas un arī interviju dati liecina, ka organizācijas Eiropā daudz vairāk piesaista Latvijas finansējumu.

Kopsavelkot rezultātus, pētījums parāda, ka migrācijas vēstures un rakstura atšķirību dēļ diasporas organizācijas ASV, Kanādā, Austrālijā un Jaunzēlandē sarūk, bet diasporas organizācijas ES/EEZ valstīs un Lielbritānijā pieaug. Lielākā daļa Latvijas diasporas organizāciju ir mazas, tām ir ierobežoti cilvēkresursi un finansējums, kas norāda uz to darbības ierobežoto mērogu. Pētījuma rezultāti liecina par atšķirīgiem organizāciju darbības modeļiem dažādos pasaules reģionos juridiskā statusa, finansējuma modeļu, kapacitātes un vajadzību ziņā, kā arī attiecībā uz pēdējos 10 gados piedzīvotajām pārmaiņām. Diasporas organizācijas nereti darbojas kā kultūras centri (70% organizāciju darbība ir saistīta ar kultūras jomu). Piedaloties kopienas pasākumos un kultūras aktivitātēs, diasporas latvieši un viņu pēcnācēji stiprina saikni ar savu kultūras mantojumu un tradīcijām. Lai gan aktivitātes galvenokārt ir saistītas ar kultūras jomu, tomēr organizāciju darbība aptver plašu nozaru spektru, tostarp sportu, politiku, ekonomiku, zinātni, informācijas apmaiņu, sociālos jautājumus un citus. Šis daudzveidīgais aktivitāšu klāsts ļauj emigrantiem atrast darbošanos atbilstoši savām interesēm. Piedalīšanās diasporas organizāciju darbā un to rīkotajos pasākumos veicina kopības un piederības sajūtu diasporā.

Neveiksmīgas remigrācijas pieredze

Remigrācijai ar tai sekojošu atkārtotu aizbraukšanu no izcelsmes valsts, kas izriet no grūtībām iekļauties un apmierināt pamatvajadzības, literatūrā ir pievērsta salīdzinoši maza uzmanība. Lielākoties pētnieki uzskata, ka, īpaši runājot par Eiropas iekšējo mobilitāti, remigrācija būtu drīzāk uzskatāma par nestabilu vai neilgtspējīgu procesu (White, 2022). Proti, cilvēki var atgriezties, bet paralēli var būt iesaistīti dažādos mobilitātes un integrācijas procesos, kas var sniegt atkal jaunas iespējas, līdz ar to nav īpaša iemesla cerībām par remigrantu palikšanu uz pastāvīgu dzīvi izcelsmes valstī. Nestabilitāti vairo migrantu sociālais tīklojums ārvalstīs un tieksme salīdzināt savu dzīvi un iespējas “te” un “tur”. Neskatoties uz dažādajām mobilitātes formām un iespējām, Latvijā remigrācija tomēr vairāk tiek saistīta ar migrācijas cikla beigām un pastāvīgu atgriešanos (Lulle, Krišjāne, Bauls, 2019). Tas izriet no migrantu vēlmes atgriezties: bieži Latvijas iedzīvotāji norāda, ka mobilitāti izmanto kā instrumentu konkrētu mērķu sasniegšanai, piemēram, zināšanu ieguvei

un dzīves kvalitātes uzlabošanai, bet vēlas atgriezties un dzīvot Latvijā. Vienlaicīgi jau 2014. gadā “Latvijas emigrantu kopienas” aptaujā tika konstatēts, ka gandrīz puse (49%) Latvijas diasporas respondentu, kuri nav dzimuši ārzemēs, ir no Latvijas aizbraukuši vairākkārt (Mieriņa, 2015). Lai mazinātu atkārtotu aizbraukšanu, ir nepieciešams dziļāk izprast tās iemeslus.

Neveiksmīgas remigrācijas pieredzes analīze pievērš uzmanību salīdzinoši maz pētītiem atkārtotās emigrācijas gadījumiem un strukturālām problēmām, kas izraisa remigrantu neapmierinātību ar dzīvi Latvijā un maina viņu sākotnējo nodomu palikt šeit uz pastāvīgu dzīvi. Pētījuma mērķis ir iedziļināties remigrantu pieredzē un, uzklusot viņu pašu viedokli un remigrācijas procesa vērtējumu, izprast, kādu strukturālu problēmu iespaidā veidojies viņu atkārtotās aizbraukšanas lēmums. Lai to noskaidrotu, pētniece Zane Meļķe 2022. gadā veica 16 biogrāfiskās intervijas un datu analīzē izmantoja naratīva analīzes pieeju.

Tā kā respondentu vēlme un sākotnējais nodoms bijis atgriezties Latvijā uz pastāvīgu dzīvi, bet, saskaroties ar dažādām strukturālām problēmām un nespēju reintegrēties, viņi savu nodomu ir mainījuši un atgriezušies uzņēmējvalstī, šos gadījumus var saukt par “neveiksmīgas” remigrācijas gadījumiem. Vienlaikus šis, protams, nav specifiski Latvijai piemērots fenomēns. Poļu pētniece A. Vaita to sauc par “dubultatgriešanos” (angl. *double return*), uzsverot migrantu sajūtu par “atgriešanos mājās” ārvalstī (White 2013, 77). Kā būtiskākās remigrantu reintegrācijas problēmas pētījumi norāda sociālo nedrošību un neapmierinātību ar valdību un valsts politiku dzimtenē; grūtības atrast piemērotu darbu; vilšanos un ilgas pēc savas dzīves un mājām ārzemēs (White, 2013, 2014); bērnu integrācijas problēmas; uzņēmējdarbības neveiksmes un ekonomiskās grūtības; sliktu infrastruktūru un pakalpojumus (Kyeremeh et al., 2023). Neveiksmīgās remigrācijas pieredze palīdz migrantiem mazināt transnacionālo iesaistītību, paver iespējas vienkāršot iepriekš sašķelto dzīvi, pārdomāt prioritātes un koncentrēties uz integrāciju ārvalstīs.

Pētījuma dalībnieku naratīvi lielākoties atklāj instrumentālas migrācijas gadījumus – migranti pēc savu mērķu sasniegšanas jūtas gatavi atgriezties Latvijā. Tiek uzsvērta spēcīgā vēlme atgriezties un dziļā saikne ar dzimteni, nepieciešamība pieredēt Latvijai un pienākums pret Latviju. Pētījuma dalībnieku uztvere sakrīt ar valdošo ideoloģiju – viņi izprot nepieciešamību sadarboties un dot ieguldījumu Latvijas izaugsmē un attīstībā, izmantojot savu pieredzi (Fredheim, Varpina, 2024; Prusakova, Bērziņš, Apsīte-Beriņa, 2021).

Latvijas remigrācijas rīcībpolitikas nolūks ir stimulēt remigrāciju un palīdzēt atbraukušajiem reintegrēties (Kļave, Šūpule, 2019; Prusakova, Bērziņš, Apsīte-Beriņa, 2021), tomēr pētījuma dalībnieki uzskata, ka praksē tā vērtējama kā formāla un atbildības izkaisīta. Viņi tikuši veiksmīgi uzrunāti kā potenciālie remigranti, bet, atgriežoties Latvijā, nav jutuši interesi ne par viņu zināšanām un prasmēm, ne viņu

reintegrācijas procesu. Viņuprāt, remigrantu reintegrācija notiek, pateicoties viņu pašu sociālajam, finanšu un cilvēkkapitālam, kā arī veiksmei.

Vairāki naratīvi atklāj, ka remigranti joprojām jūt komunisma un transformācijas perioda mantojumu Latvijā; tiek uzskatīts, ka pārmaiņas dzimtenē ir pārāk lēnas. Tiek kritizēta sociālo struktūru noslēgtība un nepārredzamība; meritokrātijas trūkums, bailes no reformām un konkurences; vertikāli hierarhisks vadības stils; nepieņemamas darba attiecības un darba vide: piemēram, darbinieku atlases prakse, kas balstās uz paziņanos, vai situācija, ka daļa algas tiek piedāvāta aploksnē, lai izvairītos no nodokļu maksāšanas.

Sākotnēji remigranti bijuši pārliecināti, ka ir uzkrājuši vērtīgas zināšanas un pieredzi un Latvijas darba devēji tās novērtēs; viņi varēs darboties kā vērtīgi pārmaiņu aģenti. Tomēr, kā norādīts arī iepriekš (Zača, Hazans, Bela, 2018; Prusakova, Bērziņš, Apsīte-Beriņa, 2021, Hazans 2016a), remigrantiem bieži ir grūtības ar piemērota darba vai amata iegūšanu. Pretēji gaidītajai sinerģijai pētījuma dalībnieki sastapušies ar institucionālo vienaldzību pret viņu zināšanām, pieredzi un idejām. Augsti kvalificētiem pētījuma dalībniekiem tā ir ļoti problemātiska situācija, jo zināšanu pārnese un dalība pārmaiņu procesos tiek minēta kā viņu atgriešanās pamatmērķis. Efektīvai sadarbībai būtu nepieciešama interese amatpersonu līmenī un proaktīva valsts līdzdalība, kā arī pozitīvs starptautiskās pieredzes novērtējums konkursos par amatiem valsts pārvaldē Latvijā (Bela, Mieriņa, Pinto 2022). Kā būtisks faktors, kas kavē sadarbību, tiek minēts stratēģiskās domāšanas, sistēmiskas pieejas sadarbībai un iekļaujošas attieksmes trūkums.

Pētījums neapstiprina viedokli, ka atgriešanās ir iespēja, ko apsver tie, kuri pilnībā neizmanto savu izglītību vai kvalifikāciju (Hazans, 2016b). Neveiksmīgas remigrācijas gadījumus raksturo pētījuma dalībnieku laba integrācija uzņēmējvalstī, kas, iespējams, kavē viņus pielāgoties dzīvei Latvijā un veicina “dubultatgriešanos”. Lielākā daļa pētījuma dalībnieku Latviju pamet vēl kultūršoka fāzē, uzsverot, ka “balsošana ar kājām” parāda viņu nevēlēšanos pielāgoties. Viņi uzskata, ka Latvijā trūkst cieņpilnas un atklātas komunikācijas, nepieciešama lielāka iecietība un atvērtība, t. sk. arī kultūru daudzveidībai, nepieciešama lielāka izsekojamība procesos, godīga konkurence, stabilitāte un lielāka ekonomiskā izaugsme. Pētījuma dalībnieki domā, ka viņiem būtisks mīnuss Latvijā ir sociālo kontaktu trūkums un starptautiskās pieredzes nodrošinātā neatkarība, kuras dēļ lēmumu pieņēmēji remigrantu var uztvert kā neilgtspējīgu, pārāk neatkarīgu darbinieku vai pat tiešu vai potenciālu apdraudējumu pastāvošajai kārtībai.

Nozīmīgs secinājums ir – ja migranti līdz atgriešanās brīdim jūtas ļoti cieši saistīti ar Latviju, tad pēc šī neveiksmīgā atgriešanās mēģinājuma aptuveni puse pētījuma dalībnieku zaudē ticību iespējai atgriezties dzīvot Latvijā. Tādi apgalvojumi kā “mani tur nevienam nevajag” tiek izmantoti, lai argumentētu, kāpēc lielākā daļa pētījuma dalībnieku vairs necer drīzumā atgriezties un ir “atlaidusi domas par

Latviju”, tā vietā koncentrējoties uz dziļāku integrāciju uzņēmumā valstī. Lai gan nostiprināšanās vienā valstī ir savā ziņā atvieglojoša, vienlaikus tā pētījuma dalībniekus neiepriecina un izraisa arī zināmas skumjas. Viņi izvairās runāt par šo negatīvo pieredzi, baidoties, ka tā var negatīvi ietekmēt citu migrantu lēmumu atgriezties Latvijā. Vienlaikus viņi raugās uz savu mēģinājumu atgriezties Latvijā pozitīvi un uzskata, ka ikvienam diasporas cilvēkam būtu jāmēģina atgriezties. Remigrācijas mēģinājums ir ne tikai devis mandātu piedalīties diskusijā par remigrācijas problēmām, bet arī atbrīvojis no vainas sajūtas un pienākuma pret Latviju, pastāvīgas retrospekcijas un domas, ka uzturēšanās uzņēmumā valstī ir īslaicīga. Vairumā gadījumu tas nenozīmē, ka saites ar Latviju tiktu sarautas, bet attiecības transformējas cita veida mērķos un komunikācijā.

Darbaspēka trūkums un migrācija IT jomā

Viens no valsts pētījumu programmas projekta DemoMigPro pētījumu virzieniem bija izpētīt IT jomas attīstību migrācijas kontekstā. Šīs tēmas izpratnei tika veikta gan iepriekš veikto pētījumu un literatūras, gan statistikas analīze, gan arī padziļinātās intervijas ar IT jomas ekspertiem. Izvērstāks šī virziena rezultātu apkopojums ir pieejams I. Šūpules publikācijā par darbaspēka trūkumu un migrāciju IT jomā (Šūpule, 2023). Vienlaikus šajā sadaļā ir sniegts galveno analīzes tēmu kop-savilkums, kas balstīts IT jomas ekspertu padziļināto interviju analizē². Intervijās tika apspriesti un izvērtēti teorētiskās literatūras pētījumos izvirzītie pieņēmumi par kvalificētu IT jomas darbinieku migrācijas plūsmām un attālinātā darba ietekmi. Padziļinātās intervijas ar IT jomas dažādiem ekspertiem apstiprina statistikas datus fiksētās tendences, ka IT jomā darbaspēka trūkums ir liels, un ir sagaidāms, ka nākotnes pieprasījums pēc darbaspēka IT jomā būs vēl lielāks. Šī problēma nozarē nav jauna un raksturīga visiem IT jomas apakšvirzieniem, bet ar katru gadu tā kļūst aizvien aktuālāka. Vienlaikus IT jomas speciālistu trūkums ir visā pasaulē, tā nav tikai specifiska Latvijas problēma. IT jomas speciālistu trūkums ir arī Lietuvā un Igaunijā, un aktuālāka šī problēma ir tieši cilvēku skaita ziņā mazajām valstīm. Risinājumu vai daļēju risinājumu IT jomas speciālisti saskata trīs virzienos: 1) mērķtiecīgāka izglītība vidusskolas līmenī, veicinot jauniešu interesi par eksaktām zinātnēm kopumā un sevišķi par IT jomu; 2) pārorientēšanās uz tādām IT jomas precēm

2 Padziļinātās intervijas tika veiktas laika posmā no 2022. gada aprīļa līdz jūnijam. Interviju vadlīnijas izstrādāja *Dr. sc. soc.* Inese Šūpule, un tās veica pētniece Zane Meļķe. Kopumā tika veiktas 10 ekspertu intervijas. Intervijās ar IT ekspertiem tika apspriestas šādas galvenās tēmas: (1) IT jomas speciālistu trūkums Latvijā; (2) emigrācijas/remigrācijas ietekme uz IT jomu; (3) attālinātā darba IT jomā iespējas un ietekme uz migrāciju un dzīvesvietas izvēli; (4) trešo valstu valstspiederīgo, konkrēti, Baltkrievijas, Krievijas un Ukrainas IT speciālistu, piesaistīšana Latvijas uzņēmumiem.

un pakalpojumiem, kurās nepieciešama mazāka darbaspēka iesaiste; 3) stereotipu (par IT jomas speciālistiem) mainīšana, lai veicinātu sieviešu iesaisti, kā arī iedrošinātu cilvēkus pārkvalificēties un mainītu profesiju pret IT jomu. Neviens no ekspertiem kā risinājumu darbaspēka trūkumam nozarē nepiedāvāja migrācijas veicināšanu, piemēram, piesaistot Latvijas augstskolām vairāk tādu studentu no ārvalstīm, kuri apgūst IT specialitāti, vai arī IT jomas speciālistu migrācijas uz Latviju veicināšanu.

Emigrācijas tendences, kas bija izteiktas ekonomiskās krīzes laikā Latvijā (Hazans, 2019), kā arī pēc tam vērojamā Latvijas iedzīvotāju remigrācija IT jomu kopumā ir skārušas maz. To norāda vairāki intervētie eksperti. Ir gadījumi, kad IT speciālisti ir pārcēlušies uz citu valsti, jo viņiem piedāvātās iespējas ir bijušas ļoti interesantas profesionālā ziņā. Tāpat ir gadījumi, kad IT speciālisti (t. sk. digitālie nomadi) vēlējušies mainīt dzīvesvietu kādu personisku motīvu vai dzīves stila dēļ. Tomēr kopumā IT jomā emigrācijas tendences nav bijušas izteiktas, jo IT jomas speciālisti saņem konkurētspējīgu atalgojumu arī Latvijā. Būtiski, ka arī ārvalstu darba devēji labprāt izmanto Latvijas IT jomas pakalpojumus, jo Latvijas IT speciālisti savus pakalpojumus sniedz lētāk nekā Vācijas vai Francijas speciālisti, vienlaikus Latvijas speciālistu pakalpojumi ir dārgāki nekā Baltkrievijas, Ukrainas, Bulgārijas vai Rumānijas speciālistu pakalpojumi. Vairāki intervētie eksperti ir piesaistījuši savos uzņēmumos remigrantus, arī trimdas latviešu otro vai trešo paaudzi, tomēr te nevar runāt par migrācijas plūsmām vai masveidīgām tendencēm, bet vairāk par atsevišķiem gadījumiem.

Aplūkojot attālinātā darba IT jomā iespējas un ietekmi uz migrāciju un dzīvesvietas izvēli, padziļinātās intervijas ar ekspertiem apstiprina pieņēmumu, ka attālinātais darbs, kas IT jomā ir vairāk izplatīts nekā citās nozarēs, sekmē speciālistu palikšanu Latvijā. Galvenais iemesls tam ir tas, ka daļa IT uzņēmumu sniedz pakalpojumus ārvalstu uzņēmumiem un Latvijas IT speciālisti strādā ārzemju uzņēmumos attālināti. Savas augstās kvalifikācijas dēļ Latvijas IT speciālistiem ir izdevies atrast darbu globālos uzņēmumos, kas jau pirms pandēmijas piesaistīja speciālistus no citām valstīm un bija attīstījuši attālinātā darba pieejas: “Ļoti daudzi strādā lielajās ārzemju firmās – to filiālēs šeit, vai arī to klienti ir tikai ārzemnieki. Tad kāpēc viņam braukt uz ārzemēm, ja šeit viņš pelna apmēram to pašu, bet dzīves izmaksas ir krietni mazākas? Skaidrs, ka šeit viņš var krietni labāk dzīvot.” Jāpiebilst, ka attālinātā darba iespējas IT jomā ir veicinājušas Latvijas iekšējo migrāciju gadījumos, kad IT jomas speciālisti priekšroku dod dzīvesveidam Latvijas mazpilsētās, nevis dzīvei Rīgā.

Kaut arī pētījumā kopumā uzmanība pievērsta galvenokārt emigrācijai un diasporai, migrācijas analizē IT jomā jāpievērš uzmanība arī trešo valstu valstspiederīgajiem. Baltkrievijas, Krievijas un Ukrainas IT speciālistu piesaistīšana Latvijas uzņēmumiem vai arī šo valstu uzņēmumu (Baltkrievijas vai Krievijas gadījumā)

aktīva pārcelšana uz Latviju pēdējos gados nav vērojama. Lai gan saistībā ar protestiem un tai sekojošo sabiedrības apspiešanu 2020. gadā Baltkrievijā Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra uzrunāja Baltkrievijas IT sektora uzņēmumus un aptuveni 70 Baltkrievijas tehnoloģiju uzņēmumi apsvēra savas darbības pārcelšanu uz Latviju (Kovaļevskis, 2020), kopumā Baltkrievijas IT jomas uzņēmumu vai speciālistu migrācija uz Latviju nenotika. Plašsaziņas līdzekļos Baltkrievijas IT jomas uzņēmumu piesaistīšana tika dažādi vērtēta, bet viens no viedokļiem bija saistīts ar iespējamo IT jomas baltkrievu speciālistu pozitīvo ietekmi uz darbaspēka trūkumu IT sektorā (Zvirbulis, 2020). Tomēr daļa Baltkrievijas uzņēmumu, kuri izskatīja iespēju pārcelties uz Latviju vai citām ES dalībvalstīm, izvēlējās pārcelties uz Ukrainu vai Krieviju, proti, uz valstīm, kurās jau līdz šim strādāja šo uzņēmumu meitas vai mātes kompānijas (Kovaļevskis, 2020). Savukārt tie uzņēmumi, kas izlēma par pārcelšanos uz ES valstīm, priekšroku deva Polijai vai Vācijai. Attiecībā uz ukraiņu speciālistu iesaisti Latvijas IT uzņēmumos eksperti norāda, ka tāda tendence ir vērojama jau pēdējos 10 gadus: "Ukraiņu programmētāju imigrācija Latvijā ir bijusi jau ilgi, pēdējos 10 gadus." Tādēļ karš Ukrainā (pēc 2022. gada 24. februāra) situāciju nav būtiski mainījis, jo tie Ukrainas speciālisti, kas jau strādāja Latvijas IT uzņēmumos, lielākoties arī turpināja tajos strādāt (ja vien nedevēs uz fronti). Pilna mēroga karam sākoties, īpaši pēc Krievijā uzsāktās mobilizācijas, daudzi tūkstoši Krievijas IT speciālistu pārcēlās uz tādām valstīm kā Gruzija, Kazahstāna, Kirgīzija un Armēnija. Latvija šos speciālistus nepiesaistīja, jo drošības apsvērumu dēļ Krievijas pilsoņu iecelšana Latvijā tika būtiski ierobežota (Ministru kabinets, 09.09.2022.). Uz grūtībām piesaistīt uzņēmumam Baltkrievijas un Krievijas IT jomas speciālistus norāda arī intervētie IT jomas eksperti: "Bet tagad baltkrievu un krievu speciālistu piesaiste ir teju neiespējama. Lai gan no tās puses ir ļoti liela vēlme uz relokāciju, viņi visi iet secen ne tikai Latvijai, bet Baltijai, jo ar mūsu migrācijas likumdošanu viņus piesaistīt nav reāli. Es pats pašlaik mēģinu, bet tur gandrīz vai nav variantu. [...] Manā uztverē šī ir zaudēta iespēja."

Veiktā izpēte liecina, ka migrācija un ar to saistītie izaicinājumi IT jomā Latvijā nav bijuši raksturīgi. Lai gan ir augsta līmeņa IT speciālisti, kas ir emigrējuši uz citām valstīm, ne emigrācija, ne remigrācija kopumā nav IT jomas speciālistiem tipiska uzvedība. IT jomā raksturīgāka tendence ir dzīvot Latvijā un strādāt attālināti ārvalstu uzņēmumam vai arī strādāt ārvalstu uzņēmuma filiālē Latvijā. Gan statistikas datus, gan intervijās identificētajai problēmai, kas saistīta ar darbaspēka trūkumu, intervētie eksperti risinājumu redz nevis studentu un speciālistu migrācijas veicināšanā, bet gan noteikta profila IT jomā attīstīšanā, kas orientētos uz konkurētspējīgu produktu, nevis zemākām izmaksām, kā arī uz vidusskolas izglītības pārorientēšanos uz eksaktajiem mācību priekšmetiem un sieviešu piesaistīšanu IT sektoram. Līdz ar to arī IT jomas speciālistiem nebija izteiktu gaidu par to, ka varētu piesaistīt vairāk IT speciālistu no Ukrainas, Krievijas vai Baltkrievijas.

Nobeigums

Pētījums ļāva risināt Latvijai svarīgus jautājumus par diasporas iesaisti attīstības veicināšanā un starptautiskās atpazīstamības sekmēšanā, par diasporas organizāciju darbību diasporas kā kopienas veidošanā, izprast neveiksmīgas remigrācijas iemeslus, kā arī dziļāk izprast migrācijas procesus vienā no nozarēm Latvijā, kas sastopas ar nozīmīgu darbaspēka trūkumu. Vienlaicīgi pētījums sniedza ieguldījumu arī starptautiskās migrācijas izpētē sociālajās zinātnēs, jo aplūkotās tēmas – diasporas diplomātija, diasporas organizāciju darbība un neveiksmīga atgriešanās pieredze – ir līdz šim nepietiekami izpētītas.

Ņemot vērā pašreizējos ģeopolitiskos apstākļus, kā arī ekonomiskos izaicinājumus, valdības, arī Latvijas valsts valdība, arvien vairāk iesaista diasporas dalībniekus publiskās diplomātijas centienos. Tomēr diasporas ir ne tikai valdības iniciatīvu subjekti, bet pašas par sevi ir arī aktīvi diplomātiskie aģenti. Pētījums atklāja pozitīvas sadarbības tendences un diasporas diplomātijas iniciatīvas starptautiskajās organizācijās strādājošo Latvijas diasporas profesionāļu un dažādu Latvijas valstisko un nevalstisko organizāciju mijiedarbībā. Atsevišķos sektoros pieaug interese, paplašinās sadarbības formas un regularitāte, starptautiskajās organizācijās strādājošie profesionāļi ir ieinteresēti sadarbībā, kas liecina par diasporas diplomātijas lielo potenciālu. Taču sadarbība līdz šim galvenokārt balstījās uz individuālu iniciatīvu, nevis uz sistēmisku un stratēģisku pieeju, kāda valstij būtu jāveido turpmāk.

Mūsu secinājumi parāda, ka visas diasporas mainās un saskaras ar paaudžu nomaiņu, jaunās paaudzes attieksme atšķiras no iepriekšējo paaudžu attieksmes. Jebkuras diasporas organizācijas aktīviem dalībniekiem ir nepieciešamas noteiktas zināšanas un resursi, lai tie sekmīgi darbotos organizācijā vai to vadītu. Tomēr ne mazāk nozīmīgi faktori diasporas organizāciju darbībā ir uzņēmējvalsts prasības un atbalsts (vai tā trūkums) pilsoniskās sabiedrības darbībai, izcelsmes valsts atbalsts vai atbalsta trūkums diasporas organizācijām, kā arī pilsoniskās līdzdalības tradīcijas diasporā. Redzējām, ka arī politiskie vai ekonomiskie satricinājumi ietekmē diasporas grupu un organizāciju izveidošanas aktivitāti.

Pētījuma par neveiksmīgu remigrācijas pieredzi ieguldījums ir remigrantu reintegrācijas problēmu aktualizācija. Tas parāda, ka remigrantu reintegrācijai būtu jāpievērš lielāka uzmanība, lai samazinātu šādas atkārtotas aizbraukšanas gadījumu skaitu. Pētījums arī parāda, cik grūts varētu būt šāds uzdevums, jo daļa problēmu slēpjas atšķirības nepieņemošā sabiedrībā un darba vidē, rosinot diskutēt par to, cik tuvu vai tālu esam no dažādību iekļaujošas sabiedrības Latvijā.

Noslēdzošā tēmā par talantu migrāciju Latvijā izvēlējāmies dziļāk pievērsties IT nozarei, kura ir nozīmīga viedas ekonomikas attīstībā. Kaut arī šī nozare sastopas ar darbaspēka trūkumu, pretēji gaidītajam, migrācijas procesi tajā nav intensīvi.

Pētījums kopumā apstiprina izvirzīto pieņēmumu, ka attālinātā darba iespējas sekmejušas IT jomas speciālistu palikšanu Latvijā. Tāpat to sekmē konkurētspējīgs atalgojums. Savukārt izvirzītais pieņēmums, ka darbaspēka trūkumu IT jomā varētu mazināt ar trešo valstu valstspiederīgo piesaistīšanu no Baltkrievijas, Krievijas un Ukrainas, apstiprinās tikai daļēji. Lai gan IT speciālistu piesaistīšana no Baltkrievijas un Krievijas ir ļoti apgrūtināta, joprojām Latvijas tirgū strādā IT jomas speciālisti no Ukrainas.

Pētījums apstiprina, ka migrācija ir paliekošs mūsdienu dzīves fenomens un mūsu kā sabiedrības uzdevums ir atbalstīt latviskās identitātes kopšanu un aktīvu pilsonisko sabiedrību ārpus Latvijas un sekmēt atvērtu un iekļaujošu sabiedrību Latvijā, veidojot pievilcīgu un iedvesmojošu vidi sadarbībai ar diasporu, remigrantiem un tiem, kuri vēl tikai apsver domu par atgriešanos Latvijā.

Literatūra un avoti

- Abdel-Samad, M., Flanigan, S. T. (2019). Social Accountability in Diaspora Organizations Aiding Syrian Migrants. *International Migration*, 57(4), 329–344. <https://doi.org/10.1111/imig.12494>
- Andersons, B. (2022). *Iedomātās kopienas: pārdomas par nacionālisma izcelsmi un izplatību*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds.
- Bela, B., Mieriņa, I. (2023). *Diasporas organizāciju kapacitātes un vajadzību pētījums: pētījuma rezultāti*. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta Diasporas un migrācijas pētījumu centrs. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. <https://doi.org/10.22364/dop.23>
- Bela, B., Mieriņa, I., Pinto, E. (2022). *Latvijas profesionāļu iesaiste diasporas diplomātijā un tīklojuma diplomātijas potenciāls: pētījuma rezultāti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Brinkerhoff, J. M. (2019). Diasporas and Public Diplomacy: Distinctions and Future Prospects. *The Hague Journal of Diplomacy*, 14(1–2), 51–64.
- Cull, N. J. (2019). *Public Diplomacy: Foundations for Global Engagement in the Digital Age*. Cambridge: Polity Press.
- Dijkzeul, D., Fauser, M. (2020). Studying diaspora organizations in international affairs Introduction. In D. Dijkzeul, M. Fauser (eds.), *Diaspora Organizations in International Affairs* (pp. 1–24). London: Routledge.
- Eurostat (2023). *Migration and asylum in Europe – 2023 edition*. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2023>
- Fredheim, K., Varpina, Z. (2024). There is a reason why: Baltic return migrants' reasons for return. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 32(1), 55–73. <https://doi.org/10.1080/25739638.2024.2320606>
- Gois, P., Marques, J. (2023). Migrant associations, other social networks of Portuguese Diaspora, and the modern political engagement of non-resident citizens. *European Political Science*, 22(1), 10–27. <https://doi.org/10.1057/s41304-022-00412-7>
- Grzymala-Kazłowska, A. (2017). From connecting to social anchoring: Adaptation and 'settlement' of Polish migrants in the U. K. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(2), 252–269. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1341713>
- Hajro, A., Stahl, G. K., Clegg, C. C., Lazarova, M. B. (2019). Acculturation, coping, and integration success of international skilled migrants: An integrative review and multilevel framework. *Human Resource Management Journal*, 29(3), 328–352.

- Hazans, M. (2016a). *Atgriešanās Latvijā: remigrantu aptaujas rezultāti. Pētījuma ziņojums*. Rīga: Diasporas un migrācijas pētījumu centrs.
- Hazans, M. (2016b). Migration Experience of the Baltic Countries in the Context of Economic Crisis. In M. Kahanec and K. F. Zimmermann (eds.), *Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession*. Berlin: Springer, 297–344.
- Hazans, M. (2019). Emigration from Latvia: A Brief History and Driving Forces in the Twenty-First Century. In R. Kaša and I. Mieriņa (eds.), *The Emigrant Communities of Latvia: National Identity, Transnational Belonging, and Diaspora Politics*, 35–68. Basel: Springer Open.
- Hazans, M. (2020). *Diasporas apjoma novērtējums. Pētījuma rezultāti*. Rīga: LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs.
- Ho, E. L. E., McConnell, F. (2017). Conceptualizing ‘diaspora diplomacy’: Territory and populations betwixt the domestic and foreign. *Progress in Human Geography*, 43(2), 235–255. <https://doi.org/10.1177/0309132517740217> (Original work published 2019)
- Kadhun, O. (2019). Assessing co-development projects for civil society building in Iraq: The case of the Iraqi diaspora and Swedish institutions following the 2003 intervention in Iraq. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(2), 222–241. <https://doi.org/10.1080/13530194.2019.1569302>
- Kingsley, A. (2018). *The impact of Ireland’s diaspora*. Irish Research Council. Pieejams: <http://research.ie/what-we-do/loveirishresearch/blog/the-impact-of-irelands-diaspora-2/>
- Kļave, E., Šūpule, I. (2019). Return migration process in policy and practice. In R. Kaša and I. Mieriņa (eds.), *The Emigrant Communities of Latvia: National Identity, Transnational Belonging, and Diaspora Politics*, 261–282. Cham: Springer International Publishing.
- Kovaļevskis, J. 2020. *Pirmie Baltkrievijas uzņēmumi jau uzsākuši savu darbību Latvijā*. 30.10.2020. PMLP. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/jaunums/pirmie-baltkrievijas-uznemumi-jau-uzsakusi-savu-darbibu-latvija>
- Kozhevnikov, A. (2021). Career capital in global versus second-order cities: Skilled migrants in London and Newcastle. *Human Relations*, 74(5), 705–728.
- Kuznetsov, Y. (ed.). (2013). *How Can Talent Abroad Induce Development at Home? Towards a Pragmatic Diaspora Agenda*. Washington DC: Migration Policy Institute.
- Kyeremeh, E., Kutor, S. K., Annan-Aggrey, E., Yusuf, I., Arku, G. (2023). The double return experience: rationale for return from Canada to Ghana and Ghana to Canada. *Canadian Journal of African Studies*, 57(2), 369–390.
- Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde (CSP). *Dati par iedzīvotājiem*.
- Lulle, A., Krisjane, Z., Bauls, A. (2019). Diverse return mobilities and evolving identities among returnees in Latvia. In R. G. Anghel, M. Fauser and P. Boccagni (eds.), *Transnational return and social change. Hierarchies, Identities and Ideas* (pp. 103–122). London: Anthem Press.
- Mieriņa, I. (2015). *Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Mieriņa, I., Jansone, R. (2019). *Diasporas satiklošana: iesaistīšanās prakse un sadarbības iespējas*. Rīga: LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs. Pieejams: https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Diasporas_tikolsanas_-_Zinjums.pdf
- Ministru kabineta 2022. gada 9. septembra rikožums Nr. 599 “Par Krievijas Federācijas pilsoņu iecelšanu Latvijas Republikā”. *Latvijas Vēstnesis* 175B, 09.09.2022. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2022/175B.1>.
- Molodikova, I. N., Lyalina, A. V., Emelyanova, L. L. (2018). Contacts with diasporas and diaspora organisations as a key to a successful migrant integration policy in the EU. *Baltic Region*, 10(3), 58–79. <https://doi.org/10.5922/2079-8555-2018-3-4>
- Nijenhuis, G. (2020). A roller coaster of policy shifts Ghanaian diaspora organizations navigating Dutch migration and development policies. In D. Dijkzeul, M. Fauser (eds.), *Diaspora Organizations in International Affairs* (pp. 85–104). London: Routledge.

- Oficiālais statistikas portāls (2024). *Starptautiskā iedzīvotāju ilgtermiņa migrācija*. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/migracija>
- Oliinyk, O., Bilan, Y., Mishchuk, H., Akimov, O., Vasa, L. (2021). The Impact of Migration of Highly Skilled Workers on the Country's Competitiveness and Economic Growth. *Montenegrin Journal of Economics*, 17(3), 7–19.
- Olliff, L. (2018). From Resettled Refugees to Humanitarian Actors: Refugee Diaspora Organizations and Everyday Humanitarianism. *New Political Science*, 40(4), 658–674. <https://doi.org/10.1080/07393148.2018.1528059>
- Paul, A. M., Yeoh, B. S. A. (2020). Methodological innovations in studying multinational migrations. *Geographical Research*, 58(4), 355–364.
- Prusakova, L., Bērziņš, M., Apsīte-Beriņa, E. (2021). Institutionalisation of return migration in Latvia: the case of regional coordinators. In *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. Rezekne, Latvia, 6, 185–195.
- Rosser, A. (2022). Diaspora organizations, political settlements, and the migration-development nexus: The case of the Indonesian Diaspora Network. *International Relations of the Asia-Pacific*, 22(3), 411–440. <https://doi.org/10.1093/irap/lcab017>
- Ryan, L. (2017). Differentiated embedding: Polish migrants in London negotiating belonging over time. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(2), 233–251.
- Stone, D., Douglas, E. (2018). Advance diaspora diplomacy in a networked world. *International Journal of Cultural Policy*, 24, 6.
- Šūpule, I. (2020). *Latvijas augsti izglītotie emigranti. Izglītības un darba pieredze Latvijā un ārvalstīs*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. <https://doi.org/10.22364/laize>
- Šūpule, I. (2023). Labour shortages and migration in the ICT sector in Latvia. In *New Challenges in Economic and Business Development. 2023. Proceedings* (pp. 175–181). Available at: https://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.bvef.lu.lv/Proceedings2023.pdf.
- Van Gorp, J., Smets, K. (2015). Diaspora organizations, imagined communities and the versatility of diaspora: The case of Former Yugoslav organizations in the Netherlands. *European Journal of Cultural Studies*, 18(1), 70–85. <https://doi.org/10.1177/1367549414557803>
- White, A. (2013). Double Return Migration: Failed Returns to Poland Leading to Settlement Abroad and New Transnational Strategies. *International Migration*, 52(6), 72–84.
- White, A. (2014). Polish Return and Double Return Migration. *Europe-Asia Studies*, 66(1), 25–49.
- White, A. (2022). Return migration experiences: the case of Central and Eastern Europe. In R. King and K. Kuschminder (eds.), *The Elgar Handbook of Return Migration* (pp. 299–313). Cheltenham: Edward Elgar.
- Zača, E., Hazans, M., Bela, B. (2018). *Atgriešanās apstākļi un nosacījumi. Pētījuma rezultāti*. Rīga: LU SZF Sociālo un politisko pētījumu institūta Diasporas un migrācijas pētījumu centrs.
- Zvirbulis, Ģ. (2020). *Latvijas IT nozare baltkrievu ienākšanu gaida ar dalītām jūtām*. 15.09.2020. Panorāma. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/latvijas-it-nozare-baltkrievu-ienaksanu-gaida-ar-dalitam-jutam.a374424/>

Trešo valstu pilsoņu ieceļošanas un uzturēšanās regulējums Latvijā: migrācijas izaicinājumi un esošās problēmas

Vadims Mantrovs, Iveta Reinholde, Ilze Auliciema, Baiba Kiršteina

Latvijas Universitāte

Atslēgvārdi: ieceļošana, migrācija, trešās valstis, ieceļošanas režims.

Galvenās atziņas:

- Latvijā trūkst valsts rīcībpolitikas un tiesībpolitikas migrācijas regulējuma ietvaram. Imigrācija no trešajām valstīm šobrīd galvenokārt ir balstīta uz darba devēju iniciatīvām, tiem piesaistot kvalificētus speciālistus un sezonas darbu strādniekus. Ar esošo rīcībpolitiku imigrācijas jomā nav pilnībā iespējams risināt Latvijas pašreizējās demogrāfijas un migrācijas problēmas. Tādējādi trešo valstu pilsoņu ieceļošanas atvieglojumi Latvijas situācijā skatāmi no perspektīvas, kā piesaistīt trešo valstu pilsoņus vakanto darba vietu aizpildīšanai, un no esošā tiesiskā regulējuma iespējas nodrošināt šo pilsoņu ieceļošanas atvieglojumus demogrāfijas un migrācijas problēmu risināšanai Latvijā. Ilgtermiņā imigrācijas rīcībpolitikas un arī tiesībpolitikas sekmīgums ietekmēs ekonomisko izaugsmi.
- Imigrācijas krīžu risināšanai trūkst sistēmiskas pieejas, jo pašlaik tā notiek *ad hoc* risinājuma ietvaros konkrētas krīzes pārvarēšanai. Tādēļ Latvijas likumdevējs katru reizi reaģē uz konkrēto migrācijas krīzi. Lai gan krīzes koncepts pats par sevi paredz, ka to var būt sarežģīti prognozēt, tomēr nepieciešama tāda normatīvā regulējuma izstrāde, ko var piemērot ilgtermiņā, elastīgi reaģējot uz dažādiem izaicinājumiem.

Ievads

Viena no aktuālām Latvijas rīcībpolitikas un tiesībpolitikas problēmām, kas var ietekmēt Latvijas ekonomisko izaugsmi nākotnē, ir saistīta ar trešo valstu pilsoņu ieceļošanu un uzturēšanos Latvijā kā vienu no iespējām uzlabot esošo migrācijas un demogrāfisko situāciju Latvijā. Šāda apsvēruma pamatā ir pieņēmums, ka Latvijā nav paredzams straujš dzimstības pieaugums, kamēr mirstība katru gadu joprojām ir divas reizes augstāka nekā jaundzimušo skaits (CSP, 2022). Vienlaikus sabiedrības novecošana eventuāli palēninās ekonomisko izaugsmi, jo valstij vairāk līdzekļu būs jāiegulda sociālā atbalsta programmās. Lai gan pēdējos gados ir pieaudzis to Latvijas iedzīvotāju skaits, kuri no ārvalstīm atgriezušies uz pastāvīgu dzīvi Latvijā, tomēr skaita pieaugums (Rīgas plānošanas reģions, 2024) nepārvar visus sabiedrības izaicinājumus. Tāpēc šīs nodaļas mērķis ir pievērst uzmanību Latvijas nacionālajam tiesiskajam regulējumam trešo valstu pilsoņu imigrācijas jomā, lai noskaidrotu, vai tas sekmē Latvijas demogrāfiskās situācijas uzlabošanu.

Valsts rīcībpolitikas un tiesībpolitikas trūkums migrācijas regulējuma ietvaram

Jau pašlaik Latvijas saimnieciskās darbības veicēji, jo īpaši komersanti kā kapitālsabiedrības, nodarbina trešo valstu pilsoņus. Pēc aptaujas datiem, no aptaujātām 1070 Latvijas sabiedrībām 5% nodarbina trešo valstu pilsoņus un plāno to darīt arī turpmāk (RAIT Research Baltic, SIA, 2022). Vienlaikus saimnieciskās darbības veicēji iesaka maksimāli vienkāršot prasības trešo valstu pilsoņiem, tos pieņemot darbā. Prasību vienkāršošana nozīmē virkni pasākumu, kuri saistīti ar ieceļošanas prasību atvieglošanu trešo valstu pilsoņiem. Tādēļ jau pašlaik un arī nākotnē trešo valstu pilsoņi var palīdzēt risināt Latvijas pašreizējos demogrāfijas un migrācijas izaicinājumus – nodrošināt vairāk iedzīvotāju aktīvā darbaspējīgā vecumā, kas savulaik dotu pozitīvu pienesumu Latvijas tautsaimniecībai. Vienlaikus jāņem vērā, ka darbaspēka piesaiste ir ne tikai ekonomikas, bet arī sociālās, mājoķļu, izglītības politikas, kā arī valsts drošības jautājums, tādēļ, veidojot darbaspēka piesaistes rīcībpolitiku un tiesībpolitiku, jāņem vērā arī šie aspekti. Tā kā trešvalstnieku ieceļošana Latvijā jau notiek un pēdējos gados ir ievērojami pieaugusi, valstij vēl jo vairāk jāstrādā pie efektīvas integrācijas rīcībpolitikas un tiesībpolitikas veidošanas un konkrētu pasākumu īstenošanas.

Tāpat nav iespējams izslēgt gadījumus, kad darba devēji, darbā iekārtošanas sabiedrības un arī izaicinātie darbinieki – trešo valstu pilsoņi – neievēro vai apiet Latvijā noteiktos imigrācijas noteikumus. Šajā situācijā var izšķirt trīs nozīmīgas grupas:

- 1) pārkāpumi tiek veikti apzināti, izmantojot Latvijas imigrācijas politiku, lai piesaistītu darbiniekus darbam citās Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīs, kurās ir labākas iespējas gūt augstāku ienākumu. Ir konstatēti gadījumi, kad Latvija tikusi izmantota kā darbaspēka tranzītvalsts, t. i., trešās valsts pilsonis ticis reģistrēts Latvijā, bet nosūtīts darbā uz citu ES dalībvalsti. Šajā gadījumā Latvija patērē administratīvos resursus vīzu un darba atļauju izsniegšanai, bet ekonomisko atdevi no tā nesaņem (Helmane, 2024), un Latvija ir tikai ķēdes posms, kas tiek izmantots, lai piesaistītu darbaspēku citām ES dalībvalstīm. No otras puses, arī Latvijas saimnieciskās darbības veicēji piesaista darbiniekus, kuri darba un uzturēšanās atļaujas saņēmuši citās ES dalībvalstīs, jo, viņu ieskatā, darbinieku piesaistes procedūra Latvijā ir pārāk sarežģīta un aizņem pārāk daudz laika (LSM, 2023);
- 2) darba devēji dažādu apstākļu dēļ neievēro vai nespēj ievērot normatīvajos aktos izvirzītās prasības. 2024. gada 20. jūnijā Saeima pieņēma grozījumus Imigrācijas likumā, paredzot tiesības Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei (PMLP) pieņemt lēmumu par aizliegumu uz laiku līdz vienam gadam ierobežot uzaicinātāja tiesības uzaicināt ārzemniekus, ja uzaicinātais ir sniedzis nepatiesas ziņas par ārzemnieka uzaicināšanas mērķi, nav izpildījis pienākumu, kas saistīts ar informācijas sniegšanu par izmaiņām saistībā ar uzaicināto ārzemnieku, nav nodrošinājis ārzemnieku ar darba samaksu vīzas vai uzturēšanās atļaujas pieprasīšanai iesniegtajos noteikumos noteiktajā apmērā, un citos gadījumos (MK, 2024). No otras puses, darba devēju iespējas nodrošināt šo prasību ievērošanu ir ierobežotas. Tā zvērinātu advokātu biroja *Sorainen* tiesību eksperti norādījuši, ka “darba līgumā iekļautie noteikumi par ārvalstu darbinieku pienākumiem nepamēst valsti, vai obligāti ierasties veikt darba pienākumus nebūs efektīvs līdzeklis darba devēja interešu aizsardzībai. Arī ārvalsts darbinieks jebkurā laikā var izbeigt darba līgumu, iesniedzot uzteikumu vienu mēnesi iepriekš, vai, ja noligts pārbaudes laiks, kā tas parasti arī ir pat tikai trīs dienas iepriekš. Darba devēja vērsšanās tiesā pret darbinieku, ja tas darba līguma uzteikuma termiņus neievēro, teorētiski ir iespējama, taču no praktiskā viedokļa sarežģīta un neefektīva, jo tiesvedībai darba devējs iztērēs vairāk resursu, nekā teorētiski varētu piedzīt no darbinieka kā darba devēja zaudējumus. Protams, arī jebkādu naudas līdzekļu piedziņa no ārvalstnieka, kas neatrodas Latvijā un kam Latvijā nekas nepieder, būs ārkārtīgi sarežģīta” (Burkevics, Ešenberga, 2024);
- 3) trešo valstu pilsoņi kā viesstrādnieki apzināti vai neapzināti pārkāpj normatīvajos aktos izvirzītās prasības saistībā ar iecelšanu un uzturēšanos Latvijā. Individuālā motivācija doties darbā uz ārvalstīm un tostarp, uz kuru ES dalībvalsti tieši, katram cilvēkam var būt atšķirīga.

4.1. tabula. Pārskats par iespējamajiem migrācijas scenārijiem un to ietekmi uz darba tirgu. Sagatavots pēc L. Nardonas un A. Hari (Nardon, Hari, 2024)

Migrācijas iemesli	Indivīda plāns un nolūks		Ietekme uz darba tirgu	
	Pārcelšanās uz pastāvīgu dzīvi	Atgriešanās dzimtenē vai migrācija uz citu valsti pēc mērķu sasniegšanas	Piedalās darba tirgū	Nespēj piedalīties darba tirgū
Brīvprātīga migrācija	Augstas prasības integrācijai, vēlme sadarboties	Dominē ekonomiskās intereses	Viesstrādnieku piesaiste noteiktās specialitātēs ir vēlama	Rada slogu sociālajam budžetam
Piespiedu migrācija	Augstas prasības integrācijai, vēlme sadarboties	Dominē sociālās intereses, mērķi atkarīgi no daudziem faktoriem, t. sk. no iepējas atgriezties dzimtenē	Viesstrādnieku piesaiste noteiktās specialitātēs ir vēlama	Rada slogu sociālajam budžetam un potenciāli var radīt riskus drošībai

Iepriekš minēto un raksturoto grupu esamība norāda, ka jautājums par trešo valstu pilsoņu kā darbaspēka piesaisti ir risināms plašākā kontekstā, ņemot vērā visu iesaistīto pušu motivāciju un mērķus, kas Latvijas valsts gadījumā ir ekonomikas izaugsme, saimnieciskās darbības veicēju (esošo vai potenciālo trešo valstu pilsoņu darba devēju) gadījumā – saimnieciskās darbības attīstība un peļņa, bet darbinieku gadījumā – personīgā un ģimenes labklājība un sociālā drošība. Tikai panākot līdzsvaru un saskaņojot šīs intereses, ir iespējams pozitīvi risināt trešo valstu pilsoņu ieceļošanu un uzturēšanos Latvijā. Tāpat attiecībā uz tiem trešo valstu pilsoņiem, kuri Latvijā varētu uzturēties ilglaicīgi, aktuāls ir jautājums par šo personu integrāciju Latvijas sabiedrībā, kā arī par latviešu valodas pārvaldīšanu atbilstošā līmenī.

Šajā gadījumā valstij, izstrādājot trešo valstu pilsoņu ieceļošanas un uzturēšanās regulējumu, jo sevišķi saistībā ar nodarbinātību, ir ne tikai jāņem vērā darba devēju un valsts intereses, bet arī jāraugās uz darbinieku kā uz cilvēku, kura migrācijai ir noteikti iemesli un mērķi. L. Nardona un A. Hari apskata dažādus imigranta (viesstrādnieka) un valsts mijiedarbības scenārijus (4.1. tabula).

Šobrīd Latvijā spēkā esošais tiesiskais regulējums, kas attiecas uz trešo valstu pilsoņu kā darbaspēka piesaisti Latvijā, pamatā attiecas uz scenārijiem, kad darbinieka migrācija ir brīvprātīga un darba devējs vēlas piesaistīt darbinieku uz noteiktu laiku. Tas neaptver piespiedu migrācijas gadījumus, jo, piemēram, Ukrainas civiliedzīvotājiem, kuri karadarbības dēļ ir pārcēlušies uz dzīvi Latvijā, nav viesstrādnieka statusa, un līdz ar to uz viņiem neattiecas noteikumi par vidējo algu nozarē (Zalāne, 2024).

S. Kāsls (S. Castles) norāda uz šādām sociālo faktoru grupām, kas ietekmē migrāciju un darbaspēka pārvienošanos:

- 1) migrācijas industrija, kas ietver darbā iekārtošanās kompānijas, ceļojumu aģentus;
- 2) strukturāla migrācija, kad darbaspēks no mazāk attīstītām valstīm aizplūst uz valstīm, kur tas ir nepieciešams, mazinot bezdarbu;
- 3) strukturāla migrācija uz attīstītajām valstīm, viesstrādniekiem aizņemot darba vietas, kurās vietējie iedzīvotāji nevēlējas strādāt;
- 4) cilvēka dzīves cikls – ekonomiskās migrācijas gadījumā migrants (potenciālais viesstrādnieks) ir jauns cilvēks darbspējīgā vecumā un ir tendēts atgriezties dzimtenē pēc mērķu sasniegšanas;
- 5) ģimenes un sabiedrības ietekme un sociālu saišu veidošanās starp imigrantiem. Migrācijas plūsmas, ja tās ir iedibinātas, kļūst par patstāvīgiem sociāliem procesiem (Castles, 2010).

Šo sociālo faktoru grupas demonstrē, ka darbaspēka piesaiste ir globāls jautājums, kurā katrs uzņēmējs kā saimnieciskās darbības veicējs un katra valsts konkurē kvalificēta darbaspēka piesaistē. Darbspējas piesaistes jautājumi ir jāapskata plašākā kontekstā, uzmanības centrā izvirzot cilvēku un viņa motivāciju strādāt vispār un strādāt ārzemēs, t. sk. Latvijā, salāgojot valsts, uzņēmēju un trešo valstu pilsoņu kā esošo vai potenciālo darbinieku intereses.

Latvijas likumdevēja reaģēšana uz migrācijas krīzēm

Latvijas likumdevējs līdz šim nav bijis proaktīvs rīcībspolitikā un tiesībspolitikā saistībā ar migrācijas krīžu regulējumu. Tas bija iemesls, kādēļ Latvijas likumdevējs reaģējis uz konkrēto migrācijas krīzi vienīgi tad, kad tā radusies. Šajā saistībā jānorāda, ka, piemēram, līgumu tiesiskais regulējums Latvijā vispār nav ticis grozīts, ņemot vērā esošos migrācijas izaicinājumus, ar izņēmumu attiecībā uz darba līgumu (Reinholde, Mantrov, 2022). Tāpēc Latvijas uzņēmēji kā saimnieciskās darbības veicēji saskaras ar divu veidu grūtībām. No vienas puses, Latvijas uzņēmēji nevar piesaistīt tos trešo valstu pilsoņus, kuriem būtu vajadzīgās profesionālās iemaņas tajās jomās, kurās Latvijas uzņēmējiem būtu nepieciešams darbaspēks no ārvalstīm. No otras puses, esošais līgumu izpildes regulējums attiecībā uz tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu neņem vērā migrācijas problēmas Latvijā, piemēram, Latvijas pilsoņu došanos strādāt uz ārvalstīm, kad trūkst darbaroku, lai izpildītu tos līgumus, kurus Latvijas uzņēmēji ir noslēguši. Jāņem vērā, ka tie var būt gan īslaicīgi līgumi, kuru izpildi migrācijas problēmas skar mazāk, gan arī ilglaicīgi pildāmi līgumi (piemēram, piegādes līgumi vai uzņēmuma līgumi), kuru gadījumā migrācijas risks var ievērojami apgrūtināt šo līgumu izpildi, jo sevišķi kvalificēta darbaspēka aizplūšanas gadījumā.

Kvalitatīva normatīvā regulējuma izstrāde krīzes situācijās jebkurā gadījumā ir izaicinājums, ieskaitot migrācijas jomu, jo likumdevējam ir jāspēj sabalansēt dažādas sabiedrības intereses, ieskaitot nacionālās drošības aizsardzību. Rezultātā dažādi posmi, kas veido labu likumdošanu, nereti tiek izlaisti (Auliciema, Kiršteina, 2023), lai piedāvātu tūlītēju risinājumu. Krīzes situācijās šāda rīcība ir neizbēgama, vienlaikus tas neatbrīvo likumdevēju no pienākuma meklēt ilgtermiņa risinājumus.

Divu veidu migrācijas krīzes pēdējos gados, ar ko saskārusies Latvija, būtu nepieciešams pieminēt atsevišķi.

Vispirms būtu norādāma **robežkrīze** uz Latvijas robežas, kas bija par pamatu ārkārtējās situācijas izsludināšanai atsevišķās administratīvās teritorijās saistībā ar Latvijas un Baltkrievijas valsts robežas nelikumīgās šķērsošanas gadījumu skaita straujo pieaugumu. Šī robežkrīze sākotnēji tika risināta, pieņemot Ministru kabineta 2021. gada 10. augusta rīkojumu Nr. 518 "Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu" (spēkā no 2021. gada 10. augusta līdz 2023. gada 10. augustam). Cenšoties operatīvi reaģēt uz trešo valstu pilsoņu iekļūšanas mēģinājumiem Latvijā, Latvijas likumdevējam bija nepieciešams nekavējoties izstrādāt konkrēto tiesisko regulējumu un izdot minēto rīkojumu. Šajā saistībā jāatzīmē, ka Latvijas likumdevējs vairākkārtīgi (kopskaitā 12 reizes) ir grozījis minēto rīkojumu. Tas nozīmē ne vien to, ka Latvijas likumdevējs ir bijis spējīgs reaģēt uz identificētajām problēmām (kas vērtējams pozitīvi), bet arī to, ka Latvijas likumdevējs nebija minētā rīkojuma pieņemšanas brīdī izstrādājis atbilstošu regulējumu, kas nebūtu pakļauts vairākkārtīgiem grozījumiem (Buka, Dupate, Kiršteina, Mantrov, 2024). Cenšoties šo jautājumu risināt ilgtermiņā, viens no likumdevēja risinājumiem bija 2023. gadā veikt grozījumus Latvijas Republikas valsts robežas likumā, tāpēc pašreizējā likuma redakcijā jau ir konkrēti atrunātas Ministru kabineta tiesības krīzes situācijā izsludināt pastiprinātu robežapsardzības sistēmas darbības režīmu (Saeima, 2023).

Cita migrācijas krīze, ar ko saskārās un joprojām saskaras Latvija, saistīta ar Ukrainas civiliedzīvotāju iebraukšanu Latvijā, ņemot vērā karadarbību Ukrainas teritorijā. Lai sniegtu Ukrainas civiliedzīvotājiem atbalstu, Latvijas likumdevējs pieņēma atsevišķu likumu, kas regulēja šo atbalstu, proti, Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likumu.

Jāņem vērā, ka minētais likums pieņemts kopsakarā ar starptautisko regulējumu un īpaši Eiropas Savienības (ES) tiesībām. Kā iepriekš jau ticis secināts, Ukrainas civiliedzīvotāju nodarbinātības atbalsta regulējuma ietvars ES tiesībās pamatots ar Pagaidu aizsardzības direktīvu (Direktīvu 2001/55/EK) un Padomes Īstenošanas lēmumu 2022/382. Kaut gan Latvija šo direktīvu formāli ieviesusi ar Patvēruma likumu, tomēr, ņemot vērā šīs direktīvas unikālu "aktivizēšanu" saistībā ar karadarbību Ukrainā, likumdevējs Ukrainas civiliedzīvotājiem sniedzamo atbalstu neregulējis ar Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likumu (Dupate, Mantrovs, Kiršteina, 2023).

Viens no jautājumiem, ko risina Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likums, saistīts ar Ukrainas civiliedzīvotāju nodarbinātību Latvijas teritorijā, šis jautājums padziļināti pētīts projekta īstenošanas gaitā. Jānorāda, ka līdzīgi pētījumi tapuši arī citās valstīs, piemēram, Polijā, jo Pagaidu aizsardzības direktīvas piemērošana konkrētā valstī ir ne vien nacionāls, bet arī pārnacionāls jautājums (Łysienia, 2023). Izpētot Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likumu no nodarbinātības viedokļa, iespējams secināt, ka šajā likumā paredzēti diezgan specifiski vispārīgie un speciālie izņēmumi (izņemot valodas izņēmumu), taču to izlietošana saistīta ar būtiskiem ierobežojumiem, kuri tādējādi ne vienmēr nodrošinātu būtiskas priekšrocības Ukrainas civiliedzīvotājiem Latvijas darba tirgū (Dupate, Mantrovs, Kiršteina, 2023).

Latvijas kontekstā, runājot par ilgtermiņa integrāciju, arī ir identificēti vairāki izaicinājumi. Tie saistīti gan ar Ukrainas civiliedzīvotāju bērnu iekļaušanos Latvijas izglītības sistēmā, secinot, ka aptuveni viena trešdaļa Ukrainas civiliedzīvotāju skolas vecumā atrodas ārpus Latvijas izglītības sistēmas, gan ar valodas apguves izaicinājumiem. Lielākā daļa Ukrainas civiliedzīvotāju dzīvo Rīgas reģionā, kurā arī atrodas lielākais darba devēju skaits, kas tos nodarbina. Nodarbinātības ziņā arī konstatēts, ka būtiska daļa personu ar augstāko izglītību strādā profesijās, kas neatbilst viņu kvalifikācijai. Tas ir saistāms ar tādiem apstākļiem kā valodas barjera, kvalifikācijas atzīšana u. c. Savukārt t. s. vienkāršajās profesijās nodarbināto Ukrainas civiliedzīvotāju īpatsvars atspoguļojas šīs grupas ienākumu līmenī, kas ir zemāks nekā vidēji Latvijas iedzīvotājiem (Meilija et al., 2024).

Nobeigums

Šajā nodaļā raksturoti izaicinājumi un problēmas trešo valstu pilsoņu iecelšanas un uzturēšanās regulējumam Latvijā. Identificējot pašreizējās likumdevēja rīcībpolitikas un tiesībpolitikas trūkumus un regulējuma problēmjautājumus, nodaļā sniegta atziņas tālākai rīcībai migrācijas situācijas pilnveidei Latvijā. Būtu nepieciešami tālāki pētījumi, lai sekmētu tiesiskā ietvara izstrādi tādām līdz šim bijušo migrācijas krīžu regulējumam, kas ļautu to piemērot līdzīgiem gadījumiem bez nepieciešamības reaģēt *ad hoc* uz konkrēto krīzi, pieņemot vienreizējam gadījumam paredzētu regulējumu. Vienlaikus būtu nepieciešami turpmāki pētījumi arī par trešo valstu pilsoņu iecelšanu un uzturēšanos Latvijā, risinot šo jautājumu kompleksi un ņemot vērā dažādos migrācijas aspektus, kuri identificēti un raksturoti šajā nodaļā.

Literatūra un avoti

- Auliciema, I., Kiršteina, B. (2023). Francijas–Vācijas vasaras universitāte tiesību un politikas zinātnē. Referāts: *The importance of good law-making in regard to migration processes*.
- Buka, A., Dupate, K., Kiršteina, B., Mantrov, V. (2024). Latvia's response to the migration crisis on the Belarusian border: A legal perspective. In E. Kuzelewska, A. Kasińska-Metryka, K. Palka-Suchojad, A. Piekutowska (eds.), *Geopolitical and Humanitarian Aspects of the Belarus–EU Border Conflict* (pp. 167–180). Abingdon, Oxon: Routledge.
- Burkevics, A., Ešenberga, N. (2024). *iTiesības.lv: Kā rīkoties, ja nolīgtais ārzemnieks neierodas darbā?* Pieejams: <https://www.sorainen.com/lv/publikācijas/itiesibas-lv-ka-rikoties-ja-noligtais-arzemnieks-neierodas-darba/> (skatīts 18.11.2023.)
- Castles, S. (2010). Why migration policies fail. *Ethnic and Racial Studies*, 27(2), 205–227.
- CSP (2022). *Oficiālās statistikas portāls*, 18.02.2022. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/preses-relizes/8237-iedzivotaju-skaitis-un> (skatīts 10.10.2022.)
- Dupate, K., Mantrovs, V., Kiršteina, B. (2024). Ukrainas civiliedzīvotāju nodarbinātības iespējas Latvijā atbilstoši Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta regulējumam. *Akadēmiskā Dzīve*, 60, 38.–46.
- Eiropas Parlaments un Padome (20.07.2001.). Direktīva 2001/55/EK par obligātajiem standartiem, lai pārvietoto personu masveida pieplūduma gadījumā sniegtu tām pagaidu aizsardzību, un par pasākumiem, lai līdzsvarotu dalībvalstu pūliņus, uzņemot šādas personas un uzņemoties ar to saistītās sekas. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 212, 07.08.2001., 12/23. Īpašais izdevums latviešu valodā, 19. nod., 4. sēj., 162.–171.
- Eiropas Savienības Padome (04.03.2022.). Īstenošanas lēmums (ES) 2022/382, ar ko Direktīvas 2001/55/EK 5. panta nozīmē konstatē no Ukrainas pārvietoto personu masveida pieplūduma esamību un nosaka pagaidu aizsardzības ieviešanu. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 71, 04.03.2022., 1/6.
- Helmane, I. (02.06.2024.). *Atvieglos viesstrādnieku piesaisti, bet stingrāk sodīs par imigrācijas pārkāpumiem*. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/359981-atvieglos-viesstradnieku-piesaisti-bet-stingrak-sodis-par-imigracijas-parkapumiem-2024> (skatīts 18.11.2024.)
- Latvijas Republikas Saeima (17.12.2015.). Patvēruma likums. *Latvijas Vēstnesis* 2, 05.01.2016.
- Latvijas Republikas Saeima (03.03.2022.). Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likums. *Latvijas Vēstnesis* 45A, 04.03.2022.
- Latvijas Republikas Saeima (22.06.2023.). Latvijas Republikas valsts robežas likums. *Latvijas Vēstnesis* 189, 02.12.2009.
- LSM (08.03.2023.). *Bez birokrātijas, ar vidējo algu nozarē un ierobežotu termiņu – uzņēmēju priekšlikumi viesstrādnieku piesaistei*. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/03.08.2023-bez-birokratijas-ar-videjo-algu-nozare-un-ierobezotu-terminu-uznemeju-priekslikumi-viesstradnieku-piesaistei.a518519/#2> (skatīts 18.11.2024.)
- Lysienia, M. (2023). Following the EU Response to the Russian Invasion of Ukraine? The Implementation of the Temporary Protection Directive in Poland. *Central and Eastern European Migration Review*, 12(1), 180–200.
- Meilija, D., Pelse, D., Kažoka, I., Bērziņa, L., Stafecka, L., Soldatova, N. (2024). Ukrainas bēgļi Latvijā: pieejamie dati, pieredze un sabiedrības attieksme. Pieejams: https://providus.lv/wp-content/uploads/2024/09/Providus_research_final_0509-1.pdf (skatīts 28.11.2024.)
- MK (10.08.2021.). Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu. Rīkojums Nr. 518. *Latvijas Vēstnesis* 152A, 10.08.2021.
- MK (01.11.2024.). *Tiesību akta projekta “Grozījumi Imigrācijas likumā” sākotnējās ietekmes (ex-ante) novērtējuma ziņojums (anotācija)*. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs14.nsf/0/53750F5C8BBCEA09C2258AA200467A81?OpenDocument> (skatīts 18.11.2024.)
- Nardon, L., Hari, A. (2024). *Making Sense of Immigrant Work Integration*. Cham: Palgrave Macmillan.

- RAIT Custom Research Baltic, SIA (2022). Ziņojums "Trešo valstu pilsoņu piesaiste darba tirgū". ESF projekts "Darba tirgus prognozēšanas sistēmas pilnveide".
- Reinholde, I., Mantrov, V. (2022). Migration processes and the impact on contract law. In *Proceedings of International Conference "Evaluation of Policies on Social Inclusion, Migration"*, research institute OPHIZ and the University of Maribor, 12–13 September 2022.
- Rīgas plānošanas reģions (2024). Pozitīvs signāls uzņēmējiem – pērn Rīgā un Pierīgā atgriezās 3575 reemigranti. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/364590-pozitivs-signals-uznemejiem-pern-riga-un-pieriga-atgriezas-3575-reemigranti-2024> (skatīts 11.27.2024.)
- Zalāne, L. (04.10.2024.). *Efektu no viesstrādnieku samaksas izmaiņām vēl nejūt – daļa uzņēmēju nemaz nezina par jauninājumiem*. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/10.04.2024-efektu-no-viesstradnieku-samaksas-izmainam-vel-nejut-dala-uznemeju-nemaz-nezina-par-jauninajumiem.a549784/> (skatīts 18.11.2024.)

Jaunienācēji laukos: izaicinājumi un risinājumi

Ženija Krūzmētra, Dina Bite, Līga Feldmane, Anete Tīrmane, Tatjana Ajubova
Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāte

Atslēgvārdi: jaunienācēju piesaiste laukiem, integrācija, sadarbība, atbalsta programmas.

Galvenās atziņas:

- Pētījuma rezultāti norāda, ka jaunienācēju pozitīvā ietekme uz demogrāfiskiem procesiem ir atkarīga no viņu iespējām integrēties vietējās kopienās.
- Lai veiksmīgi attīstītu uzņēmējdarbību Latvijas laukos, ir nepieciešama sinerģija starp dažādiem faktoriem – infrastruktūras attīstību, cilvēku resursu potenciālu un kopienas spēcīnāšanu. Tikai šādā veidā var radīt labvēlīgu vidi, kurā uzņēmēji varētu realizēt savas idejas un veicināt reģiona attīstību.
- Dzīve laukos kopumā ir dārgāka par dzīvi pilsētā. Dzīves izmaksas laukos cieši korelē ar katra indivīda vērtībām, ikdienas komforta prasībām un dzīvesveida paradumiem.
- Situācija mājokļu jomā lauku teritorijās vērtējama kā neviendabīga, nesistemātiska un nepārskatāma. Mācīšanās no veiksmīgiem piemēriem notiek stihiski un neformāli. Būtiska nozīme ir neformāliem personīgiem kontaktiem, piederībai kopienai, iedzīvotāju vēlmei sadarboties un pašiem meklēt risinājumus.
- Būtisks risinājums speciālistu trūkuma mazināšanai lauku pašvaldībās būtu valsts līmeņa atbalsta programmu veidošana jauno speciālistu piesaistei lauku teritorijās.
- Pašreizējā valsts politika neveicina jaunienācēju piesaisti laukiem, nav plānots valsts līmeņa atbalsts lauku apdzīvotības veicināšanai, jaunienācēju piesaistei un integrācijai.

Ievads

Nemot vērā kontrurbanizācijas procesus un tiem sekojošo pilsētas un lauku iedzīvotāju pārstrukturizāciju, jaunienācējiem laukos kā pētāmai kategorijai tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība (Mitchell, 2004; Dopitova, 2016; Píša, Hruška, 2019; Karsten, 2020; Meij, Haarsten et al., 2021; Kruzmetra, Bite, 2023). Zinātniskajā literatūrā tiek analizēti gan pārceļšanās motīvi un migrantu sociālekonomiskais raksturojums, gan jaunienācēju rekrutēšanas metodes un iedzīvošanās jeb integrācijas process lauku teritorijās (Sabatini, Salcedo, 2007; Haartsen, Stockdale, 2017; Feldmane, Kruzmetra et al., 2024). Šis raksts vairāk orientējas uz jaunienācēju situāciju Latvijas lauku teritorijās, ieskicējot aktuālās problēmas un būtiskākos to risinājumus saistībā ar mājokli, nodarbinātību, pieeju pakalpojumiem. Papildus tam projekta gaitā tika pētītas jaunienācēju funkcijas lauku teritorijās un kopienās, meklējot un analizējot dažādus pieredzes stāstus. Raksts ietver arī nozīmīgākās rekomendācijas politikas veidotājiem.

Pētījuma dati un metodes

Pētījumā izmantota kvalitatīvā pētnieciskā pieeja. Datu analīzei lietotas individuālās un grupu daļēji strukturētās intervijas (veiktas 54 klātienē intervijas ar 26–55 gadus veciem jaunienācējiem laukos dažādos Latvijas reģionos (izņemot Pierīgu) 2022.–2024. gadā, kuri iepriekš dzīvojuši kādā Latvijas pilsētā vai atgriezušies no ārvalstīm). Padziļinātas informācijas iegūšanai izmantoti nevalstisko organizāciju publicētie un nepublicētie materiāli. Pētījuma laikā kopā ar biedrību “Latvijas Lauku forums” tika organizēts jaunienācēju tēmai veltīts koprades seminārs, kurā piedalījās pārstāvji no Ekonomikas ministrijas, Latvijas Pašvaldību savienības, Zemgales plānošanas reģiona, kā arī “Kopienu sadarbības tīkla “Sēlijas salas”” aktīvistu, dažādu nevalstisko organizāciju pārstāvji, jaunienācēji laukos, Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes studenti un mācībspēki. Koprades seminārā tika organizētas darba grupas, kurās apsprieda dažādas lauku dzīves problēmas, ar ko saskaras jaunienācēji laukos, lai identificētu iespējamus risinājumus lauku revitalizācijai, ko paver pilsētas iedzīvotāju pieaugošā interese par dzīvi laukos: izmaksu un ieņēmumu līdzsvarošana laukos, nodarbinātība, mājoklis, savas vietas meklēšana un vērtību sadursme, sociālekonomiskais piensums kopienām.

Izmaksas dzīvošanai laukos

Dzīve laukos jau sen vairs nav vienkārši pretstats pilsētas burzmai. Arī lauku reģionos mūsdienās ir pieejamas daudzas pilsētai raksturīgās ērtības, taču vienlaikus

saglabājas arī tradicionālais dzīvesveids ar tā priekšrocībām un izaicinājumiem. Viens no būtiskākajiem faktoriem, kas var veicināt vai kavēt pārceļšanos, ir saistīts ar finansiālo pusi un izmaksām dzīvei laukos. Pētījuma gaitā tika mēģināts rast atbildes uz jautājumiem, vai dzīve laukos ir lētāka, salīdzinot ar dzīvi pilsētā; kas ir būtiskākās izdevumu pozīcijas un kādas ir iespējas izdevumu samazināšanai laukos.

Pētījuma gaitā gūta atziņa, ka dzīve laukos kopumā ir dārgāka par dzīvi pilsētā, tas sakrīt ar pētījumiem arī ārvalstīs (piemēram, Zimmerman et al., 2023). Dzīves izmaksas laukos cieši korelē ar katra indivīda vērtībām, ikdienas komforta prasībām un dzīvesveida paradumiem. Ja indivīds, pārceļoties no pilsētas uz dzīvi laukos, vēlas saglabāt līdzšinējās ērtības, dzīve laukos izmaksu ziņā var būt dārgāka. Vienlaikus dzīve laukos vienmēr ir atšķirīga no dzīves pilsētās, jo trūkstošās ērtības bieži tiek kompensētas ar citām vērtībām, t. sk. svaigu gaisu, klusumu un dabas tuvumu.

Dzīvi laukos būtiski ietekmē dzīvesvietas atrašanās attālums no citām apdzīvotām vietām, administratīvajiem centriem un nozīmīgākajiem pakalpojumu piekļuves punktiem. Attālums primāri ietekmē patērēto laiku nokļūšanai galamērķī, un laiks mūsdienās ir viens no nozīmīgākajiem ekonomiskajiem resursiem, kas var tikt izmantots darbībās ar būtiski augstāku pievienoto vērtību. Kā atzinuši pētījuma dalībnieki, laiks kā resurss īpaši būtisks ir tieši laukos, jo tas vienmēr ir deficīts, visiem darbiem laika nekad nepietiek, jo darbs dzen darbu. Bez ceļā patērētā laika, dzīvojot laukos, vienmēr jārēķinās arī ar lielākām transporta izmaksām. Kā viens no priekšnoteikumiem dzīvei laukos ir privātā transportlīdzekļa nepieciešamība, bez kura pilsētā var arī iztikt nelielo attālumu un labi attīstītās sabiedriskā transporta infrastruktūras dēļ. Savukārt laukos privātā automašīna nepieciešama primāro ikdienas vajadzību nodrošināšanai – nokļūšanai darbavietā, bērnu nogādāšanai izglītības iestādē vai nokļūšanai līdz preču un pakalpojumu sniegšanas vietām. Nereti laukos ceļu infrastruktūra ir zemas kvalitātes, kas veicina transportlīdzekļu ātrāku nolietošanos un biežākus to remontdarbus. Tāpat nozīmīga izdevumu pozīcija ir degvielas izmaksas, ko būtiski ietekmē dzīvesvietas atrašanās attālums līdz pakalpojumu centriem. Dzīvi laukos nereti izmaksu ziņā dārgāku padara arī dažāda veida pakalpojumu, t. sk. medicīnas pakalpojumu, pieejamība. Ja šādi pakalpojumi ir pieejami tikai citos, attālākos administratīvajos centros, tie izmaksā dārgāk.

Neskatoties uz dzīves dārdzību laukos, tomēr vairākas izmaksu pozīcijas laukos var būt zemākas, salīdzinot ar dzīvi pilsētā. Kā viens no finansiālajiem ieguvumiem, pārceļoties no pilsētas uz laukiem, ir bērnu un pieaugušo izglītības ieguve, ieskaitot formālo izglītību, mūžizglītību un dažādas interešu izglītības nodarbības (pulciņus). Laukos bērnu interešu izglītība bieži ir bez maksas vai par simbolisku maksu. Tāpat, kā norādījuši jaunienācēji laukos, nereti bez maksas ir iespējams apgūt autovadīšanas prasmes. Papildu izmaksu pozīcija, kas nereti ir zemāka par izmaksām pilsētās, ir par mājokļa apkuri un ūdens apgādi, kas sākotnēji var prasīt lielākus ieguldījumus to ierīkošanā, bet vēlāk izmaksas var būt zemākas.

Pētījuma gaitā gūta pārlicība, ka arī laukos ir iespējams samazināt kopējās ikdienas dzīves izmaksas, vienlaikus padarot to ilgtspējīgāku. Lai padarītu dzīvi laukos pieejamāku, ir jāapvieno ekonomiskie, sociālie un ekoloģiskie aspekti. Piemēram, dalīšanās ekonomika, sniedzot saražoto produkciju, preces vai pakalpojumus kaimiņiem par nelielu atlīdzību vai pat bez maksas, ne tikai samazina izmaksas, bet arī stiprina kopienas saites. Ciešās kaimiņu attiecības un savstarpējo izlīdzēšanu ar precēm un pakalpojumiem kā vienu no būtiskākajiem pozitīvajiem aspektiem dzīvei laukos pētījumā uzsvēra ne viens vien jaunienācējs. Savukārt pārtikas ražošanas savām vajadzībām, īpaši lielākos apjomos, ne tikai nodrošina pārtikas drošību, bet arī rada iespēju to realizēt un gūt papildu ienākumus. Dažādas iniciatīvas, kas veicina pārtikas ražošanu savam patēriņam, piemēram, projekts “Pats savam saimes galdam”, ir lielisks piemērs tam, kā var apvienot ekonomiskos ieguvumus ar sociālo atbildību. Turklāt, attīstot kooperatīvus un barteru, var veicināt vietējo ekonomiku un samazināt atkarību no globālām piegādes ķēdēm. Visbeidzot, izmaksu samazināšanā būtisks ir jautājums par vērtībām un iespēju atteikties no liekā, jo tas nozīmē pārvērtēt savas vajadzības un saprast, ka nepieciešams samazināt atkarību no materiālajām vērtībām, pievēršoties kam būtiskākam. Nereti laukos šī vērtību maiņa notiek dabiski un pašsaprotami, jo ir mazāk stimulu, kas veicinātu materiālo vērtību iegādi.

Lai uzlabotu dzīves kvalitāti lauku reģionos, nepieciešama sinerģija starp dažādiem līmeņiem – valsts, reģions, pašvaldība, kopienas. Kopienas ir atbildīgas par savu attīstību, vietējās lauku kopienas pašapziņas veicināšanu, savukārt pašvaldībām un valstij ir jānodrošina nepieciešamie resursi un jāveido atbalstoša vide jaunienācēju piesaistei un integrācijai laukos. Īpaši svarīga ir ilgtspējīga izglītības tīkla izveide, sabiedriskā transporta pakalpojumu pieejamība un reģionālās politikas veidošana, kas nodrošinātu pakalpojumu pieejamību. Tāpat valsts un pašvaldību līmenī ir jāspēj atrast līdzsvaru starp tradicionālajām lauku vērtībām un mūsdienu prasībām pēc kvalitatīviem pakalpojumiem un infrastruktūras. Šāda integrēta pieeja var palīdzēt samazināt kopējās dzīves izmaksas laukos, novērst iedzīvotāju aizplūšanu no lauku reģioniem un veicināt to ilgtspējīgu attīstību.

Mājoklis

Problēma, ar ko saskaras ikviens jaunienācējs laukos, saistīta ar piemērota mājokļa atrašanu, iegādāšanos un labiekārtošanu. Pēdējos gados būtiski pieaugušas cenas īpašumiem lauku teritorijās, kas liecina par iedzīvotāju interesi iegādāties īpašumu laukos pastāvīgai dzīvošanai vai brīvdienām. Pieaugošā interese par lauku īpašumiem saistīta ar izmaiņām darba tirgū un organizācijā, ar nesējamiem Covid-19 ierobežojumiem (2020–2021), kā arī ar Latvijas iedzīvotāju vērtīborientāciju.

Pētījuma laikā gūtā informācija liecina, ka iedzīvotāji saskaras ar vairākām būtiskām problēmām saistībā ar mājokli lauku teritorijās – padomju laikā celtajās ēkās dzīvokļi ir tikuši privatizēti, bet to īpašnieki vai nu nav atrodami, vai arī dzīvo ārzemēs un nevēlas dzīvokli ilgtermiņā izīrēt. Dzīve laukos nereti tiek asociēta ar relatīvi zemām izmaksām, taču mūsdienās tas vairs neatbilst patiesībai. Pētījuma dalībnieki akcentēja tādas izmaksu pozīcijas, ar kurām jāsaprot ikvienam potenciālajam lauku iedzīvotājam: dzīvokļa vai mājas iegāde, kapitālais remonts, alternatīvas apkures sistēmas ierīkošana, ceļa un automašīnas izmaksas, lai tiktu līdz nepieciešamajiem pakalpojumiem. Nacionālā jeb rīcībpolitikas līmenī pētījuma dalībnieki aktuālās problēmas saskata mājokļu būvēšanā pēc principa – tuvāk darbavietām, nevis tur, kur iedzīvotājiem būtu ērti un patīkami dzīvot. Tas nozīmē, ka mobilitāte viena reģiona robežās un starp reģioniem joprojām nav pietiekami attīstīta un ka to ierobežo arī nepietiekamā infrastruktūra. Pētījuma dalībnieki akcentē arī banku neieinteresētību mājokļa iegādē tieši lauku teritorijās, grūtības saņemt kredītus u. tml.

Kamēr nav pieejama vienota datubāze par brīvajiem mājokļiem pašvaldībās, jaunienācēji izlīdzas neformālā veidā – kontaktējas ar attiecīgās pašvaldības darbiniekiem, pasta darbiniekiem, kuri varētu būt zinoši un kaut ko ieteikt. Remigranti kā potenciālie jaunienācēji lauku teritorijās teorētiski tiek uzrunāti caur plānošanas reģionu remigrācijas koordinatoriem. Viens no atbalsta pasākumiem potenciālajiem remigrantiem ir informēšana par pieejamo privāto un pašvaldības dzīvojamo fondu, taču pašlaik trūkst informācijas, vai šī pieeja sevi attaisno.

Starp iespējamiem risinājumiem tika minētas publiskās un privātās partnerības iniciatīvas – katrā pašvaldībā izstrādāt infografiku un datubāzi par situāciju mājokļu jomā. Par labu mehānismu tiek atzītas nekustamo īpašumu izsoles, tikai to vajadzētu vairāk popularizēt un informāciju izvietot iedzīvotājiem pieejamos kanālos. Veiksmīgu pieredzi var sniegt sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām, kas darbojas mājokļu jomā. Piemēram, to pārstāvji var būt starpnieki potenciālo jaunienācēju un māju/dzīvokļu īpašnieku komunikācijā, sniegt konsultācijas par lauku daudzdzīvokļu ēku renovāciju, potenciālo investoru piesaisti.

Praktiski visas lauku pašvaldības attīstības plānos deklarējušas gatavību piešķirt dzīvojamo platību attiecīgajā teritorijā nepieciešamajiem speciālistiem, piemēram, skolotājiem, medicīnas darbiniekiem u. c., un atbilstīgos gadījumos tas tiek izmantots. Tāpat iedzīvotāji iespēju robežās izmanto valsts sniegto atbalstu – garantiju ģimenēm ar bērniem, jaunajiem speciālistiem un subsīdiju “Balsts”, kas atvieglo hipotekārā kredīta saņemšanas nosacījumus.

Bez minētajiem atbalsta pasākumiem mājokļa iegādei valstī diemžēl nav izstrādāta mājokļu attīstības stratēģija, kas ļautu pašvaldībām, iedzīvotājiem rēķināties ar plānotajiem pasākumiem. Pašlaik oficiāli deklarētais mājokļu politikas mērķis ir “veicināt mājokļa kvalitāti un pieejamību, nodrošinot normatīvo bāzi efektīvai

dzīvojamo māju pārvaldīšanai, sekmējot īres dzīvojamā fonda izveidi pašvaldību teritorijās un atbalstot enerģiju taupošus pasākumus dzīvojamās mājās” (Mājokļu politika, 2020). Tai pašā laikā, aplūkojot aktuālos normatīvos dokumentus, jāsecina, ka vairums stājušies spēkā pirms vairāk nekā 10 gadiem, inovatīvu atbalsta pasākumu no valsts puses praktiski nav, tādēļ situācija mājokļu jomā lauku teritorijās vērtējama kā nevienmabīga, nesistemātiska un nepārskatāma. Mācīšanās no veiksmīgiem piemēriem notiek stihiski un neformāli. Būtiska nozīme ir neformāliem personīgiem kontaktiem, piederībai kopienai, iedzīvotāju vēlmei sadarboties un pašiem meklēt risinājumus.

Darbs laukos

Aizvien vairāk cilvēku meklē līdzsvaru starp darbu un privāto dzīvi, kā arī vēlas dzīvot tīrā un veselīgā vidē. Lauki piedāvā šādas iespējas. Tomēr būtisks priekšnoteikums, lai mainītu dzīvesvietu un pārceltos uz dzīvi laukos, ir darba iespējas, kas nepieciešamas, lai spētu finansiāli nodrošināt savas ģimenes labklājību, kā arī gūtu profesionālo gandarījumu par paveikto un sasniegto. Bez tam, kā atklāj līdzšinējie pētījumi (Cimdiņa, Raubiško, 2012), darbs laukos ir ne tikai ekonomiska, bet arī sociāla paradigma, kas balsta dzīvi vietējā sabiedrībā.

Lai gan lauksaimniecība joprojām ir viena no nozīmīgākajām nodarbinātības formām laukos (Mailfert, 2007; Monllor i Rico, Fuller, 2016; Žabko, Tisenkopfs, 2022), tomēr tradicionālais priekšstats par darbu laukos kā smagu fizisko darbu mūsdienās ir novecojis, jo dzīves ritms un infrastruktūra paver aizvien plašākas iespējas dažādiem nodarbinātības veidiem. Pētījumā tika apkopotas tās nodarbinātības iespējas, kas šobrīd laukos ir piemērotas. Kopumā var secināt, ka attālinātā darba iespējas, ko veicināja Covid-19 pandēmija, ir radījušas pozitīvu ietekmi uz iedzīvotāju spējām apvienot darbu ar dzīvi laukos, tādēļ daļa no pilsētās strādājošiem, kam darba pienākumi galvenokārt saistīti ar darbu pie datora vai komunikāciju, varēja saglabāt savas darba vietas. Līdz ar to darbs laukos ir piemērots arī tiem, kas strādā informāciju tehnoloģiju jomā un kam būtiskākais priekšnoteikums ir kvalitatīvs interneta pieslēgums un dators.

Laukos veiksmīgi var darboties dažādu radošo industriju pārstāvji, piemēram, mākslā, dizainā un rakstniecībā, kam darbavietas ģeogrāfiskā atrašanās vieta nav tik būtiska, bet lauku miers un apkārtējā vide var veicināt radošuma uzplaukšanu. Lauki ir piemērota vieta arī tūrisma un viesmīlības jomā strādājošajiem, jo var attīstīt agrotūrisma, ekotūrisma, kultūras tūrisma un citus tūrisma veidus. Lauki ir arī lieliska vieta, lai veidotu stipru kopienu, piedaloties kooperatīvos, krājaizdevumu sabiedrībās un brīvprātīgajā darbā. Lauki var būt arī lieliska uzņēmējdarbības vide dažādām eksportspējīgām nozarēm, t. sk. kokapstrādes nozarei, pārtikas produktu

ražošanai, kurām var būt augsta konkurētspēja starptautiskajā tirgū. Laukos nereti trūkst kvalitatīvu pakalpojumu, līdz ar to var attīstīt dažādus pakalpojumus, piemēram, veselības aprūpes, medicīnas pakalpojumus, friziera pakalpojumus vai remontpakalpojumus. Veiksmīgas attālināta papildu darba iespējas ir arī izglītības jomas speciālistiem, kas var ne tikai strādāt vietējās pašvaldības izglītības iestādēs, bet arī piedāvāt dažādus kursus un interešu izglītību pieaugušajiem vai veikt apmācību pakalpojumus attālināti. Kopumā darba iespējas laukos ir ļoti daudzveidīgas, un ar radošu pieeju un sadarbību var gan nodrošināt ienākumus, gan izveidot dinamisku un attīstošu vidi, kas piesaistīs jaunus iedzīvotājus un uzņēmumus.

Tomēr, lai veiksmīgi spētu strādāt vai uzsākt uzņēmējdarbību laukos, ir jābūt vairākiem priekšnoteikumiem. Lai veiksmīgi attīstītu uzņēmējdarbību Latvijas laukos, ir būtiski nodrošināt atbilstošu infrastruktūru un plašu pakalpojumu klāstu. Tādēļ nepieciešama pieeja kvalitatīvam internetam, kas ļautu nodrošināt efektīvu komunikāciju ar klientiem un sadarbības partneriem, kā arī izmantot mūsdienīgus biznesa vadības rīkus. Tāpat būtiska ir attīstīta ceļu infrastruktūra, kas nodrošinātu labu savienojumu ar lielākiem centriem un atvieglotu preču un pakalpojumu piegādi. Lai nodrošinātu ērtus sūtījumu saņemšanas un nosūtīšanas risinājumus, nepieciešami pieejami pakomāti un pasta nodaļas. Turklāt, lai piesaistītu un noturētu darbiniekus, būtiski ir nodrošināt pietiekamu izglītības iestāžu klāstu, tostarp skolas un bērnudārzus. Uzņēmējdarbības attīstība laukos ir cieši saistīta arī ar cilvēku faktoru un kopienas spēcīnāšanu. Lai piesaistītu jaunus uzņēmējus un veicinātu esošo uzņēmumu izaugsmi, ir svarīgi attīstīt darbaspēka prasmes, nodrošinot pieeju kvalitatīvai profesionālajai apmācībai. Spēcīga kopiena veicina inovācijas un sadarbību, tāpēc būtiski ir veidot platformas, kurās uzņēmēji varētu apmainīties ar pieredzi un idejām, un šajā ziņā nozīmīga ir arī vietējo pašvaldību loma, kas var veicināt ideju apmaiņu starp dažādiem iedzīvotājiem un uzņēmumiem. Lai veiksmīgi attīstītu uzņēmējdarbību Latvijas laukos, ir nepieciešama sinerģija starp dažādiem faktoriem – infrastruktūras attīstību, cilvēku resursu potenciālu un kopienas spēcīnāšanu. Tikai šādā veidā var radīt labvēlīgu vidi, kurā uzņēmēji varētu realizēt savas idejas un veicināt reģiona attīstību.

Atbalsts ģimenēm ar bērniem

Pašvaldībām ir svarīga loma atbalsta sniegšanā ģimenēm ar bērniem, jo tās var veicināt iedzīvotāju skaita pieaugumu un ilgtspējīgu sabiedrības attīstību, īpaši novados ar negatīvām demogrāfiskām tendencēm, sekmējot ģimeņu piesaisti un integrāciju lauku teritorijās. Latvijas Lauku foruma aptaujas rezultāti liecina, ka jaunienācēji laukos galvenokārt ir ģimenes ar bērniem, kā arī pāri vecumā no 35 līdz 55 gadiem (Vai jaunienācēji varētu..., 2022).

Analizējot Sabiedrības integrācijas fonda apkopoto informāciju par pašvaldībās pieejamām iespējām, piedāvājumiem un atbalstu ģimenēm ar bērniem (Sabiedrības integrācijas fonds, 2024), tika identificēti dažādi pašvaldību piedāvātie atbalsta veidi, ieskaitot finansiālo atbalstu, atlaides, pakalpojumus un infrastruktūru. Pašvaldību atbalsts ģimenēm ar bērniem ir atšķirīgs atkarībā no pašvaldību prioritātēm un ieinteresētības piesaistīt teritorijai jaunus iedzīvotājus un attiecas uz plašu mērķgrupu (jaunās ģimenes, daudzbērnu ģimenes, audžuģimenes, maznodrošinātas un trūcīgas ģimenes, kā arī ģimenes, kurās ir bērns ar invaliditāti).

Finansiālā palīdzība ir viens no pašvaldību būtiskākajiem atbalsta instrumentiem un tiek sniegta ģimenēm ar bērniem dažādos dzīves posmos. Viens no tiem ir vienreizējs pabalsts sakarā ar bērna piedzimšanu, kas ir būtisks atbalsts jauniem vecākiem. Šis pabalsts palīdz segt sākotnējās izmaksas, piemēram, bērnu aprūpes piederumu un apģērba iegādei, kā arī veicina ģimenes labklājību. Tomēr, lai gan šāda veida atbalsts ir vērtīgs, it īpaši lauku reģionos, pastāv vairāki izaicinājumi un ierobežojumi, kas apgrūtina tā efektīvu pieejamību. Piemēram, dažādās pašvaldībās tiek piemēroti atšķirīgi noteikumi, kuri paredz, ka vismaz viens no vecākiem ir deklarēts attiecīgajā administratīvajā teritorijā ne mazāk kā 12, 9, 6 vai 3 mēnešus pirms bērna piedzimšanas. Šie termiņi var radīt sarežģījumus jaunajām ģimenēm, īpaši, ja tās nesen ir mainījušas dzīvesvietu uz attālākajiem novadiem. Gadījumā, ja ģimene pārvācas uz jauno dzīvesvietu grūtniecības laikā un neatbilst pašvaldības noteiktajam deklarēšanās periodam, viņa var zaudēt tiesības saņemt pabalstu. Turklāt pabalsta apmērs dažādās pašvaldībās ir atšķirīgs. Vairākās pašvaldībās pabalsts ir lielāks, ja abi vecāki ir deklarēti attiecīgajā novadā un bērna pirmā deklarētā dzīvesvieta ir šajā pašā novadā. Šādi noteikumi var radīt papildu šķēršļus ģimenēm, kuras pārvācas no pilsētas uz laukiem, jo viņām var nākties izvēlēties starp gaidīto pabalstu vai citu pašvaldību ar elastīgiem nosacījumiem.

Par galveno motivāciju jaunienācēji min pieeju dabai, tīru un drošu vidi, mierīgāku dzīves ritmu (Vai jaunienācēji varētu..., 2022), kas ir ļoti svarīgi arī jaundzimušā bērna un viņa ģimenes labklājībai. Lai nodrošinātu vienlīdzīgu atbalstu visām jaunajām ģimenēm, būtu nepieciešami vienoti pašvaldības mēroga kritēriji pabalsta piešķiršanai, kā arī elastīgāki noteikumi attiecībā uz deklarēšanas periodu. Tas veicinātu un atvieglotu ģimeņu izvēli pārcelties uz dzīvi laukos, neuztraucoties par ierobežojumiem pašvaldības atbalsta saņemšanai.

Izglītības pieejamība laukos ir vēl viens būtisks faktors, kas ietekmē jaunienācēju integrāciju un ilgtermiņa uzturēšanos novadā. Izglītība ir arī viens no galvenajiem aspektiem, ko pašvaldības īpaši atbalsta, jo tā ir būtiska bērnu attīstībai un ģimeņu dzīves kvalitātei. Tomēr lauku teritorijās skolu un pirmsskolu iestāžu pieejamība bieži vien ir apgrūtināta, tāpēc pašvaldības meklē risinājumus, lai nodrošinātu izglītības pieejamību visiem bērniem.

Latvijas izglītības sistēmas reforma, kas paredz optimizēt skolu tīklu, ir radījusi pārmaiņas lauku teritorijās. Vairākas skolas ir slēgtas vai apvienotas ar citām, lai samazinātu izmaksas un uzlabotu izglītības kvalitāti. Lai gan mērķis ir uzlabot izglītības līmeni, tas nereti rada sarežģījumus ģimenēm ar bērniem, īpaši attālos reģionos. Skolas slēgšana nozīmē, ka bērnam jāmēro garāki attālumi līdz izglītības iestādei, un tas palielina ģimeņu izdevumus transportam un rada loģistikas problēmas. Piemēram, novados, kur skola atrodas 30–40 km attālumā, ģimenes bieži vien ir spiestas izmantot sabiedrisko transportu, kas lauku reģionos var būt ierobežots. Tas ne tikai palielina ceļā pavadīto laiku, bet arī rada papildu stresu bērniem un vecākiem. Lai gan pašvaldības bieži organizē bezmaksas vai subsidētus transporta pakalpojumus, šie risinājumi ne vienmēr ir pietiekami, lai novērstu izaicinājumus, ar kuriem saskaras ģimenes lauku teritorijās. Un tas var būt iemesls, kāpēc ģimenes izvēlas pārcelties uz citu dzīvesvietu ar labāku infrastruktūru.

Infrastruktūras attīstībai un vietējās kultūras dzīves uzturēšanai ir būtiska nozīme jauno ģimeņu piesaistē un integrācijā. Pašvaldības veicina dzīves kvalitātes uzlabošanu, attīstot sabiedrisko infrastruktūru un piedāvājot dažādus kultūras un sporta pasākumus. Lai nodrošinātu ģimeņu ilgtspējīgu palikšanu lauku teritorijās, pašvaldības investē ceļu, sabiedriskā transporta un veselības aprūpes iestāžu uzlabošanā. Pašvaldības bieži organizē kultūras pasākumus, svētkus un sporta aktivitātes, kas palīdz jaunajām ģimenēm iesaistīties kopienā un stiprināt vietējās identitātes un piederības sajūtu.

Remigrantu piesaistes pasākumi ir būtisks elements, kas norāda uz pašvaldības vēlmi atgriezt novadā iedzīvotājus, t. sk. tās ģimenes ar bērniem, kuras kādreiz pašvaldību bija pametušas. Dažas pašvaldības piedāvā mērķtiecīga atbalsta programmas, kas ietver palīdzību ar mājokli, nodarbinātības iespējām un bērnu izglītības pieejamību. Piemēram, Augšdaugavas novadā, kur iedzīvotāju skaits ar katru gadu samazinās, attīstības plānā izvirzītie pasākumi ģimeņu ar bērniem atbalstam un remigrantu piesaistei atspoguļo stratēģisku pieeju novada attīstībai, radot draudzīgu vidi gan jaunajām, gan esošajām ģimenēm (Augšdaugavas novada..., 2021). Tas kopumā var būtiski uzlabot dzīves kvalitāti ģimenēm un veicināt kopības sajūtu, lai jaunās ģimenes justos iekļautas vietējā kopienā.

Speciālistu piesaiste

Novadu pašvaldību attīstības plānos bieži tiek uzsvērta jauno speciālistu, tostarp izglītības jomas profesionāļu, piesaiste. Šī tendence ir īpaši svarīga, ņemot vērā demogrāfiskas izmaiņas un iedzīvotāju novecošanu, kas apdraud īpaši lauku teritoriju attīstību. Tomēr, ņemot vērā straujās izmaiņas izglītības sistēmā, ne visos novados šī problēma paliek tikpat aktuāla. Piemēram, Jēkabpils novada attīstības

programma 2021.–2027. gadam paredzēja nodrošināt daudzpusīgu, kvalitatīvu un pieejamu pirmsskolas un vispārējās izglītības piedāvājumu, piesaistot jaunus, kvalificētus pedagogus (Jēkabpils novada..., 2021. Tomēr isā laika posmā ir notikusi ievērojama skolu tikla optimizācija, kas ir mainījusi situāciju novadā – kopš 2021. gada tika slēgtas jau četras skolas (Vispārizglītojošo dienas..., 2024).

Lai nodrošinātu kvalitatīvu izglītību novadu skolās, ir nepieciešams pieņemt ilgtermiņa stratēģiju, kas ietver ne tikai pedagogu piesaisti, bet arī viņu noturēšanu. Izstrādājot mērķtiecīgas politikas un veicinot sadarbību starp dažādām iesaistītajām pusēm, ir iespējams radīt pievilcīgu darba vidi pedagogiem un nodrošināt kvalitatīvu izglītību visiem novada bērniem. Piemēram, Alūksnes novadā no 2021. līdz 2024. gadam tikušas slēgtas sešas skolas, un galvenās prioritātes novadā ir nodrošināt pedagogiem nepieciešamos resursus pilnveidotā mācību satura un pieejas īstenošanai (Alūksnes novada..., 2022).

Vairākas pašvaldības ir izstrādājušas atbalsta programmas, kas vērstas arī uz medicīnas darbiniekiem un sociālajiem darbiniekiem, lai veicinātu viņu integrāciju un palikšanu novados. Piemēram, Cēsu novadā pašvaldība ir apņēmusies nodrošināt pieejamību dažādiem speciālistiem, tostarp sociālajiem pedagogiem, speciālajiem pedagogiem, asistentiem, logopēdiem, audiologopēdiem, psihoterapeitiem, psihologiem un neirologiem. Tiek plānots sniegt arī atbalstu dzīvesvietas piemeklēšanā vismaz 10 speciālistiem gadā. Šāds atbalsts ir būtisks, lai nodrošinātu kvalitatīvus pakalpojumus bērniem un viņu ģimenēm, kā arī veicinātu jauno speciālistu integrāciju un palikšanu novadā.

Papildus dzīvesvietas atbalstam jauniem speciālistiem pašvaldības piedāvā arī finansiālus stimulus, piemēram, stipendijas vai pabalstus, kas var palīdzēt segt pārcelšanas izdevumus un pārējās izmaksas. Tas var motivēt jaunus speciālistus izvēlēties strādāt īpaši lauku teritorijās, kur viņi var sniegt nozīmīgu ieguldījumu vietējā sabiedrībā. Būtisks risinājums speciālistu piesaistei lauku pašvaldībās būtu valsts līmeņa atbalsta programmu veidošana jauno speciālistu piesaistei lauku teritorijās.

Jauniešu piesaiste laukiem

Jaunieši ir būtiska sabiedrības daļa, kas ne tikai veido nākotni, bet arī aktīvi piedalās pašreizējā sociālajā un ekonomiskajā dzīvē. Viņu radošums, enerģija un vēlme ieviest jaunas idejas ir svarīgas, lai veicinātu lauku attīstību un inovācijas. Novados, kur jauniešu skaits bieži vien samazinās, ir īpaši svarīgi radīt apstākļus, kas veicina iesaisti uzņēmējdarbībā un sociālajā dzīvē.

Pētījuma gaitā, analizējot Latvijas novadu attīstības programmas, tika novērots, kādas atbalsta programmas pašvaldības attīsta, lai veicinātu jauniešu uzņēmējdarbību. Šādas programmas ietver grantu konkursus, kuros jaunieši var pieteikties ar

saviem uzņēmējdarbības projektiem. Šie granti var tikt izmantoti, lai segtu sākotnējās izmaksas, piemēram, iekārtu iegādi, telpu nomu un mārketinga aktivitātes. Piemēram, Tukuma novadā 2024. gadā no 3. marta līdz 23. martam bija aicināti jaunieši vecumā no 13 līdz 25 gadiem piedalīties Tukuma novada jauniešu iniciatīvu projektu konkursā. Šī konkursa mērķis bija finansiāli atbalstīt jauniešu iniciatīvas, veicināt jauniešu līdzdarbību sabiedriskajos procesos Tukuma novadā, sekmējot viņu talantu, hobiju, interešu un brīvā laika pavadīšanas iespēju popularizēšanu jauniešu vidū (Tukuma novada..., 2024).

Lai veicinātu jauniešu uzņēmējdarbību, novadu pašvaldības organizē izglītības un apmācību programmas, kas palīdz jauniešiem attīstīt nepieciešamās prasmes. Šādas programmas var ietvert seminārus par uzņēmējdarbības pamatiem, finanšu plānošanu un citiem svarīgiem jautājumiem. Izglītības pārvaldes un jauniešu centri bieži sadarbojas ar vietējiem uzņēmējiem, lai nodrošinātu praktiskas apmācības un pieredzes apmaiņu.

Jaunieši var gūt vērtīgu pieredzi, piedaloties brīvprātīgajā darbā vai praksē ietējos uzņēmumos. Šādas iespējas ne tikai palīdz attīstīt prasmes, bet arī veicina jauniešu iesaisti sabiedrībā un sniedz iespēju iepazīt uzņēmējdarbības vidi no iekšpuses. Pašvaldības bieži sadarbojas ar uzņēmējiem, lai nodrošinātu prakses vietas jauniešiem, kas meklē pirmo darba pieredzi.

Jauniešu uzņēmējdarbības veicināšana novados, it īpaši lauku teritorijās, ir svarīgs solis, lai nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību un sociālo iekļaušanu. Pašvaldību atbalsts, izglītības programmas un sadarbība ar vietējiem uzņēmējiem ir būtiski faktori, kas palīdz jauniešiem attīstīt savas idejas un kļūt par aktīviem sabiedrības locekļiem. Radot labvēlīgu vidi jauniešu uzņēmējdarbībai, novadi var ne tikai uzlabot ekonomisko situāciju, bet arī veicināt jauniešu iesaisti un motivāciju palikt savā dzīvesvietā.

Savas vietas meklēšana un vērtību sadursmes

Dzīvošana lauku teritorijā rada arī daudz citu izaicinājumu – pierašanu pie cita darbu rituma, citiem apstākļiem un lietām, ko nevar mainīt un ietekmēt, kā arī savu spēju robežu saprašanu. Jaunie apstākļi paver plašāku skatījumu uz cilvēka līdzsīnējām vērtībām, jo vieta laukos sniedz iespējas gan izdzīvot, gan nodrošināt ekonomisko pamatu, gan rast līdzsvaru dzīvē un saņemt gandarījumu no dabas tuvuma, ļauj dzīvot saskaņā ar savām vērtībām, kas saistāmas ar labas dzīves izpratni laukos kopumā (Raubiško, 2011). Dzīve lauku teritorijā jaunienācējiem sniedz arī daudz dzīves mācību un atziņu par pielāgošanos dzīvei lauku kopienā, pielāgošanos dabas videi u. c., kuras viņi, iespējams, nevarētu gūt, dzīvojot pilsētas vidē, jo jūtas pierīgāki lauku teritorijai.

Vērtību sadursmes starp iedzīvotājiem nav nekas pārsteidzošs. Lai pierastu un pielāgotos pie visa jaunā, ir nepieciešams laiks, turklāt šajā procesā ir svarīgi nepazaudēt paša identitāti. Komunikācijas stilu un normas jaunienācēji lauku teritorijās pārņem un turpina, pat paši to nemanot, gluži vienkārši – laukos tā ir pieņemts. Izaicinājums jaunienācējiem ir tas, ka pozitīvas attiecības ar kaimiņiem, dzīvojot lauku teritorijā, ir daudz svarīgākas nekā attiecības ar kaimiņiem pilsētās. Ierobežotais cilvēku skaits lauku teritorijā noteic, ka sliktu attiecību dēļ var zaudēt svarīgu iespēju gūt palīdzību grūtā brīdī. Attiecības starp iedzīvotājiem ir ļoti svarīgas, lai jaunienācēji lauku teritorijās saņemtu atbalstu. Jaunienācējiem laukos var būt lielāka motivācija panākt sev vēlamus rezultātus un nesamierināties ar noraidījumu jautājumos, kas saistīti ar apkārtējās vides uzlabošanu. Šīs uzskatu un vērtību sadursmes ļauj vieglāk integrēties lauku teritorijā, jo tās procesā tiek iepazīti vietējie iedzīvotāji un pierādītas jaunienācēju spējas veikt pozitīvas pārmaiņas laukos.

Liela nozīme jaunienācēju piesaistē un noturēšanā ir pašvaldībām. Vietvarām būtu jāveido vietējās rīcības politikas, ņemot vērā pašvaldības potenciālu, iespējas un pakalpojumus, ko tā var un varētu sniegt jaunienācējiem, vienlaikus veicinot sadarbību starp dažādām nozarēm – ekonomikas, attīstības, sociālo pakalpojumu un tūrisma nozari, lai radītu atvērtu kopienu un viesmīlīgu vidi jaunienācējiem (Caldwell et al., 2017). Kā veiksmīgs jaunienācēju piesaistes instruments pētījumos minēts labvēlīgs atspoguļojums medijos, jo tas jaunienācējiem palīdz radīt emocionālu sasaisti un piederības sajūtu (Esses et al., 2010).

Lauku teritorijās mēdz būt viegli izceļamas un pamanāmas lauku vērtības, piemēram, pašdarbnieku, amatnieku un citi interešu kolektīvi, kopienas tradīcijas, pasākumi, vēsturiskais mantojums. Jaunienācēji, izvēloties savu vietu, var ņemt vērā konkrētās vietas vērtības. Lauku teritorijās ir nepieciešama *trešā vieta* – publiskas komunikācijas vieta, kurā būt un iepazīt gan cilvēkus un to vērtības, gan lokālo vidi.

Svarīgas ir vietējā mēroga sabiedriskās aktivitātes, piemēram, līdzdalība vietējās nevalstiskajās organizācijās, kultūras un sporta pasākumi. Lai jaunienācēji veiksmīgi integrētos, ir nepieciešams radīt iespējas dibināt kontaktus un izjust piederību vietai. Latvijas lauku teritorijās šīs iespējas ir atšķirīgas. Ir pagasti, kuros ir nodrošinātas iespējas regulāri kontaktēties ar citiem iedzīvotājiem caur tādām *trešajām vietām* kā kultūras nami, bibliotēkas, kopienu centri vai caur regulārām aktivitātēm – korjiem, amatierteātriem un tautas dejām. Taču ir arī pagasti, kuros netiek rīkotas nekādas aktivitātes. Pagastu pārvaldēm nepieciešams apzināties un veicināt *trešo vietu* rašanos, jo tās ir efektīvs rīks, kā var panākt aktīvu kopienu rašanos, nostiprināšanos un veiksmīgāk atrast kopīgu valodu iedzīvotāju vidū.

Savas vietas atrašanu var veicināt bērni, jo tie darbojas kā sociālie katalizatori – vecāki iesaistās vietējā kopienā caur skolām un interešu pulciņiem. Lauku fiziskie un sociālie aspekti ir galvenie faktori, lai jaunienācēji sekmīgi iedzīvotos jaunajā

dzīvesvietā, īpaši ja tie ir piemēroti jaunienācēju bērniem (Haartsen, Stockdale, 2017). Jaunie vecāki bieži ir aktīvāki kopienas dzīvē, kas ļauj viņiem ātrāk pielāgoties lauku dzīves vērtībām.

Sociālekonomiskais piensums kopienām un integrācija

Projektā tika pētīts, ko jaunienācēji nozīmē vietējai kopienai un vietējai teritorijai, vai jaunienācēju piensums ir vairāk ekonomisks vai sociāls, un kāpēc. Pētījuma rezultāti atklāj, ka jaunienācēji laukos var radīt būtiskas ekonomiskas un sociālas pārmaiņas, kas ietekmē vietējās kopienas un reģionu attīstību.

Raksturojot jaunienācēju ekonomisko nozīmi, var izšķirt vairākas grupas. Jaunienācēji laukos veido jaunas ekonomiskās prakses un pakalpojumus – gan tradicionālas, gan inovatīvas. Pieaugot iedzīvotāju skaitam, palielinās pieprasījums pēc dažādiem pakalpojumiem, piemēram, veikaliem, medicīnas iestādēm un izglītības iestādēm, kas veicina jaunu uzņēmumu veidošanos un pakalpojumu tīkla paplašināšanos. Ļoti svarīga nozīme ir jaunu darbavietu radīšanai tieši vietējiem iedzīvotājiem, jo tas veicina vietējās ekonomikas attīstību un samazina bezdarba līmeni. Jaunienācēji bieži iegulda līdzekļus vietējās infrastruktūras uzlabošanā, piemēram, mājokļu renovācijā, ceļu un komunikāciju tīklu attīstībā, kas uzlabo dzīves kvalitāti visiem iedzīvotājiem.

Pētījuma rezultāti norāda, ka bieži vien jaunienācēju sociālais piensums ir plašāks un nozīmīgāks nekā tikai ekonomiskā darbība, jo jaunienācēju atšķirīgās prasmes, izglītība, intereses, radošums, inovācijas daudz plašāk ietekmē vietējo sabiedrību nekā atsevišķas ekonomiskās aktivitātes. Jaunienācēju sociālā ietekme rezultējas kopējā vietas ekonomiskās dzīves revitalizācijā. Jaunienācēju vidū nereti ir aktīvi formālie un neformālie līderi, kuri ir ļoti būtiski pārmaiņu aģenti vietējā kopienā/teritorijā. Tie spēj un vēlas motivēt vietējos iedzīvotājus, mobilizēt vietējo sabiedrību, spēj radīt jaunas attiecības, uzticēšanos, uzņemties atbildību un pieņemt dažādus lēmumus, kuri veicina vietējo attīstību. Pētījuma rezultāti apliecina daudzkārt zinātniskajās publikācijās pausto, ka jaunienācēji ir cilvēkresursu, cilvēkkapitāla un sociālā kapitāla būtisks papildinājums (Erlandsen, Svendsen, 2023), ka jaunienācēji palīdz uzlabot demogrāfisko situāciju laukos, kur bieži vien ir vērojama iedzīvotāju novecošana un skaitliska samazināšanās. Jaunie iedzīvotāji, īpaši ģimenes ar bērniem, veicina sabiedrības atjaunošanos. Jaunienācēji bieži vien nāk no dažādām kultūras vidēm, kas bagātina vietējo kultūru un veicina savstarpēju sapratni un toleranci. Tas rada dinamiskāku un atvērtāku sabiedrību. Kultūras daudzveidību veicina arī ārvalstu jaunienācēji (vairumā gadījumu tās ir jauktas laulības). Jaunienācēji veido jaunus sociālos tīklus un kopienas, kas stiprina vietējo sabiedrību. Viņi bieži vien iesaistās vietējās aktivitātēs un pasākumos, veicinot kopienas saliedētību.

Pētījuma gaitā tika apzināti arī labās prakses piemēri. To starpā tika īpaši akcentēts jaunienācēju – kultūras cilvēku – devums vietējai teritorijai un kopienai. Tiek radītas jaunas kultūrvietas un pasākumi, piemēram, Igo ceplis, Lūsēna skola, Alsungas “Sapņotava”, dažādi festivāli, kā “Sansusi”, “Zeit”, Valmiermuižas etnomūzikas festivāls, Zaubes festivāls u. c. Tāpat izskanēja ieteikums īpaši piestrādāt pie labās prakses piemēru popularizēšanas, ko vajadzētu darīt aktīvāk un daudz plašāk nekā līdz šim, tieši uzsverot lauku dzīves priekšrocības. Nereti jaunienācēji nodrošina vietējo kopienu ar dažādiem jauniem pakalpojumiem, piemēram, ar autoservisu, kafējnīcām un citiem ēdināšanas pakalpojumiem, maizes ceptuvi, kalēju darbnīcu, veļas mazgātavu Pašulienes ciemā.

Lai gan jaunienācēji laukos rada daudz pozitīvu pārmaiņu, viņu integrācija vietējā sabiedrībā var būt izaicinājumu pilna. Dažkārt trūkst atbalsta mehānismu, kas palīdzētu jaunienācējiem veiksmīgi iekļauties vietējā kopienā. Tāpēc svarīgi ir veidot atbalsta tīklus un nodrošināt piekļuvi nepieciešamajiem resursiem, lai veicinātu veiksmīgu integrāciju. Starptautiskā pieredze rāda, cik liela nozīme ir dažādu nevalstisko organizāciju iesaistei jaunienācēju integrācijā, kas palīdz iepazīties ar vietējo kopienu pārstāvjiem, nereti organizē speciālus iepazīšanās pasākumus, piemēram, potenciālus mājokļus, konsultē par darbu un citām iespējām.

Pētījuma rezultāti norāda, ka jaunienācēju pozitīvā ietekme uz demogrāfiskiem procesiem ir atkarīga no viņu iespējām integrēties vietējās kopienās. Pētnieki pasaulē secinājuši, ka to ietekmē vairāki faktori: jaunienācēja dzimums, uzturēšanās ilgums, etniskā un reliģiskā piederība, kā arī sociālie tīkli. Lai gan ārvalstu pētījumos analizētas integrēšanās pozitīvās un negatīvās sekas, Latvijā šāds jautājums līdz šim nav plaši pētīts. Pētījumā tika apzinātas integrāciju veicinošas un kavējošas faktoru grupas. Jaunienācēju integrācija ir daudzpusīga, tai ir vairākas sastāvdaļas – mājas, darbs, *trešās vietas*, pasākumi, kā arī sabiedrība un dažādas organizācijas, turklāt katrā no tām klasificējami noteikti faktori, kas veicina integrāciju. Piemēram, ceļot vai atjaunojot mājas, tiek iepazīti apkārtējie iedzīvotāji, rīkojot mājvietu vai plašākas vides sakopšanas talkas, tiek veicināta iekļaušanās vietējā kopienā. Tāpat svarīga nozīme ir *trešajām vietām* un pasākumiem – dažādiem amatierkollektīviem un vietējām atpūtas vietām. Tomēr bieži tieši vietējās kopienas atvērtība jaunienācējiem ir būtisks priekšnoteikums to veiksmīgai integrācijai. Kamēr daļa jaunienācēju ir sajutuši pieņemšanu un vietējo iedzīvotāju atbalstu, citiem integrācijas process bijis sarežģīts galvenokārt nepieņemošas attieksmes dēļ. Šajā gadījumā vietējās sabiedriskās organizācijas varētu veicināt tīklu un sadarbības iespēju izveidošanu starp jaunienācējiem un pastāvīgajiem iedzīvotājiem, tas būtu nozīmīgs pirmais solis jaunienācēju atbalstam un iekļaušanai kopienā. Tāpat jaunienācēju integrācijā svarīgai nozīmei jābūt pašvaldībām, kuru sniegtais atbalsts, kā liecina pētījuma rezultāti, nereti ir formāls, būtiski neiesaistoties integrācijas procesā. Pašvaldībām primāri jāstrādā ar tiem faktoriem, kas kavē jaunienācēju integrāciju

un vēlmi ilgstoši palikt dzīvot laukos. Starp tiem ir tādi faktori kā mājokļu trūkums, uzņēmējdarbības attīstības resursu trūkums, bažas par skolu slēgšanu un nesakārtota infrastruktūra. Izvērtējot situāciju Latvijas laukos, īpaši pierobežas teritorijās, kur jaunienācēji ir svarīgs lauku revitalizācijas virzītājspēks, būtu nepieciešams arī plānots valsts līmeņa atbalsts.

Nobeigums

Kopumā jaunienācēji laukos var būt nozīmīgs resurss, kas var veicināt gan ekonomisko, gan sociālo attīstību, kā arī pozitīvi ietekmēt demogrāfiskos procesus. Viņu klātesamība un jo īpaši aktīva dalība palīdz revitalizēt lauku teritorijas un veicina ilgtspējīgu attīstību. Tai pašā laikā jaunienācēju pārceļšanās un iedzīvošanās laukos saistīta ar daudziem materiāliem un finansiāliem sarežģījumiem un izaicinājumiem, piemēram, ar skolu tīkla sarūkšanu mazajās lauku apdzīvotajās vietās jeb perifērijā. To risināšanai pašlaik pietrūkst mērķtiecīga valsts un pašvaldību atbalsta. Tātad risinājums pašlaik atrodas vietējo aktīvistu, nevalstisko organizāciju un pašu jaunienācēju rokās.

Literatūra un avoti

- Alūksnes novada attīstības programma 2022. – 2027. gadam (2022). Rīcību plāns, 3. sēj. Pieejams: <https://aluksne.lv/index.php/pasvaldiba/dokumenti/attistibas-programma/> (skatīts 06.12.2023.)
- Augšdaugavas novada attīstības programma 2022.–2027. gadam (2021). Rīcības plāns. Augšdaugavas novads. Pieejams: <https://www.augšdaugavasnovads.lv/pasvaldiba/attistiba-planosana-uznemejdarbiba/attistibas-planosanas-dokumenti/attistibas-programma/> (skatīts 16.11.2023.)
- Caldwell, W., Arora, P., Labute, B., D'Souza Rea, N., Khan, B. (2017). *Attracting and Retaining Newcomers in Rural Communities and Small Towns*. School of Environmental Design and Rural Development, University of Guelph.
- Cimdiņa, A., Raubiško, I. (2012). *Cilvēks un darbs Latvijas laukos. Sociālantropoloģisks skatījums*. Rīga: Zinātne.
- Dopitová, M. (2016). Social Engagement and Rural Newcomers. *Socialni Studia*, 2, 73–91.
- Erlandsen, M., Svendsen, G. L. H. (2023). 'Getting along' or 'getting ahead'? How urban-to-rural newcomers employed at Danfoss in south Denmark build bridging, bonding and linking social capital. *Journal of Rural Studies*, 97, 202–213.
- Esses, V. M., Hamilton, L. K., Bennett-AbuAyyash, C., Burstein, M. (2010). *Characteristics of a welcoming community*. Pieejams: <http://p2pcanada.ca/library/characteristics-of-a-welcoming-community-report/> (skatīts 30.03.2023.)
- Feldmane, L., Kruzmetra, Z., Tirmane, A. (2024). Newcomer integration in the rural areas. In *Proceedings of the 25th international scientific conference "Economic Science for Rural Development"*, No. 58, (pp. 290–298). Latvia University of Life Sciences and Technologies, 16–17 May 2024. <https://doi.org/10.22616/ESRD.2024.58.029>
- Haartsen, T., Stockdale, A. (2017). Selective belonging: How rural newcomer families with children become stayers. In *XXVII European Society of Rural Sociology Congress Proceedings 2017*. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/psp.2137> (last viewed 15.01.2023.)

- Jēkabpils novada attīstības programma 2021.–2027. gadam* (2021). Rīcību plāns. Pieejams: Jekabpils_novada_AP_2021-2027_3sejums_Ricibas_plans_05_2024.pdf (skatīts 19.09.2024.)
- Karsten, L. (2020). Counterurbanisation: Why settled families move out of the city again. *Journal of Housing and the Built Environment*, 35, 429–442.
- Kruzmetra, Z., Bite, D. (2023). Newcomers in Latvian countryside: economic and social potential. In *Proceedings of the 15th International Scientific Conference “New Challenges in Economic and Business Development – 2023: Responsible Growth”* (pp. 83–87). University of Latvia, 11–13 May 2023. Available at: https://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.bvef.lu.lv/Proceedings2023.pdf ISBN 9789934238741.
- Mailfert, K. (2007). New farmers and networks: How beginning farmers build social connections in France. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 98(1), 21–31. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2007.00373.x>
- Mājokļu politika*. Ekonomikas ministrija. Pieejams: www.em.gov.lv (skatīts 18.09.2024.)
- Meij, E., Haarsten, T., Meijering, L. (2021). The time and place of social mixing: Everyday rhythms of long-term newcomers in a Dutch neighborhood. *EPC: Politics and Space*, 39(8), 1809–1826.
- Mitchell, C. (2004). Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies*, 20, 15–34.
- Monllor i Rico, N., Fuller, A. M. (2016). Newcomers to farming: Towards a new rurality in Europe. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 62, 531–551. <https://doi.org/10.5565/rev/dag.376>
- Píša, J., Hruška, V. (2019). Entrepreneurial in-migration and rural development in Czechia: A challenge of integration the local and extra-local in rural planning. *Geographia Polonica*, 92(3), 347–363.
- Raubiško, I. (2011). Kas ir “labbūtība”, un kāpēc “labbūtība”? Ieskats labas dzīves izpratnē Latvijas laukos. *Akadēmiskā Dzīve*, 48, 25.–34. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/adz/arhivs/48/48.pdf
- Sabatini, F., Salcedo, R. (2007). Gated communities and the poor in Santiago, Chile: Functional and symbolic integration on a context of aggressive capitalist colonization of lower-class areas. *Housing Policy Debate*, 18(3), 577–606.
- Sabiedrības integrācijas fonds. *Vieta ģimenei* (2024). Pieejams: <https://vietagimenei.lv/> (skatīts 17.01.2024.)
- Tukuma novada jauniešu iniciatīvu projektu konkurss 2024* (2024). Pieejams: <https://www.tukums.lv/jaunums/tukuma-novada-jauniesu-iniciativu-projektu-konkurss-2024> (skatīts 03.10.2024.)
- Vai jaunienācēji varētu būt viens no ķēdes posmiem Latvijas lauku revitalizācijā?* (2022). Latvijas lauku forums. Pieejams: <https://laukuforums.lv/lv/archives/14491> (skatīts 29.01.2024.)
- Zimmerman, J. N., Rignall, K. and McAlister, C. (2023). The Enduring Price of Place: Revisiting the Rural Cost of Living. *Rural Sociology*, 88, 252–280. <https://doi.org/10.1111/ruso.12475>
- Žabko, O., Tisenkopfs, T. (2022). New Entrants Need Tailored Farm Advice. *EuroChoices*, 21(1), 63–69. <https://doi.org/10.1111/1746-692X.12349>

Cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas iekļaujošās izglītības veicināšanai jaunpienācēju integrācijas kontekstā

Ilga Prudņikova, Jānis Dzerviniks, Svetlana Ušča, Līga Danilāne, Velta Ļubkina†

Rīgas Tehniskās universitātes Rēzeknes akadēmija

Atslēgvārdi: attieksme, cilvēkresursu pārvaldība, iekļaujošā izglītība, jaunpienācēju integrācija, starpkultūru kompetence.

Galvenās atziņas:

- Efektīva pedagogu profesionālā pilnveide, kuras pamatā ir starpkultūru kompetences attīstība, ir būtiska veiksmīgas integrācijas nodrošināšanai. Speciāli izstrādātas profesionālās pilnveides programmas, kas ietver praktiskas metodes un teorētiskās zināšanas par dažādu kultūru izcelsmi un valodas barjeru pārvarēšanu, var ievērojami uzlabot skolotāju spēju efektīvi strādāt ar migrantu un bēgļu bērniem.
- Tradicionālās sabiedrības informēšanas metodes vien nav pietiekamas. Holistiskas kampaņas, kas ietver izglītojošus pasākumus un aktīvu sabiedrības iesaisti, ir daudz efektīvākas, lai mazinātu aizspriedumus un veicinātu pozitīvu attieksmi.
- Izglītības politiku izstrādei jābūt orientētai uz efektīvu resursu pieejamību, kas ietver ne tikai finansējumu pedagogu attīstībai, bet arī papildu resursus, piemēram, psiholoģisko atbalstu un atbalsta personālu, kas var palīdzēt izglītības iestādēm pārvarēt integrācijas izaicinājumus. Integrētu politiku izstrāde, kas iekļauj šos elementus, ir būtiska, lai nodrošinātu ilgstošu un efektīvu iekļaujošās izglītības īstenošanu.

Ievads

Eiropas valstīs etniskā un kultūras daudzveidība pieaug, un to ietekmē globalizācija un migrācijas palielināšanās. Tas rada izaicinājumus izglītības iestādēm, kurām jārada priekšnoteikumi jaunpienācēju bērnu sociālajai kohēzijai. Skolotāji ir īpaši nozīmīgi lingvistiski un kultūrāli daudzveidīgu skolēnu veiksmīgā integrācijā izglītības sistēmā un sabiedrībā kopumā (Uibu, Tagamets, 2022). Skolotāji ir viens no atbalstošajiem mehānismiem jaunpienācēju sociālajai adaptācijai jaunajā mācību vidē un ir atbalsts drošībai, lai mazinātu pagātnes sekas (Soylu, Kaysili, Sever, 2020).

Iekļaujošā izglītība ir izglītības sistēmas pieeja, kuras mērķis ir nodrošināt visiem bērniem vienlīdzīgu piekļuvi kvalitatīvai izglītībai neatkarīgi no viņu sociālā, ekonomiskā vai kultūras statusa. Šī pieeja ir balstīta uz principu, ka katrs bērns ir vērtīgs un pelnījis iespēju pilnvērtīgi piedalīties izglītības procesā (Ainscow, Sandill, 2010). Jaunpienācēju bērniem ir tiesības uz piekļuvi kvalitatīvai izglītībai (Shohel, 2020). Viņu iekļaušana izglītības sistēmā balstās uz emocionālo, sociālo un mācīšanās vajadzību apmierināšanu (Crooks et al., 2020). Tomēr prakse rāda, ka, neskatoties uz politiskajiem centieniem veicināt iekļaujošo izglītību, sabiedrībā bieži vien pastāv aizspriedumi un negatīva attieksme pret migrantu un bēgļu bērnu integrāciju skolās (Nilsson, Bunar, 2016). Pētījumi norāda, ka nepieciešamība pārvarēt šos aizspriedumus kļūst arvien aktuālāka, īpaši saistībā ar pieaugošo dažādību klasēs (Banks, 2015). Šī problēma rada nepieciešamību izstrādāt un īstenot efektīvas cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas, kas varētu uzlabot sabiedrības izpratni un attieksmi, tādējādi atbalstot iekļaujošās izglītības attīstību (Schleicher, 2019).

Vairāki pētījumi ir norādījuši uz cilvēkresursu pārvaldības svarīgo nozīmi iekļaujošās izglītības attīstībā, īpaši attiecībā uz pedagogu un izglītības iestāžu vadītāju izglītošanu un profesionālo pilnveidi (Slee, 2011; Senge, Hamilton, Kania, 2015). Pedagogu profesionālās kompetences, sevišķi starpkultūru kompetence, ir būtiskas, lai efektīvi strādātu ar bērniem no dažādām kultūras vidēm (Hladnik, Rosulnik, 2021). Kultūru iekļaujošā izglītība ir izaicinājums daudzās pasaules valstīs. Kaut arī skolotāji cenšas radīt atsaucīgu mācību vidi un īstenot iekļaujošās mācīšanās stratēģijas, jaunpienācēju bērni joprojām saskaras ar problēmām un trūkumiem izglītībā (Uibu, Tagamets, 2022). OECD pētījuma dati liecina, ka tikai 35% skolotāju jūtas gatavi darbam multikulturālā vidē (OECD, 2019). Bieži vien izglītības sistēmas nespēj pietiekami nodrošināt pedagogiem nepieciešamo atbalstu un resursus, lai veiksmīgi īstenotu iekļaujošo izglītību (Avramidis, Norwich, 2010). Tas nozīmē, ka ir nepieciešama sistēmiska pieeja cilvēkresursu pārvaldībā, kas iekļauj ne tikai pedagogu profesionālo pilnveidi, bet arī izglītības iestāžu vadītāju lomas stiprināšanu un atbalsta mehānismu izveidi, lai veicinātu iekļaujošās izglītības attīstību (Ainscow, 2020).

Iekļaujošās izglītības veicināšanā būtiska loma ir arī sabiedrības informēšanas un iesaistes pasākumiem. Pētījumi rāda, ka sabiedrības izglītošana par iekļaujošās

izglītības priekšrocībām un jaunpienācēju pozitīvo ietekmi uz izglītības vidi var ievērojami mazināt aizspriedumus un veicināt pozitīvu attieksmi (Booth, Ainscow, 2011). Informatīvi pasākumi un sabiedrības iesaiste var būt būtiski faktori, kas veicina iekļaujošu vidi, un šī pieeja kļūst arvien svarīgāka globālajā kontekstā (Avramidis, Norwich, 2002). Tādēļ cilvēkresursu pārvaldības stratēģijās ir jāiekļauj sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumi, kas palīdzētu mainīt sabiedrības attieksmi un veicinātu iekļaujošu izglītības vidi visiem bērniem (Liasidou, 2012).

Pētījuma mērķis ir identificēt cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas, kas var veicināt pozitīvu sabiedrības attieksmi pret iekļaujošo izglītību jaunpienācēju integrācijas kontekstā.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras analīze; fokusgrupas diskusija ar skolotājiem, izglītības iestāžu vadītājiem un vecākiem; pedagoģu intervēšana.

Pētījuma aktualitāte izriet no pieaugošās nepieciešamības veidot iekļaujošu izglītības vidi, kas atbalsta migrantu un bēgļu bērnu integrāciju, vienlaikus uzlabojot sabiedrības izpratni un attieksmi pret šiem procesiem. Pētījumā tiek izvirzīts pieņēmums, ka cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas, kas fokusējas uz pedagoģu profesionālo pilnveidi, starpkultūru kompetences attīstību un sabiedrības informēšanas pasākumiem, var būt efektīvs līdzeklis, lai veicinātu pozitīvu sabiedrības attieksmi un sekmētu iekļaujošās izglītības attīstību.

Lai gan iekļaujošā izglītība tiek plaši atzīta par vēlamu praksi, tomēr tās ieviešana reālajā dzīvē bieži vien sastopas ar dažādām grūtībām, tostarp sabiedrības pretestību un aizspriedumiem (Armstrong A., Armstrong D., Spandagou, 2010). Šīs problēmas ir vēl izteiktākas jaunpienācēju, īpaši migrantu un bēgļu bērnu, integrācijas kontekstā, jo viņi bieži saskaras ar sociālo izolāciju un diskrimināciju (Taylor, Sidhu, 2011). Tādēļ pētījumā tiek uzsverta nepieciešamība pēc stratēģiskām cilvēkresursu pārvaldības pieejām, kas spēj mainīt sabiedrības attieksmi un nodrošināt efektīvu iekļaujošo izglītību visiem bērniem. Pētījums piedāvā holistisku skatījumu uz iekļaujošās izglītības problēmām un cilvēkresursu pārvaldības stratēģijām, kas var veicināt pozitīvu sabiedrības attieksmi un sekmēt iekļaušanu.

Cilvēkresursu pārvaldīšanas stratēģijas iekļaujošās izglītības attīstībā

Iekļaujošās izglītības konceptuālā izpratne Latvijā ir cieši saistīta ar to, kā iekļaujošo izglītību skaidro UNESCO. Iekļaujošā izglītība kā sistēma strādā, lai identificētu un mazinātu vai likvidētu šķēršļus izglītības piekļuvei, nodrošinot visu skolēnu līdzdalību un panākumus izglītībā. Virzība uz iekļaujošo izglītību ir pakāpenisks process, kam jāpamatojas uz skaidri definētiem principiem, veicinot visas sistēmas attīstību, aptverot visus izglītības sektorus un iesaistot visus sabiedrības līmeņus (UNESCO, 2005).

Iekļaujošā izglītība rosina mainīties, mainīt vadības stilu, lai izglītības iestādes spētu pielāgoties visiem skolēniem, t. sk. skolēniem ar speciālajām vajadzībām (Stavrou, Kafa, 2024).

Lai pilnvērtīgi izprastu cilvēkresursu pārvaldības stratēģiju nozīmi pozitīvas sabiedrības attieksmes pret iekļaujošo izglītību veicināšanā, īpaši jaunpienācēju integrācijas kontekstā, ir būtiski aplūkot dažādas teorētiskās pieejas un pētījumus.

Cilvēkresursu pārvaldības teorijas un pieejas ir plaši pētītas pēdējās desmitgadēs, uzsverot cilvēkresursu stratēģisko nozīmi organizācijas mērķu sasniegšanā. Armstrongs un Teilors (Armstrong, Taylor, 2020) atzīst, ka cilvēkresursu pārvaldība ir neatņemama organizācijas sastāvdaļa, kas veido un uztur organizācijas kultūru, nodrošina darbinieku kompetenču attīstību un veicina organizācijas stratēģisko mērķu sasniegšanu. Šīs pieejas ir būtiskas arī izglītības iestādēs, kur cilvēkresursu pārvaldība var īstenot svarīgu uzdevumu iekļaujošās izglītības veicināšanā. Būtiski aspekti iekļaujošā izglītībā ir vienlīdzība (vienādu iespēju veicināšana visiem), kvalitāte (sava potenciāla sasniegšana un pozitīvas mācību pieredzes gūšana) un taisnīgums (pastāvošās nevienlīdzības kompensēšana un sociālā taisnīguma izglītībā veicināšana) (Mehta, Panju, 2018).

Pētījumi liecina, ka cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas, kas vērstas uz pedagogu profesionālo pilnveidi, ir īpaši efektīvas, lai veicinātu pozitīvu attieksmi pret iekļaujošo izglītību. Pedagogiem, kuri regulāri apgūst profesionālās pilnveides programmas ar akcentu uz starpkultūru kompetenci un iekļaujošo izglītību, ir dziļāka izpratne un pozitīvāka attieksme pret šo izglītības pieeju, kā arī attīstās spēja modelēt starpkultūru kompetenci skolēniem, izmantojot cieņpilnas, iekļaujošas un kultūrai atbilstošas mācību stratēģijas (Haig-Brown, 2008). Tāpat arī pētnieki (Hargreaves, Fullan, 2020) norāda, ka efektīvi izstrādātas izglītības programmas var palīdzēt skolotājiem labāk izprast dažādu kultūru izaicinājumus un pielāgot savas mācību metodes. Līdz ar to pedagogi ir labāk sagatavoti darbam ar jaunpienācējiem, un tas veicina viņu veiksmīgu integrāciju izglītības sistēmā.

Pedagogu starpkultūru kompetence ir būtisks faktors, kas ietekmē iekļaujošās izglītības ieviešanu. Starpkultūru kompetence palīdz pedagogiem labāk saprast skolēnu, īpaši migrantu un bēgļu bērnu, kas saskaras ar valodas barjerām un kultūras atšķirībām, vajadzības un izaicinājumus un reaģēt uz tiem (Dimitrov, Haque, 2016; Uibu, Tagamets, 2022). Starpkultūru kompetences attīstības process ir nepārtraukts pilnveidošanās process, kurā izpaužas pāreja no personiskā līmeņa uz starppersonu līmeni. Attieksmes elements ir kā sākumpunkts starpkultūru kompetences attīstībā un ietver cieņu pret citām kultūrām, atvērtību starpkultūru attiecībām un zinātkāri pētīt un atklāt nezināmo (Deardorff, 2006). Attieksme ir tieši saistīta ar cilvēka personīgo pieredzi un pauž atvērtību kultūras citādībai, citiem uzskatiem, pasaules redzējumam un praksei (Romijn, Slot, Leseman, 2021). Zināšanu elements starpkultūru kompetences struktūrā satur zināšanas un izpratni par kultūru dažādos

kontekstos un skatījumos, veicinot kultūras pašapziņas un sociolingvistiskās apziņas veidošanos (Deardorff, 2006). Savukārt prasmes elements ietver māku kritiski novērtēt perspektīvas un praksi savā un citās kultūrās, identificēt un izskaidrot kultūras perspektīvas, būt par starpnieku kultūru daudzveidībā un darboties kultūru daudzveidības kontekstā, praktizēt kultūrai atbilstošu mācīšanu un iegūt jaunas zināšanas par kultūru, interpretēt un kontekstualizēt kultūras praksi (Holguin, 2013).

Starpkultūru kompetence izpaužas kognitīvajā, emocionālajā un attiecību līmenī, ļaujot skolotājiem darboties sociāli, kulturāli un lingvistiski sarežģītos kontekstos un izprast, kādas ir īpašās vajadzības un izaicinājumi tiem bērniem, ar kuriem viņi strādā (Uibu, Tagamets, 2022). Starpkultūru kompetence ļauj skolotājiem pārvarēt kultūras, valodu vai citas atšķirības klasē (Dimitrov, Haque, 2016) un izveidot pozitīvas attiecības ar skolēniem un starp skolēniem, lai veicinātu skolēnu iekļaušanos skolā un klasē un atvieglotu viņu mācīšanos. Starpkultūru kompetence ietver spēju modelēt starpkultūru kompetenci skolēniem un veicināt dialogu par globāliem jautājumiem, izmantojot cieņpilnas, iekļaujošas un kultūrai atbilstošas mācību stratēģijas (Haig-Brown, 2008).

Starpkultūru jomā kompetents cilvēks ir ne tikai ar iegūtām zināšanām un izpratni par kultūru, bet arī ir spējīgs demonstrēt starpkultūru empātiju, cieņu, toleranci, jūtīgumu un elastību, kā arī atvērtību sarunām, lai saprastu citus, apspriestu ar viņiem aktualitātes un problēmas un panāktu vienprātību. Pētnieki norāda uz starpkultūru kompetences izpaušmi visās trīs cilvēka personības dimensijās: kognitīvajā (kultūru izpratne un pašapziņa), afektīvajā (tolerance, empātija, daudzveidības novērtējums) un uzvedības (rīcība pret citiem, mijiedarbības un sadarbības prasmes) dimensijā (Barrett et al., 2014; Genç, 2018). Lai nodrošinātu starpkultūru kompetences attīstību, cilvēkresursu pārvaldības stratēģijās ir jāiekļauj izglītības programmas un atbalsta mehānismi, kas veicina šīs kompetences apguvi.

Sabiedrības attieksme pret iekļaujošo izglītību bieži vien ir atkarīga no dažādiem sociāliem un kultūras faktoriem. Sociālās identitātes teorija (Tajfel, Turner, 1979) skaidro, ka cilvēki mēdz veidot attieksmi, pamatojoties uz savu piederību pie dažādām sociālajām grupām. Šī teorija palīdz izprast, kāpēc dažādās sabiedrības grupās var veidoties atšķirīga attieksme pret iekļaujošo izglītību. Pēdējos gados šī teorija ir guvusi plašu atzinību pētījumos, kas saistīti ar izglītību un cilvēkresursu pārvaldību. Organizāciju sociālā identitāte ir būtisks faktors, kas ietekmē darbinieku attieksmi pret iekļaušanu un daudzveidību (Haslam et al., 2003). Hogs (Hogg, 2016) izceļ sociālās identitātes nozīmi grupu mijiedarbībā, īpaši kontekstos, kur pastāv augsts dažādības līmenis. Ar cilvēkresursu pārvaldības palīdzību, veicinot dažādu sociālo grupu iesaistīšanu un izglītošanu, iespējams panākt pozitīvu sabiedrības attieksmes maiņu.

Sabiedrības informēšanas un iesaistes stratēģijas ir efektīvs rīks, lai mainītu sabiedrības attieksmi pret iekļaujošo izglītību. Pētnieki (Arnot, Pinson, Candappa, 2013)

norāda, ka sabiedrības izglītošana par iekļaujošās izglītības priekšrocībām un migrantu bērnu pozitīvo ietekmi uz izglītības vidi var būtiski samazināt aizspriedumus un veicināt pozitīvu attieksmi. Šādi izglītojoši pasākumi ir jāiekļauj cilvēkresursu pārvaldības stratēģijās, lai nodrošinātu sabiedrības atbalstu iekļaujošās izglītības ieviešanai (UNESCO, 2017). Pētījumi liecina, ka labi veidoti sabiedrības iesaistes procesi apvienojumā ar iekļaujošu komunikāciju var palielināt šo stratēģiju efektivitāti aizspriedumu mazināšanā un sabiedrības atbalsta veidošanā (Cash et al., 2003).

Papildus tam efektīva informācijas apmaiņa par iekļaujošās izglītības priekšrocībām un izaicinājumiem ir svarīgs faktors, lai veicinātu pozitīvu sabiedrības attieksmi. *Schleicher* (2019) norāda, ka būtiski ir gan uzsvērt ieguvumus, ko iekļaujošā izglītība sniedz bērniem un sabiedrībai kopumā, gan arī atklāti apspriest izaicinājumus, lai veidotu sabiedrības uzticību un atbalstu. Migrantu un bēgļu bērnu integrācija izglītības sistēmā ir saistīta ar virkni izaicinājumu, kas ietver valodas barjeras, kultūras atšķirības un psihosociālās problēmas. Cilvēkresursu pārvaldības stratēģijām ir jābūt vērstām uz šo problēmu risināšanu, lai nodrošinātu veiksmīgu jaunpienācēju integrāciju izglītības sistēmā (Arigatou International Geneva, 2021). Šajā kontekstā būtiska nozīme ir arī atbalsta mehānismiem – gan akadēmiskajam, gan emocionālajam atbalstam jaunpienācēju mācību sasniegumu uzlabošanā un sociālajā iekļaušanā. Mērķtiecīgi atbalsta pasākumi, piemēram, individuālie plāni un konsultācijas, var ievērojami uzlabot iekļaujošās izglītības īstenošanu, veicinot migrantu un bēgļu bērnu mācību sasniegumus un viņu veiksmīgu integrāciju skolās (Eurydice, 2024; Bunar, 2019).

Skolotājiem ir īpaši svarīga loma migrantu un bēgļu bērnu integrācijas procesā. *Ainscow* un *Sandills* (2010) uzsver, ka skolotājiem ir jābūt labi sagatavotiem, lai pielāgotu mācību metodes un pieejas, kas atbilst šo bērnu vajadzībām, kā arī jāspēj radīt drošu un iekļaujošu mācību vidi. Kā norāda *Mehta* un *Panju* (2018), iekļaujošam skolotājam ir jābūt ar holistisku skatījumu uz izglītību, ar atbilstošām zināšanām, prasmēm un pieredzi dažādos jautājumos. Cilvēkresursu pārvaldības stratēģijām ir jānodrošina, ka skolotājiem ir pieejams atbalsts un visi nepieciešamie resursi, lai veicinātu sekmīgu jaunpienācēju integrāciju (Richardson et al., 2018; Wiseman, Galegher, 2019; Jansen, 2022).

Cilvēkresursu pārvaldības nozīme izglītības iestādēs kļūst arvien svarīgāka, īpaši attiecībā uz iekļaujošās izglītības ieviešanu. Cilvēkresursu pārvaldības mērķis ir integrēt cilvēkresursu pārvaldības funkcijas ar organizācijas stratēģiskajiem mērķiem, tostarp iekļaujošās izglītības ieviešanu. Šāda pieeja var būtiski ietekmēt sabiedrības attieksmi, veicinot pozitīvas izmaiņas un atbalstu iekļaujošās izglītības iniciatīvām. Tādas izglītības politikas izstrāde un īstenošana, kas integrē resursus un atbalsta mehānismus, ir būtiska, lai nodrošinātu veiksmīgu iekļaujošās izglītības īstenošanu. Izglītības iestādēm ir nepieciešams piekļūt resursiem un

atbalsta mehānismiem, kas palīdzētu pedagogiem pārvarēt integrācijas izaicinājumus (Armstrong, Teilor, 2020). Politikas, kas paredz papildu finansējumu un speciālistu pieejamību, var uzlabot integrācijas procesu skolās.

Lai panāktu pozitīvu sabiedrības attieksmes maiņu pret iekļaujošo izglītību, ir nepieciešamas efektīvas cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas, kas ietver skolotāju profesionālo pilnveidi, sabiedrības informēšanas kampaņas un atbalsta mehānismus, kuri palīdz mazināt aizspriedumus un uzlabo izpratni par iekļaujošo izglītību (Booth, Ainscow, 2011). Šīs stratēģijas ir jāizstrādā un jāīsteno tā, lai tās būtu pielāgotas konkrētās sabiedrības vajadzībām un īpašībām.

Cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas var būt nozīmīgs instruments, lai veicinātu pozitīvu sabiedrības attieksmi pret iekļaujošo izglītību, īpaši jaunpieņacēju bērnu integrācijas kontekstā. Lai gan pastāv vairāki izaicinājumi, efektīva cilvēkresursu pārvaldība, skolotāju izglītošana un sabiedrības iesaistīšana var ievērojami veicināt šo procesu sekmīgu norisi.

Empīriskā pētījuma metodoloģija

Pētījumā tika izmantota kvalitatīvā pētījuma metodoloģija, lai izpētītu cilvēkresursu pārvaldības stratēģiju ietekmi uz sabiedrības attieksmi pret iekļaujošo izglītību jaunpieņacēju integrācijas kontekstā. Pētījums norisinājās divos posmos: 1) fokusdiskusija izpratnes par pētāmo jautājumu padziļināšanai un 2) intervijas ar pedagogiem par nepieciešamajiem pasākumiem individuālajā, institucionālajā un valsts līmenī, lai sekmētu iekļaujošās izglītības īstenošanu Latvijā.

Pirmajā pētījuma posmā iesaistījās 31 dalībnieks. Tika nodrošināts pietiekams dalībnieku skaits, bet vienlaikus saglabāta diskusijas kvalitāte. Fokusgrupas diskusija tika organizēta, izmantojot strukturētas vadlīnijas, lai nodrošinātu, ka visi būtiskie aspekti par jaunpieņacēju integrāciju tiek apspriesti. Diskusijas vadītājs bija kvalificēts pētnieks, kurš ir apguvis kvalitatīvo pētījumu metodoloģiju un spēj vadīt diskusiju, lai iegūtu būtiskas un pārdomātas dalībnieku atbildes. Diskusiju laikā tika ievākti dati par skolotāju, izglītības iestāžu vadītāju un vecāku pieredzi un viedokļiem attiecībā uz jaunpieņacēju integrāciju izglītības sistēmā. Diskusijas jautājumi tika izstrādāti, lai aptvertu dažādus aspektus, piemēram, izaicinājumus, ko rada integrācija, cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas un priekšlikumus, kas varētu uzlabot procesu.

Otrajā posmā piedalījās 93 pedagogi, kuri izteica savu viedokli, kas nepieciešams individuālajā, institucionālajā un valsts līmenī, lai sekmētu iekļaujošās izglītības īstenošanu Latvijā. Šāda pieeja ļauj izmantot dalībnieku pieredzi un sniedz dziļāku izpratni par procesiem un to, kādām darbībām un attiecībām iekļaušanas procesā iesaistītie pedagogi piešķir vērtību.

Dati tika analizēti, izmantojot tematiskās analīzes pieeju. Tematiskā analīze ļauj identificēt galvenos tematus, kas saistīti ar cilvēkresursu stratēģijām un attiecīgajiem izaicinājumiem jaunpienācēju integrācijā.

Šāda metodoloģija ļauj iegūt detalizētus un daudzpusīgus datus, kas ir svarīgi, lai izprastu, kā cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas var ietekmēt sabiedrības attieksmi un veicināt veiksmīgu jaunpienācēju integrāciju izglītības sistēmā.

Pētījuma rezultātu analīze

Pētījuma datu analīzē tika izmantota tematiskās analīzes pieeja, lai identificētu galvenos tematus, kas atklāj svarīgās atziņas un to saistību ar teorētiskajiem ietvariem.

Skolotāju perspektīva

Fokusgrupas diskusijas rezultāti no skolotāju perspektīvas norāda uz vairākiem būtiskiem tematiem, kas saistīti ar cilvēkresursu pārvaldības stratēģijām un iekļaujošo izglītību. Viens no galvenajiem tematiem bija nepieciešamība pēc mērķtiecīgas profesionālās pilnveides. Skolotāji uzsvēra: lai pedagogs būtu gatavs efektīvai darbībai ar dažādiem skolēniem, tostarp migrantu un bēgļu bērniem, ir būtiska tādu profesionālās pilnveides programmu apguve, kuras koncentrējas uz starpkultūru kompetencēm un iekļaujošās izglītības metodēm. Šie rezultāti atbilst Eiropas Komisijas pētījumam, kas uzsver, ka pedagogu profesionālā attīstība ir svarīga, lai uzlabotu viņu spēju strādāt iekļaujošās klasēs (European Commission/EACEA/Eurydice, 2023).

Turklāt skolotāji atzīmēja, ka starpkultūru kompetenču uzlabošana palīdz viņiem labāk saprast skolēnu dažādību un reaģēt uz to, samazinot aizspriedumus un veicinot pozitīvu izglītības vidi. Šī atziņa ir saskaņā ar pētnieku (Hladnik, Rosulnik, 2021) pētījumu, kas uzsver starpkultūru kompetences nozīmi, lai efektīvi strādātu ar daudzveidīgām skolēnu grupām. Skolotāji arī uzsvēra nepieciešamību pēc papildu resursiem un atbalsta mehānismiem, lai palīdzētu integrēt jaunpienācējus izglītības sistēmā.

Izglītības iestāžu vadītāju perspektīva

Izglītības iestāžu vadītāji diskusijā izcēla stratēģiskās cilvēkresursu pārvaldības nozīmi, uzsverot, ka cilvēkresursu stratēģijas ir jāintegrē ar izglītības iestādes vispārējo stratēģiju, lai efektīvi risinātu iekļaujošās izglītības izaicinājumus. Vadītāji norādīja, ka ir svarīgi izstrādāt politikas, kas atbalsta pedagogu profesionālo pilnveidi un nodrošina nepieciešamos resursus, lai uzlabotu integrācijas procesus. Šie rezultāti ir saskaņā ar Armstronga un Teilora uzskatiem par stratēģiskās cilvēkresursu pārvaldības nozīmi organizācijas mērķu sasniegšanā (Armstrong, Teilor, 2020).

Izglītības iestāžu vadītāji arī uzsvēra sabiedrības informēšanas un izglītošanas nepieciešamību, lai veicinātu pozitīvu attieksmi pret iekļaujošo izglītību. Tas ir saistīts ar pētnieku (Arnot, Pinson, Candappa, 2013) ieteikumiem par sabiedrības izglītošanas stratēģijām, kas palīdz mazināt aizspriedumus un veicināt atbalstu iekļaujošās izglītības iniciatīvām. Vadītāji norādīja, ka sabiedrības izpratne un atbalsts ir būtiski, lai veiksmīgi īstenotu iekļaujošās izglītības politikas un samazinātu sociālos un kultūras šķēršļus, kas varētu traucēt jaunpieņacēju integrāciju.

Vecāku perspektīva

Vecāki fokusgrupas diskusijā akcentēja dažādus aspektus, kas saistīti ar viņu pieredzi un attieksmi pret jaunpieņacēju integrāciju. Vecāki uzsvēra, ka laba komunikācija starp skolām un ģimenēm ir nozīmīga, īpaši attiecībā uz to, kā integrācijas procesi tiek organizēti un kā skolotāji un izglītības iestādes atbalsta viņu bērnus. Vecāki arī minēja, ka informācijas trūkums var radīt bažas un pretestību, tādēļ ir svarīgi nodrošināt skaidru un regulāru komunikāciju.

Šī atziņa ir saskaņā ar *Schleicher* (2019) ieteikumiem, ka efektīva komunikācija ir būtiska, lai veicinātu sabiedrības atbalstu un izpratni par izglītības reformām. Vecāki arī izteica vēlmi biežāk organizēt sabiedrības informēšanas pasākumus, kuros izskaidro jaunpieņacēju pozitīvo ietekmi uz izglītības vidi. Tas liecina par nepieciešamību izstrādāt mērķtiecīgas informēšanas kampaņas, kas palīdzētu mazināt aizspriedumus un veicinātu sabiedrības atbalstu.

Pētījuma rezultātu un teorētisko atziņu saistība

Pētījuma rezultātu tematiskā analīze atklāj, ka cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas, piemēram, pedagogu profesionālā pilnveide, starpkultūru kompetenču attīstība un sabiedrības informēšana, ir būtiski elementi, lai veicinātu pozitīvu sabiedrības attieksmi pret iekļaujošo izglītību. Šie rezultāti ir cieši saistīti ar teorētiskajām atziņām par cilvēkresursu pārvaldības nozīmi organizācijas stratēģijā (Armstrong, Teilor, 2020) un ar sabiedrības attieksmes maiņas mehānismiem (Arnot, Pinsons, Candappa, 2013).

Skolotāju, izglītības iestāžu vadītāju un vecāku viedokļi parādīja, ka mērķtiecīga profesionālā pilnveide un atbalsta mehānismi ir būtiski, lai uzlabotu izglītības kvalitāti un veicinātu pozitīvu attieksmi pret jaunpieņacējiem. Turklāt sabiedrības informēšana un iesaistīšana var palīdzēt mazināt aizspriedumus un uzlabot izpratni par iekļaujošās izglītības priekšrocībām, tādējādi veicinot veiksmīgāku integrāciju.

Kopumā pētījuma rezultāti uzsver, ka cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas ir svarīgas, lai veidotu iekļaujošu izglītības vidi, kas atbalsta jaunpieņacēju integrāciju un uzlabo sabiedrības attieksmi. Šie atklājumi ir būtiski, lai izstrādātu efektīvas politikas un stratēģijas, kas veicina pozitīvas pārmaiņas izglītības sistēmā un sabiedrībā kopumā.

Analizējot intervijas, tika noteiktas apakštēmas un tēmas, kas raksturo nepieciešamās darbības individuālajā, institucionālajā un valsts un pašvaldību līmenī (5.1., 5.2., 5.3. tabula).

5.1. tabula. Nepieciešamās darbības individuālajā līmenī

Apakštēma	Dalībnieku skaits	Tēma
Personīgā profesionālā kompetence	75	Profesionālā kompetence
Kompetences pilnveides pilnveides nepieciešamība		
Dalīšanās ar labo pieredzi		
Starptautiskās pieredzes izvērtēšana un pieņemšana		
Daudzveidīgu metožu izmantošana		
Elastīgi mācību plāni	60	Sadarbība
Pašrefleksija		
Sadarbība ar kolēģiem		
Sadarbība ar vecākiem		
Sadarbība ar atbalsta personālu		
Sadarbība ar skolēnu	75	Atbalsts
Atbalsts iekļaujamajiem skolēniem		
Atbalsts vecākiem		
Atbalsts kolēģiem		
Atbalsts skolēniem, kuru grupā/klasē ir iekļaujamais		
Daudzveidības novērtēšana un pieņemšana	44	Attieksme
Attieksmes maiņa		
Pozitīvas attieksmes veidošana		
Aktīva viedokļa paušana, skaidrojošais darbs publiskajā telpā		
Pozitīvas, pielāgotas mācību vides veidošana		
Piederības izglītības iestādei veidošana	10	Vide
Materiāltehniskā bāze		
Sevis kā personas apzināšanās, piemēra demonstrēšana, spēt lūgt palīdzību		
	11	Pedagoga personība

5.2. tabula. Nepieciešamās darbības institucionālajā līmenī

Apakštēma	Cik reižu minēts	Tēma
Sakārtota/atbilstoša/mūsdienīga vide	21	Vide
Profesionāla personāla, kas sadarbojas, nodrošinājums (48)	52	Resursu nodrošinājums
Nepieciešamie finanšu un mācību resursi (4)		
Atbildības uzņemšanās par iekļaušanas procesiem (14)	14	Attieksme
Aktīva attieksmes paušana publiskajā telpā (4)	4	
Atbalsts pedagogu tālākizglītbai, pieredzes apmaiņai, problēmrisināšanai (31)	68	Procesa vadība
Aktivitātes, kas veicina piederības sajūtu skolai (2)		
Sadarbības ar vecākiem aktivitātes (6)		
Vadības aktīva līdzdalība, atvērtība un sadarbība procesa nodrošināšanai (20)		
Starpinstitucionālas sadarbības nodrošinājums (9)		

5.3. tabula. Nepieciešamās darbības valsts un pašvaldības līmenī

Apakštēma	Cik reizu minēts	Tēma
Profesionālu kadru sagatavošana, jēgpilna un pēctecīga tālākizglītība (15)	54	Izglītības īstenošana
Sabiedrības informēšana, izglītošana (25)		
Izpratne par realitāti valsts un pašvaldības iestādēs (15)		
Finansiāls nodrošinājums nepieciešamajiem speciālistiem ar atbilstošu slodzi (68)	90	Finansiāls nodrošinājums
Konkurētspējīgs atalgojums (9)		
Atbalsts pedagogiem izdegšanas mazināšanai (3)		
Finansiāls atbalsts materiāltehniskajai bāzei (10)	26	Izglītības politika
Sakārtota likumdošana (skolēnu skaita sabalansēšana ar slodzi, vadlīnijas, vērtēšanas sistēma, mazāks skolēnu skaits iekļaujošās klasēs u. tml.)		

Redzam, ka individuālajā līmenī (minēts 75 reizes) intervējamie uzsver atbalsta sniegšanu, izdalot četras grupas, kam gatavi sniegt atbalstu – iekļaujamajam, kolēģiem, vecākiem un, kas ne mazāk svarīgi, – izglītojamajiem, kuru grupā/klasē notiek iekļaušana, uzsverot, ka nepieciešams “vienlīdzīgs atbalsts visiem skolēniem” un ka “ikviens bērns ir vērtība”. 75 reizes minēti arī aspekti, kas saistīti ar profesionālo kompetenci.

Pozitīvi, ka tiek uzsvērtā nepieciešamība sākt ar sevi, pirmkārt, mainot savu attieksmi, otrkārt, pilnveidojot savu profesionālo kompetenci un, treškārt, izglītojot kopienas par iekļaušanas jautājumiem, balstoties uz labās prakses piemēriem.

Tikai tas cilvēks, kuram rūp jebkura bērna labbūtība, spēs uzrunāt apkārtējos un panākt, ka viņā ieklausās.

.. jāmaina attieksme, jāizglītojas, jo saprotu, ka tā ir nākotne, esmu daudz interesējies par to, cik veiksmīgi tas notiek ārzemju skolās. Bet, redzot vecāku izmisumu un klausoties stāstus par saņemto attieksmi vispārīzglītojošajās skolās, man nav īstas pārlicības, ka [...] varētu veiksmīgi iekļauties.

Institucionālajā līmenī iekļaušanās procesu nodrošināšanai dominē iestādes vadības iesaiste un attieksme pret iekļaujošās izglītības īstenošanu (minēts 68 reizes), veicinot sadarbību starp visām iesaistītajām pusēm un sniedzot atbalstu savu darbinieku profesionālās kompetences pilnveidei.

Skolu vadītājiem un to vietniekiem būt aktīvākiem, cīnīties par saviem skolēniem, nevairīties no grūtībām, rast iespēju mācīties šiem skolēniem kopā ar klases biedriem, meklēt un risināt šo jautājumu novada un valsts līmenī. Sniegt iespēju pedagogiem paplašināt esošas un iegūt jaunas zināšanas, kas nepieciešamas, strādājot ar iekļautiem izglītojamiem, dažādos līmeņos.

Lai pedagogs justos sadzirdēts, atbalstīts no skolas vadības puses.

.. tiek informēta apkārtējā sabiedrība par skolas bērnu sasniegumiem (skolas mājaslapā, vietējā laikrakstā utt.), aicināt bērnu vecākus uz svētku pasākumiem, sapulcēm (censties pasniegt pozitīvo informāciju).

Analizējot viedokļus par nepieciešamajām darbībām valsts un pašvaldības līmenī, identificētas vairākas problēmas.

1. Nepietiekamais finansējums iekļaujošās izglītības īstenošanai (minēts 93 reizes), tiek akcentētas šādas problēmas:

Ir jābūt speciālistu nodrošinājumam, nevis viens vai divi uz visu skolu. Tāpēc, piemēram, psihologs raksta tikai atzinumus, bet skolēni konkrētu palīdzību nesaņem, jo nav slodzes.

.. līdzekļu pietiek tikai tam, lai apmaksātu pašu nepieciešamāko, lai varētu individuāli kaut nedaudz pastrādāt ar skolēniem, kuri ir jāiekļauj, finanses paliek arvien mazāk...

Dalībnieki secina: "Ja mums nākotnes mērķis ir iekļaujošā izglītība, tad visos līmeņos ir jābūt finansiālajam atbalstam gan no valsts, gan pašvaldībām."

.. risināt atbalsta personāla slodžu sadalījumu – lai reāli varētu strādāt ar bērniem, sniedzot kvalitatīvu atbalstu.

.. asistentu darbs (kas ļoti nepieciešams) ir nepienācīgi apmaksāts, līdz ar to šo speciālistu trūkst.

2. Nesakārtota sistēma, kad likumdošana ir nesakārtota, nepilnīga vai pretrunīga (minēts 26 reizes).

.. lai būtu sakārtots normatīvais regulējums attiecībā uz iekļaujošo izglītību, skaidra vērtēšanas sistēma...

.. ir nepieciešams rast iespēju bērniem mācīties klasē ar mazāku skaitu, jo ne visi bērni spēj iekļauties lielajās klasēs.

.. risināt atbalsta personāla slodžu sadalījumu – lai reāli varētu strādāt ar bērniem, sniedzot kvalitatīvu atbalstu...

Dalībnieki uzsver, ka nepieciešama pēctecība tālākizglītības piedāvājumam, kā arī valsts un pašvaldības izglītības jomas speciālistu izpratne par reālo situāciju:

.. nevar balstīties tikai uz pedagogu entuziasmu – tas ar laiku mazinās, ja grūti darba apstākļi saglabājas ilgstoši...

Diskusija

Pētījuma rezultāti norāda uz vairākām stratēģijām, kas var uzlabot sabiedrības attieksmi un veicināt pozitīvu izglītības vidi jaunpieņacējiem, īpaši migrantu un bēgļu bērniem, iekļaujošās izglītības kontekstā. Tālāk apskatīsim galvenās stratēģijas un idejas, kas varētu būt efektīvas cilvēkresursu pārvaldības jomā.

1. Integrētas profesionālās pilnveides programmas

Viens no svarīgākajiem pētījumā identificētajiem aspektiem ir pedagogu profesionālās pilnveides nozīme. Lai uzlabotu izglītības kvalitāti un atbalstītu jaunpieņacējus, īpaši migrantu un bēgļu bērnus, jāizstrādā un jāievieš integrētas profesionālās pilnveides programmas, kas koncentrējas uz starpkultūru kompetencēm, iekļaujošās izglītības metodēm un mācību procesa diferenciacijas un individualizācijas īstenošanu. Šādas programmas var ietvert:

- **regulārus pilnveides kursus:** piedāvāt ikgadējus pilnveides kursus, kas atjauno un pilnveido skolotāju zināšanas un prasmes iekļaujošajā izglītībā un starpkultūru jautājumos;
- **praktiskās darbnīcas:** organizēt darbnīcas, kurās skolotāji var apgūt konkrētas metodes, kā strādāt ar dažādām skolēnu grupām, izmantojot reālas situācijas un lomu spēles;
- **mentoru programmas:** izveidot mentoru programmas, kurās pieredzējuši skolotāji atbalsta jaunākos kolēģus, piedāvājot viņiem padomus un daloties ar labāko praksi.

2. Holistiskas sabiedrības informēšanas iniciatīvas

Sabiedrības attieksmes maiņa ir būtiska veiksmīgas integrācijas nodrošināšanai. Lai efektīvi risinātu šo problēmu, jāizstrādā holistiskas sabiedrības informēšanas iniciatīvas, kas ietver:

- **izglītojošas kampaņas:** veidot kampaņas, kas skaidro migrantu un bēgļu bērnu pozitīvo ietekmi uz izglītības vidi, piemēram, par viņu dažādajiem kultūras ieguldījumiem un unikālām perspektīvām;
- **sabiedrības iesaistes pasākumus:** organizēt vietējās kopienas pasākumus, piemēram, kultūras festivālus vai diskusijas, kuros piedalās gan vietējie iedzīvotāji, gan jaunpieņacēji, lai veicinātu sapratni un samazinātu aizspriedumus;
- **multimediju resursus:** izveidot un izplatīt multimediju resursus, piemēram, video un blogus, kas iepazīstina sabiedrību ar iekļaujošās izglītības nozīmi un tās priekšrocībām.

3. Politikas un atbalsta mehānismi izglītības iestādēs

Lai efektīvi atbalstītu integrācijas procesus, nepieciešams izstrādāt un ieviest šādus politikas un atbalsta mehānismus izglītības iestādēs:

- **politiku izstrāde:** izstrādāt skaidras un visaptverošas politikas, kas atbalsta pedagogu profesionālo attīstību, kā arī sniedz atbalstu skolām un skolotājiem, kas strādā ar migrantu un bēgļu bērniem;
- **finansiāls atbalsts:** nodrošināt finansiālu atbalstu izglītības iestādēm, lai tās varētu iegādāties resursus un rīkus, kas nepieciešami iekļaujošās izglītības īstenošanai;
- **resursu pieejamība:** izveidot kompetences centrus, kas piedāvā materiālus, vadlīnijas un konsultācijas skolotājiem, lai palīdzētu viņiem labāk izprast un risināt iekļaujošās izglītības izaicinājumus.

4. Vietējās kopienas un skolas sadarbība

Veicināt sadarbību starp izglītības iestādēm un vietējām kopienām, lai uzlabotu jaunpieņacēju integrāciju:

- **skolu un kopienas partnerattiecības:** veidot partnerattiecības starp skolām un vietējām organizācijām, lai nodrošinātu papildu atbalstu skolēniem un viņu ģimenēm, piemēram, piedāvājot mentoru programmas un resursu pieejamību;
- **komunikācijas kanāli:** izveidot efektīvus komunikācijas kanālus, kas ļauj skolām un kopienām viegli apmainīties ar informāciju un koordinēt savas aktivitātes.

5.4. tabulā ir sniegts apkopots cilvēkresursu pārvaldības stratēģiju raksturojums. Šīs stratēģijas var uzlabot sabiedrības attieksmi un pozitīvi ietekmēt izglītības vidi jaunpieņacējiem.

5.4. tabula. Cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas un to raksturojums

Stratēģija	Apraksts	Iespējamie ieguvumi
Integrētas profesionālās pilnveides programmas	Regulāri kursi, praktiskās darbnīcas, nometnes, mentoru programmas	Uzlabo pedagogu prasmes un zināšanas par iekļaujošo izglītību, samazina aizspriedumus
Holistiskas sabiedrības informēšanas iniciatīvas	Izglītojošas kampaņas, sabiedrības iesaistes pasākumi, multimediju resursi	Veicina pozitīvu attieksmi un samazina aizspriedumus, veicina sapratni
Politikas un atbalsta mehānismi izglītības iestādēs	Politiku izstrāde, finansiāls atbalsts, resursu pieejamība	Atbalsta pedagogu un skolu darbu, nodrošina nepieciešamos resursus un vadlīnijas
Vietējās kopienas un skolas sadarbība	Skolu un kopienas partnerattiecības, komunikācijas kanāli	Uzlabo integrācijas procesus, veicina sadarbību un resursu apmaiņu

Sabiedrības attieksmes uzlabošanai un iekļaujošās izglītības vides veicināšanai ir būtiski izstrādāt un ieviest integrētas profesionālās pilnveides programmas pedagogiem, veidot holistiskas sabiedrības informēšanas iniciatīvas, kā arī attīstīt politikas un atbalsta mehānismus izglītības iestādēs. Papildus svarīga ir cieša sadarbība starp skolām un vietējām kopienām, kas sekmē efektīvu jaunpieņacēju integrāciju.

Nobeigums

Pētījums atklāj, ka efektīva pedagogu profesionālā pilnveide, kas balstās uz starpkultūru kompetencēm, ir būtiska veiksmīgas integrācijas nodrošināšanai. Speciāli izstrādātas profesionālās pilnveides programmas, kas ietver praktiskas metodes un teorētiskās zināšanas par dažādu kultūru izcelsmi un valodas barjeru pārvarēšanu, var ievērojami uzlabot skolotāju spēju efektīvi strādāt ar migrantu un bēgļu bērniem. Šis atzinums ir saskaņā ar pētījuma rezultātiem, proti, ka regulāra profesionālā pilnveide, t. sk. kursi, praktiskās darbnīcas, kā arī mentoru programmas, var samazināt skolotāju aizspriedumus un uzlabot viņu profesionālo sagatavotību.

Izglītības politiku izstrādei jābūt orientētai uz efektīvu resursu pieejamību, kas ietver ne tikai finansējumu pedagogu attīstībai, bet arī papildu resursus, piemēram, psiholoģisko atbalstu un atbalsta personālu, kas var palīdzēt izglītības iestādēm pārvarēt integrācijas izaicinājumus. Integrētu politiku izstrāde, kas iekļauj šos elementus, ir būtiska, lai nodrošinātu ilgstošu un efektīvu iekļaujošās izglītības īstenošanu.

Pētījums parāda, ka individuālajā līmenī skolotāji ir gatavi sniegt atbalstu iekļaujamajam, kolēģiem, vecākiem un izglītojamajiem, kuru grupā/klasē notiek iekļaušana. Institucionālajā līmenī iekļaušanas procesu efektīvu īstenošanu nosaka izglītības iestādes vadības iesaiste un pozitīva attieksme pret iekļaušanas procesu, kas sekmē iesaistīto pušu sadarbību un veicina darbinieku profesionālo attīstību.

Nepieciešamajām darbībām valsts un pašvaldības līmenī identificētas vairākas problēmas: nepietiekamais finansējums iekļaujošās izglītības īstenošanai; nesakārtota sistēma, kad likumdošana ir nesakārtota, nepilnīga vai pretrunīga; nepietiekama valsts un pašvaldības izglītības jomas speciālistu izpratne par reālo situāciju, kurai ir nepieciešami risinājumi, lai īstenotu kvalitatīvu izglītību.

Lai uzlabotu sabiedrības attieksmi un veicinātu pozitīvu izglītības vidi jaunpieņacējiem, īpaši migrantu un bēgļu bērniem, ir nepieciešams veikt vairākas stratēģiskas izmaiņas. Piedāvātās inovācijas – mērķtiecīga profesionālā pilnveide, holistiskas sabiedrības informēšanas kampaņas, integrētas politikas un aktīva sabiedrības iesaistīšana – var būt efektīvas stratēģijas, kas veicina veiksmīgu iekļaujošās izglītības īstenošanu un uzlabo integrācijas procesus. Šo stratēģiju īstenošana prasa sistēmisku pieeju un iesaisti visu ieinteresēto pušu līmenī, lai nodrošinātu ilgtspējīgas izmaiņas izglītības sistēmā.

Rekomendācijas

Pamatojoties uz pētījuma rezultātiem, ir izstrādātas rekomendācijas dažādām mērķgrupām, lai uzlabotu cilvēkresursu pārvaldības stratēģijas un veicinātu pozitīvu sabiedrības attieksmi pret iekļaujošo izglītību, īpaši migrantu un bēgļu bērnu integrācijas kontekstā.

1. Skolotājiem

- **Starpkultūru kompetences attīstība:** piedalīties profesionālās pilnveides programmās, kas pamatojas uz starpkultūru izpratni, lai labāk izprastu dažādas kultūras un valodas un efektīvi reaģētu uz tām.
- **Inovatīvu mācību metožu lietošana:** izmantot praktiskās metodes un iekļaujošās pedagoģijas pieeju, kas bagātina lingvistiski un kulturāli daudzveidīgu bērnu mācīšanās pieredzi.
- **Mentoru atbalsta sistēmas:** veidot sadarbības tīklus ar kolēģiem un ekspertiem, lai dalītos pieredzē un gūtu profesionālu atbalstu.

2. Izglītības iestāžu vadītājiem

- **Pedagogu atbalsta sistēmas veidošana:** veidot iekšējās atbalsta sistēmas, kas nodrošina skolotājiem piekļuvi resursiem un mācībām, īpaši starpkultūru kompetenču apguvei.
- **Droša un atbalstoša vide:** veicināt institucionālu kultūru, kas atbalsta iekļaušanu, veidojot sadarbību starp skolotājiem, vecākiem un skolēniem.
- **Resursu mobilizēšana:** nodrošināt pietiekamus resursus, tostarp psiholoģisko atbalstu un atbalsta personālu, kas palīdzētu risināt integrācijas problēmas.

3. Izglītības politikas veidotājiem

- **Integrētu politiku izstrāde:** attīstīt politikas, kas paredz ne tikai finansējumu pedagogu profesionālai pilnveidei, bet arī papildu resursus, piemēram, atbalsta personālu un psiholoģisko palīdzību.
- **Ilgspējīga finansējuma nodrošināšana:** nodrošināt stabilu un ilgtermiņa finansējumu, kas atbalsta pedagogu profesionālo pilnveidi, atbalsta personālu (psihologi, sociālie darbinieki), kā arī nepieciešamo mācību resursu nodrošināšanu.
- **Likumu un noteikumu saskaņošana:** harmonizēt likumdošanu, lai tā būtu konsekventa un atbalstītu iekļaujošās izglītības pieeju. Likumdošanas normām ir jābūt skaidrām un saskaņotām starp dažādiem līmeņiem (valsts, pašvaldība, skola).

4. Pedagogu profesionālās pilnveides organizatoriem

- **Mērķtiecīgas mācību programmas:** izstrādāt specializētas profesionālās pilnveides programmas, kas vērstas uz starpkultūru kompetencēm un iekļaujošās pedagogijas metodēm, ar praktiskām darbnīcām un reālu situāciju izpēti.
- **Ilgspējīga profesionālā attīstība:** nodrošināt, ka profesionālās pilnveides programmas ir nepārtrauktas un atbilst mūsdienu izglītības izaicinājumiem multikulturālā vidē.

5. Sabiedrības informēšanai un iesaistei

- **Holistiskas sabiedrības izglītošanas kampaņas:** izstrādāt izglītojošas kampaņas, kas iekļauj dažādus sabiedrības slāņus un izmanto interaktīvas pieejas, lai veicinātu pozitīvu attieksmi pret iekļaujošo izglītību.
- **Aktīva sabiedrības iesaiste:** veicināt dialogu starp izglītības iestādēm un vietējām kopienām, lai sabiedrība aktīvāk piedalītos jaunpienācēju integrācijas procesos un palīdzētu mazināt aizspriedumus.

6. Atbalsta personālam (psihologi, sociālie darbinieki u. c.)

- **Individuāla atbalsta sniegšana:** nodrošināt personalizētu psiholoģisko un emocionālo atbalstu migrantu un bēgļu bērniem, lai atvieglotu viņu adaptāciju jaunā vidē.
- **Skolotāju un skolēnu atbalsts:** sadarboties ar pedagogiem, lai palīdzētu identificēt un risināt problēmas, kas saistītas ar bērnu emocionālajām un sociālajām vajadzībām integrācijas procesā.

Šīs rekomendācijas veicina holistisku pieeju iekļaujošās izglītības veicināšanai, balstoties uz cilvēkresursu pārvaldības stratēģijām, kas nodrošina gan pedagogu profesionālo attīstību, gan sabiedrības informēšanu un atbalstu.

Literatūra un avoti

Ainscow, M. (2020). Promoting Inclusion and Equity in Education: Lessons from International Experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6, 7–16. <https://doi.org/10.1080/2020317.2020.1729587>

Ainscow, M., Sandill, A. (2010). Developing inclusive education systems: The role of organisational cultures and leadership. *International Journal of Inclusive Education*, 14(4), 401–416. <https://doi.org/10.1080/13603110802504903>

Arigatou International Geneva (2021). *Inclusive Education for Migrants and Refugees. A side event to the 47th session of the Human Rights Council*. Pieejams: <https://eiehub.org/wp-content/uploads/2021/10/Report-HRC47-side-event-Final.pdf>

Armstrong, A. C., Armstrong, D., Spandagou, I. (2010). *Inclusive education: International policy & practice*. Sage Publications.

Armstrong, M., Taylor, S. (2020). *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice*. London: Kogan Page Publishers.

- Arnot, M., Pinson, H., Candappa, M. (2013). The educational rights of asylum-seeking and refugee children within the neo-liberal state and inclusive schools in the UK. *Human Rights in the Field of Comparative Education*, 23–29. https://doi.org/10.1007/978-94-6209-152-8_2
- Avramidis, E., Norwich, B. (2002). Teachers' attitudes towards integration/inclusion: A review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 17(2), 129–147. <https://doi.org/10.1080/08856250210129056>
- Banks, J. A. (2015). Multicultural education: Characteristics and goals. In J. A. Banks, C. A. M. Banks (eds.), *Multicultural education: Issues and perspectives* (pp. 2–23). Wiley.
- Barrett, M., Byram, M., Lázár, I., Mompoint, Gaillard, P., Philippou, S. (2014). *Developing intercultural competence through education*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Pieejams: <https://orbilu.uni.lu/handle/10993/27136>
- Booth, T., Ainscow, M. (2011). *The Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools* (3rd ed.). Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE), Bristol.
- Bunar, N. (2019). *Promoting effective integration of migrants and refugees in education experiences from Spain, Serbia and Belgium*. European Trade Union Committee for Education – Brussels. Pieejams: https://www.csee-etuice.org/images/attachments/SD_Mig_REPORT_2ND_Edition-Online.pdf
- Cash, D. W., Clark, W. C., Alcock, F., Dickson, N. M. et al. (2003). Knowledge systems for sustainable development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(14), 8086–8091. <https://doi.org/10.1073/pnas.1231332100>
- Crooks, C. V., Smith, A. C. G., Robinson-Link, N., Orenstein, S., Hoover, S. (2020). Psychosocial interventions in schools with newcomers: A structured conceptualization of system, design, and individual needs. *Children and Youth Services Review*, 112, 104894. Pieejams: <https://www.csmh.uwo.ca/docs/Crooks-Smith-RobinsonLink-Orenstein-Hoover-2020.pdf>
- Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 241–266. <https://doi.org/10.1177/1028315306287002>
- De Boer, A., Pijl, S. J., Minnaert, A. (2011). Regular primary schoolteachers' attitudes towards inclusive education: A review of the literature. *International Journal of Inclusive Education*, 15(3), 331–353. <https://doi.org/10.1080/13603110903030089>
- Dimitrov, N., Haque, A. (2016). Intercultural Teaching Competence: A Multidisciplinary Framework for Instructor Reflection. *Intercultural Education: Learning at Intercultural Intersections*, 27(5), 437–456. <https://doi.org/10.1080/14675986.2016.1240502>
- European Commission/EACEA/Eurydice (2023). *Promoting diversity and inclusion in schools in Europe. Eurydice report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Pieejams: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d886cc50-6719-11ee-9220-01aa75ed71a1/language-en>
- Eurydice. (2024). Support measures for learners in early childhood and school education. *Overview*. Pieejams: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/czechia/support-measures-learners-early-childhood-and-school-education>
- Genç, G. (2018). Are Turkish EFL pre-service teachers ready to manage intercultural challenges? *Intercultural Education*, 29(2), 185–202. <https://doi.org/10.1080/14675986.2018.1429790>
- Haig-Brown, C. (2008). Taking Indigenous thought seriously: A rant on globalization with some cautionary notes. *Journal of the Canadian Association for Curriculum Studies*, 6(2), 8–24. <https://doi.org/10.25071/1916-4467.17997>
- Hargreaves, A., Fullan, M. (2012). *Professional Capital: Transforming Teaching in Every School*. Teachers College Press.
- Haslam, S. A., Van Knippenberg, D., Platow, M. J., Ellemers, N. (eds.) (2003). *Social Identity Theory at Work: Developing Theory for Organizational Practice* (1st ed.). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781315784137>

- Hladnik, M. M., Rosulnik, K. K. (2021). The Challenges of Integrating Migrant Children into the Slovenian Education System. In M. Sedmak, F. Hernández-Hernández, J. M. Sancho-Gil, and B. Gornik (eds.), *Migrant Children's Integration and Education in Europe Approaches, Methodologies and Policies* (pp. 187–204). Barcelona: Ediciones Octaedro SL. Pieejams: <https://octaedro.com/wp-content/uploads/2021/04/9788418615375.pdf>
- Hogg, M. A. (2016). Social identity theory. *Peace Psychology Book Series Understanding Peace and Conflict Through Social Identity Theory*, 35, 3–17. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-29869-6_1
- Holguin, B. R. (2013). Towards the Development of Intercultural Competence Skills: A Pedagogical Experience with Pre-Service Teachers. *HOW, A Colombian Journal for Teachers of English*, 20, 206–225. Pieejams: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1127939.pdf>
- Jansen, F. G. S. (2022). *Re/constructing Teacher Identity in Refugee Education. Master's Thesis*. Stockholm University. Pieejams: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1695856/FULLTEXT01.pdf>
- Liasidou, A. (2012). *Inclusive education, politics, and policymaking (Contemporary Issues and Education Studies)*. London: Continuum.
- Mehta, A., Panju, N. (2018). Teaching competencies in inclusive classroom. *IMPACT: International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature*, 6(8), 131–136. Pieejams: <https://oaji.net/articles/2017/488-1537502980.pdf>
- Nilsson, J., Bunar, N. (2016). Educational responses to newly arrived students in Sweden: Understanding the structure and influence of post-migration ecology. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 60(4), 399–416. <https://doi.org/10.1080/00313831.2015.1024160>
- OECD. (2018). *The resilience of students with an immigrant background: Factors that shape well-being* (OECD Reviews of Migrant Education). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264292093-en>
- OECD. (2019). TALIS 2018 Results (Vol. I): *Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*, TALIS. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>
- Richardson, E., MacEwen, L., Naylor, R. (2018). Teachers of refugees: A review of the literature. *IIEP*. Available at: <https://www.educationdevelopmenttrust.com/EducationDevelopmentTrust/files/8e/8ebcf77f-4fff-4bba-9635-f40123598f22.pdf>
- Romijn, B. R., Slot, P. L., Leseman, P. P. M. (2021). Increasing teachers' intercultural competences in teacher preparation programs and through professional development: A review. *Teaching and Teacher Education*, Vol. 98. Pieejams: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2020.103236>
- Schleicher, A. (2019). *PISA 2018: Insights and interpretations*. OECD Publishing. Pieejams: <https://www.oecd.org/pisa/PISA%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf>
- Senge, P., Hamilton, H., Kania, J. (2015). The dawn of system leadership. *Stanford Social Innovation Review*, 13, 27–33. Pieejams: https://ssir.org/articles/entry/the_dawn_of_system_leadership
- Shohel, M. M. C. (2020). Education in emergencies: challenges of providing education for Rohingya children living in refugee camps in Bangladesh. *Education Inquiry*, 13(1), 104–126. <https://doi.org/10.1080/20004508.2020.1823121>
- Slee, R. (2011). *The irregular school: Exclusion, schooling and inclusive education*. Abingdon: Routledge.
- Soylu, A., Kaysili, A., Sever, M. (2020). Refugee Children and Adaptation to School: An Analysis through Cultural Responsivities of the Teachers. *Education and Science*, 45(201). <https://doi.org/10.15390/EB.2020.8274>
- Stavrou, E., Kafa, A. (2024). School principals' leadership styles on implementing inclusive education: The entrepreneurial leadership effect. *International Journal of Educational Management*, 38(1), 40–56. <https://doi.org/10.1108/IJEM-08-2023-0424>
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, S. Worchel (eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 33–37). Monterey, CA: Brooks/Cole.

- Taylor, S., Sidhu, R. K. (2011). Supporting refugee students in schools: What constitutes inclusive education? *International Journal of Inclusive Education*, 16(1), 39–56. <https://doi.org/10.1080/13603110903560085>
- Uibu, K., Tagamets, E. (2022). Promoting teachers' intercultural competences for teaching in the diverse classroom. *Education and New Developments*, 177–181. <https://doi.org/10.36315/2022v2end038>
- UNESCO. (2005). *Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All*. Paris. Pieejams: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001402/140224e.pdf>
- UNESCO. (2017). *A guide for ensuring inclusion and equity in education*. UNESCO Publishing. <https://doi.org/10.54675/MHHZ2237>
- Wiseman, A. W., Galegher, E. (2019). Teacher Preparation, Classroom Pedagogy, and the Refugee Crisis in National Education Systems. *Comparative Perspectives on Refugee Youth Education*, 3–28. <https://doi.org/10.4324/9780429433719-4>

Reliģisko kopienu potenciāls jaunpīnācēju iekļaušanā un socializācijā

Māra Kiope, Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Nadežda Pazuhina, Inese Runce

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Filozofijas un socioloģijas institūts

Atslēgvārdi: reliģiskās kopienas, misionārā, reliģiskā un piespiedu migrācija, topoloģiskā hermeneitika, sociālā diakonija, pastorālā aprūpe.

Galvenās atziņas:

- Reliģijpētniecības un cilvēka ģeogrāfijas metodoloģisko pieeju starpdisciplinārā mijiedarbība un sintēze ir nozīmīgs migrācijas procesu pētnieciskais instruments, kas veicina dziļāku reliģisko kopienu lomas izpratni sociālajos procesos gan vēsturiskajā perspektīvā, gan mūsdienu dinamiskajā situācijā.
- Topoloģiskā hermeneitika (Malpas, 2018) kā metodoloģiskais rīks paver plašāku skatījumu uz telpas (vietas) epistemoloģisko dimensiju indivīdu rīcības un sociālo mijattiecību skaidrojumā migrācijas procesu pētniecībā Latvijā.
- Reliģisko kopienu vēsturiskās ģenēzes izpēte Latvijas teritorijā atklāj ne tikai Latvijas kultūrainavas specifiku, bet arī dažāda veida migrācijas – misionārās, reliģiskās un piespiedu – ietekmi demogrāfisko, sociālo, kultūras un politisko procesu kontekstā.
- Reliģisko kopienu pieredze sociālās diakonijas un pastorālās aprūpes jomā ir nozīmīgs resurss jaunpīnācēju iekļaušanā Latvijas sabiedrībā, veicinot sabiedrības ilgtspējīgu attīstību, kas balstīta savstarpējā cieņā, tiesību ievērošanā un sociālajā solidaritātē.
- Vēsturiski iesakņotajām reliģiskajām grupām Latvijā ir daudzveidīgs kultūrsociālais “profils”, ieskaitot lingvistiskās un etniskās atšķirības, kas ļauj veidot ciešāku piederības izjūtu Latvijas sabiedrībai un veicināt jaunpīnācēju iekļaušanu un pieņemšanu.
- Dažādu konfesiju cieņpilnās līdzpastāvēšanas vēsturiskā pieredze Latvijā ir pamats noturīgajiem sociālajiem mehānismiem – pašorganizēšanās, labdarība, saliedēšanas stratēģijas –, kuri mūsdienās raksturo reliģisko kopienu attiecības gan visas Latvijas mērogā, gan Latvijas reģionos, gan atsevišķo pilsētu un pilsētu rajonu mērogā.
- Izaicinājumi, ar kuriem saskārās Latvijas sabiedrība un valsts institūcijas pēc Krievijas pilna mēroga iebrukuma Ukrainā 2022. gada 24. februārī, uzņēmot lielo skaitu kara bēgļu, jaunā līmenī mobilizēja reliģiskās kopienas un organizācijas, kā arī plašākas sabiedrības grupas darboties solidaritātes un brālības vārdā. Reliģiskā motivācija un vēsturiski uzkrātā pieredze radīja virkni labo prakšu paraugu, kurus ir iespējams izmantot darbā ar migrantiem no citiem ģeogrāfiskajiem reģioniem.
- Reliģisko kopienu kultūrsociālās pieredzes un prakšu ignorēšana var izraisīt būtiskus reliģiskās marginalizācijas riskus, kas skar ne tikai jaunpīnācējus, bet arī visu reliģisko kopienu, ja tā jutīsies izstumta no konstruktīvā dialoga ar sabiedrību un valsts institūcijām.

Ievads

Demogrāfiskās pārmaiņas un migrācijas procesi ir daudzšķautņains pētījumu lauks, kas paredz starpdisciplināro pieeju un gan izpratni par liela mēroga sociālajiem mehānismiem, gan iedziļināšanos indivīdu subjektīvajā pieredzē un motivācijā. Viens no inovatīvajiem pētnieciskajiem risinājumiem šajā projektā ir migrācijas jēdziena konceptualizācija reliģijpētniecības kontekstā, tuvinot reliģijpētniecības un cilvēka ģeogrāfijas skatpunktus.

Reliģisko prakšu un reliģiskās pieredzes izpēte migrācijas kontekstā sniedz jaunas zināšanas par kultūrsociālajiem mehānismiem, kuri vēsturiski ir iesakņojušies Latvijas sabiedrībā un ietekmē tās funkcionēšanu arī mūsdienās, neskatoties uz sekularizācijas procesiem vai ateistiskās ideoloģijas dominēšanu 20. gs. otrajā pusē padomju okupācijas iespaidā. Reliģijas “atgriešanos” publiskajā dzīvē pēdējās divās desmitgadēs konstatē gan reliģijpētnieki, gan sociologi (Mattes, 2022; Frederiks, 2016; Frederiks, 2022 u. c.), līdz ar to šī faktora ignorēšana var iezīmēt būtiskus robus sociālo procesu analizē un krīžu situāciju pārvaldībā.

Pētījuma mērķis ir apzināt reliģisko kopienu pieredzi jaunpienācēju iekļaušanā Latvijas sabiedrībā, raksturojot kopienu veiktās sociālās palīdzības formas, kā institucionalizētā (misijas darbs, svētdienas skolas, patversmes, labdarības pasākumi), tā arī neformālās saskarsmes (draugu kopienas sociālajos tīklos, tīklošanās, saviesīgie vakari) līmenī. Pētījuma gaitā galvenā uzmanība tika pievērsta tiem sociālās iekļaušanas mehānismiem, kuri izveidojās vēsturiski lielākajās kristīgajās konfesijās. Ieskats Latvijas reliģisko kopienu līdzpastāvēšanas vēsturiskajā perspektīvā paver plašākas iespējas mūsdienu procesu izpratnei, ņemot vērā reliģiskās identitātes saliedējošo vektoru, kas ir sociālās atmiņas un kolektīvās identitātes veidošanās būtiskais faktors.

Pētījuma dati un metodes

Pētījuma empīriskā bāze galvenokārt veidojās, pamatojoties uz: 1) padziļinātām intervijām ar respondentiem (kuriem ir migrācijas pieredze, kā arī pieredze saskarsmē un profesionālajā darbā ar migrantiem vai arī brīvprātīgā darba pieredze) un reliģisko kopienu pārstāvjiem (mūsdienu situācijas atspoguļojums); 2) publicēto avotu diskursa analīzi (vēsturiskā perspektīva); 3) gadījumu analīzi (piemēram, katoļu vjetnamiešu kopienas pieredze Latvijā); 4) novērošanu. Interpretējot kvalitatīvo datu kopumu, papildus tika izmantota normatīvo dokumentu analīze, reliģisko organizāciju interneta resursu datu monitorings un analīze.

Zināmā mērā starpdisciplinārais eksperiments ir sadarbība ar Latvijas Performances mākslas centra māksliniekiem, kuri pakļāva mākslinieciskajai

refleksijai intervijās izkristalizējušās sensitīvās tēmas un semantisko lauku ap tām (piemēram, “cits” / “svešs”, “robeža”, “mājas”). Mākslinieciskās līdzdalības prakses veicina savstarpējo empātiju un atvērtību citādi pieredzei, emocijām, pārdzīvojumiem, ļaujot vēlāk artikulēt šīs sajūtas diskusijā.

Projekta gaitā izstrādātās inovatīvās un izvirzītajiem pētnieciskajiem jautājumiem pielāgotās starpdisciplinārās metodes ir pakārtotas trim pieejām: 1) **hermeneitiskajai** (fenomenoloģiskās analīzes kontekstā), 2) **kultūrvēsturiskajai** (kultūras diskursa analīzes kontekstā) un 3) **religijpētnieciskajai** (religijas socioloģijas kontekstā) pieejai.

Katrs no šiem skatpunktiem atklāj atšķirīgu aspektu. Hermeneitisks skatījums fokusējas uz subjektīvo pieredzi un interpretāciju, kas rodas migrējošo indivīdu un kopienu mijiedarbībā ar vietējām kopienām, vietu un jaunu kontekstu. Savukārt kultūrvēsturiskā perspektīva atklāj, kā kultūras naratīvi un vēsturiskie procesi ietekmē kopienas reliģisko identitāti, kā arī publiskā diskursa izmaiņas attiecībā uz migrācijas uztveri. Caur religijpētniecisko prizmu tiek šķetināta reliģijas sociālā dimensija un dinamika migrācijas procesu kontekstā, izceļot reliģisko un sociālo praksi mijattiecības reliģiskajās kopienās un to lomu jaunpienācēju iekļaušanā.

Konceptuāli jauns metodoloģiskais skatpunkts šajā pētījumā ir religijpētniecisko un cilvēka ģeogrāfijas pieeju tuvināšana, balstoties Džefa Malpesa (*Jeff Malpas*) **topoloģiskajā hermeneitikā** (Malpas, 2017, 2018, 2022). *Topos/vieta* kā teorētiskais koncepts vieno filozofijas un ģeogrāfijas skatījumu ontoloģiskajā dimensijā. Dž. Malpess, atsaucoties uz Martina Heidegera (*Martin Heidegger*) fundamentālajā ontoloģijā sniegto norādi uz atklātību (atvērtību), kurā īstenojas cilvēka esamības eksistence, piedāvā paplašinātu vietas un pieredzes skaidrojumu cilvēka attiecībās ar telpu, laiku un sabiedrību. Vieta, pēc Malpesa domām, ietver gan subjektivitāti, gan objektivitāti, jo tā ir ontoloģiski saistīta ar telpu un laiku. Savukārt cilvēks ir nesaurājami saistīts ar vietu, bet reizē tā kļūst par viņa interiorizēto pieredzi – atmiņu, identitāti un patību (Malpas, 2012). Tādējādi Malpess piedāvā jaunu epistemoloģisko dimensiju, kura piešķir “fiziskai” vietai transcendentālo telpas izpratni un norāda uz to, ka šādā izpratnē cilvēks ontoloģiski iemieso vietu: “Tāpat kā telpai, kurā radība darbojas, ir jābūt iemiesotai šīs radības aktivitātē vai pat, mēs varētu teikt, pašā šajā radībā, jo rīcības aktors ir ievietots telpā, tāpat arī telpa tiešām ir iemiesota aktorā. Tas nozīmē, ka telpai ir jābūt pieejamai aktivitāti īstenojošajai radībai [...] Tas ir tieši tas, ko ietver ideja par to, ka orientācija un virzība telpā balstās pielaidē kādai telpas reprezentācijai jeb “kognitīvajai kartei” apziņā.” (Malpas, 2018, 50)

Dž. Malpesa *vieta* pētījumus moderno tehnoloģiju ietekmju un *vietas zuduma* kontekstā ir iespējams integrēt ideju vēstures, urbānās socioloģijas, migrāciju un religijpētījumu metodoloģijā kā analītisko instrumentu *iemiesotās vietās* izpētē. Migrāciju procesā jaunpienācēji ienes uzņemtajā sabiedrībā ne tikai savu subjektīvo pieredzi (lingvistiskās, sociālās, kultūras prakses), bet arī savu sasaisti ar

pamesto vietu, meklējot jaunu vietu vai iepriekšējās vietas transformācijas iespējas jaunajā telpā. Šī metodoloģiskā pieeja ļauj izcelt arī dziļākās kopsakarības migrantu pieredzē, analizējot intervijas un dzīvesstāstus, pievēršot uzmanību kognitīvajiem rituāliem, kuri konstituē savstarpējo sapratni starp migrantu (bēgļu) kopienām un uzņemošo sabiedrību (Kiope, 2021; Kiope, 2024; Kiope, Krūmiņa-Koņkova, 2024).

Dž. Malpesa vietas koncepts sasaucas ar Mišela de Serto (*Michel de Certeau*) prakseoloģisko pieeju telpas un vietas nošķīrumam kā “stipro” un “vājo” grupu attiecību atspoguļojumam sociālo stratēģiju un taktiku mijiedarbībā (de Certeau, 1988, 34–36). De Serto uzmanības centrā ir pilsētas vide un pilsētnieku prakses, kas visspilgtāk reprezentē šo telpas konstruēšanas principu kā “praktizēto vietu” kopumu. Pilsētas telpa, kuru veido gan arhitektoniskās struktūras, gan sociālā vide, reprezentē pilsētnieku pieredzi institucionāli konstruētās telpas apgūšanā ar “taktiku” palīdzību (de Certeau, 1988, 39–41). Skatoties caur de Serto koncepcijas prizmu, ir iespējams raksturot dažādu reliģisko grupu mijiedarbību vienā sociālajā telpā, piemēram, pilsētas vidē. Reliģiskas kopienas veido ne tikai fizisko urbāno vidi, marķējot to ar sakrālo arhitektūru un dzīvojamo māju kvartāliem, bet arī sociālo tīklojumu, iezīmējot kopējā institucionāli reglamentētajā telpā savu vietu, ievērojot vai arī pārkāpjot citu reliģisko grupu robežas. Aplūkojot Latvijas pieredzi vēsturiskajā perspektīvā, jāsecina, ka līdz šim reliģisko kopienu izmantotās sociālās taktikas drīzāk bija vērstas uz harmonisko līdzāspastāvēšanu un konstruktīvu sadarbību (dažādu reliģisko konfesiju un grupu līdzāspastāvēšanas piemēri Rīgas vēsturiskajā un mūsdienu Maskavas forštatē, Daugavpilī, Rēzeknē u. c.) (Pazuhina, 2024).

Kultūrvēsturiskā pieeja ļauj ieraudzīt reliģisko kopienu vēsturisko ģenēzi Latvijas teritorijā un to klātbūtni kā īpašas *vietas* nozīmi, tās ietekmi uz Latvijas kā *vietas* un konkrētas *vietas* Latvijā attīstību. Sākot ar kristianizācijas procesiem viduslaiku nobeigumā, kuri reformācijas ietekmē turpinājās ar luterisko reliģisko kopienu veidošanos 16. gs. divdesmitajos gados un kontrreformācijas stimulēto Jēzus Sadraudzības ordeņa jeb jezuītu kopienas ienākšanu Latvijas teritorijā 1582. gadā. Polijas karaļa Stefana Batorija aizbildniecībā attīstīja misionāro darbību Rīgā, Cēsīs Jelgavā, Daugavpilī, Ilūkstē, Skaistkalnē, Dagdā, Krāslavā, Alsungā un Jūrkalnē kā lielākajos misiju centros. Šīs reliģiskās kopienas ieguldījuma apguvi un izpēti minēto vietu sociālajā un kultūras attīstībā tikai pamazām Latvijā sāk apzināties, pievēršoties atsevišķu jomu, piemēram, jezuītu mākslas, arhitektūras un celtniecības pieminekļu, izpētei (Ogle, 2008). Tāpat Jezuītu darbība atstāja paliekošu ietekmi uz katoliskās Baznīcas reliģisko kopienu atjaunošanu un turpmāko pastāvēšanu Suitu novadā Kurzemē un Latgales novadā (Kalvāne, 2010, 29–30), veicinot ideju un pieredzes, kā arī cilvēku kustību. Jezuīti bija atrodami tur, kur radās un tika ģenerētas jaunas idejas un kur bija veikti eksperimenti. Nereti viņi paši bija šie galvenie ģeneratori, bet, pats svarīgākais, viņi bija tie, kas jaunās idejas, pieredzi un eksperimentus pārcēla tālāk uz perifērijām. Arī Baltijā (bijušajā Livonijā), kas reformācijas un

reģionālo karu procesā bija kļuvusi par perifēriju, daudzas renesanses laikmeta idejas un iezīmes ienāca no Rietumeiropas un Dienvideiropas, pateicoties tieši Jezuītu ordeņa kultūras, reliģiskajai un izglītības darbībai (Runce, 2016). Jezuīti parasti bija labāko pasaules universitāšu absolventi, kas kļuva par globāliem celmlaužiem, finansējot misijas un izglītības iestādes visā pasaulē, attīstot reliģiskās, zinātniskās un kultūras darbības, kam bija raksturīga elastīga pielāgošanās vietējiem apstākļiem un sastapto kultūru pozitīvo īpašību apliecinājums (Banchoff, Casanova, 2016).

Ebreju migrācija no vācu un poļu zemēm uz Kurzemi Latvijā 16. gadsimtā aizsāka jūdu reliģisko kopienu vēsturi Latvijā (Dribins et al., 2001). Savukārt slāvu tirgotāju migrācija no Ukrainas un Baltkrievijas rietumdaļām uz Kurzemes un Zemgales hercogisti 17.–19. gs. kļuva par pamatu uniātu reliģisko kopienu attīstībai (Plenne, 2022). Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas uniātu jeb grieķu katoļu reliģiskās dzīves atjaunotne noritēja draudzē, kam tika atvēlēta kapela Romas katoļu Sāpju Dievmātes baznīcā Rīgā. Tur uz dievkalpojumiem pulcējās arī ukraiņu mazākumtautības grupas lūdzēji (šī grupa bija izveidojusies Latvijā padomju laikā). Pēc Ukrainas kara bēgļu pieplūduma Rīgā 2022. gadā šī reliģiskā kopiena pieauga daudzkārtīgi un ir kļuvusi par ukraiņu grieķu katoļu garīgo centru Latvijā (Kiope, 2024).

Uz Vidzemi, Valmiermuižas *vietu*, no Vācijas 1729. gadā imigrējušās Hernhūtes brāļu draudzes misionāri uzsāka darbību, kas pēc dažādiem sarežģījumiem vainagojās ar Hernhūtes kustības izveidošanos. Tā aptvēra vairāk nekā 30 draudžu, ap 100 uzceltu saiešanas namu un ap 20 000 cilvēku Vidzemē (Štoll, 2013; Štolls, 2016).

17. gadsimta 60. gadu beigās pēc shizmas Krievu Pareizticīgo baznīcā Latvijas teritorijā, toreizējā Kurzemes un Zemgales hercogistē, bēgot no vajāšanām par pretošanos Baznīcas reformai, nokļuva krievu vecticībnieki, kuri gadsimtu gaitā izveidoja noturīgu etnoreliģisko kopienā. Mūsdienās Latvijas bezpriesteru Pomoras virziena vecticībnieki ir viena no skaitliski lielākajām kopienām ārpus Krievijas. Tā joprojām saglabā zināmu distancēšanos no pārējām reliģiskajām kopienām, lai gan aktīvi piedalās sociālajā un politiskajā dzīvē (Pazuhina, 2009). Vecticībnieku kopiena iemieso *vietu*, kurā joprojām saglabā un praktizē *senpareizticības* tradīcijas, kas bija zaudētas Baznīcas reformas rezultātā.

Migrācija ir ietekmējusi Latvijas reliģisko ainavu, kā arī reliģisko kopienu demogrāfisko struktūru un tādējādi arī reliģiskās prakses. Jāpiebilst, ka no reliģijpētniecības skatpunkta te var arī apskatīt jautājumu par reliģisko prakšu migrāciju. Kā piemēru var minēt lietuviešu un poļu migrantu ienākšanu pirmskara Latvijā, kuri reliģiskajā dzīvē integrējās Latvijas Katoliskās baznīcas draudzēs, kur arī saņēma atbilstīgu pastorālo aprūpi (Grzybowski, 2023).

Padomju okupācijas laikā veicinātās migrācijas dēļ Latvijā ienāca jaunas etniskās grupas un, atjaunojoties reliģiskajai dzīvei pēc valstiskās neatkarības atgūšanas, veidojās jaunas reliģiskās kopienas, kā, piemēram, Armēņu apustuliskā baznīca;

gruzīnu draudzes pie Pareizticīgo baznīcas, kuras draudžu locekļu skaits ir ievērojami palielinājies pieaugošās krievu klātbūtnes dēļ Latvijā; krievu baptistu un evaņģēlisko kristiešu draudzes, kas uz Latviju atbēgušas no VDK vajāšanām padomju Ukrainā un Krievijā; savu identitāti atguvušo, kādreiz “krievvalodīgajiem” pieskaitīto poļu katoļu draudzes u. c. (Kiope, 2024).

Ieskats vēsturiskajā perspektīvā ļauj izvirzīt specifisko migrāciju veidu kategorijas – reliģiskā, misionārā un piespiedu migrācija. **Reliģiskā** migrācija raksturo indivīdu vai grupu migrāciju reliģisko motīvu dēļ. Spilgts piemērs ir pēdējā desmitgadē strauji augošā katoļu vjetnamiešu kopiena, kura Latvijā atrada drošu *vietu* ticības praktizēšanai, izvairoties no stingriem ierobežojumiem un kontroles, kas skar ticīgos viņu dzimtenē.

Misionārā migrācija ir daļa no Baznīcas vai denominācijas misijas darba, kad uz dažādām zemēm tiek sūtīti Baznīcas piederīgie – misionāri, lai pildītu misijas darbu, sludinātu un kalpotu jaunizveidotajās draudzēs. Vēsturiskie piemēri Latvijas teritorijā, kurus varētu attiecināt uz misionāro migrāciju, ir kristietības sākumi Latvijā, luterisko un brāļu draudžu sludinātāju ierašanās, kā arī jezuītu ordeņa darbība. Tomēr misionārā migrācija Latvijā saglabājās arī mūsdienās dažādās kristīgajās konfesijās, kā arī jaunajās reliģiskajās kustībās (piemēram, Pēdējo dienu svēto Jēzus Kristus baznīcas misijas darbs, evaņģēlisko draudžu misijas). Latvijas katoļu draudzēs kalpo priesteri no Polijas, Spānijas, Nigērijas, Slovākijas, Indonēzijas, Ukrainas un citām *vietām*, kas ienes atšķirīgas krāsas Latvijas tradicionālo garīgo prakšu un reliģisko kopienu dzīves audeklā. Rīgā, neokatehumenāta kustības seminārā pulcējušies jaunieši no ASV, Francijas, Spānijas, Lietuvas un citām valstīm, kas aicināti aizpildīt priesteru trūkumu Latvijā un gatavojas kalpošanai šeit. Visjaunākajos laikos Latvijā ienākuši arī jauni reliģiskie ordeņi un kongregācijas, kā, piemēram, *Opus Dei* ar biedriem no Spānijas, Meksikas un Brazīlijas; *Pro Sanctitae* ar māsām no Maltas un Beļģijas, laju Karmela ekleziālā kustība ar jaunienācējiem no Itālijas u. c.

Piespiedu migrācija notiek spēcīga ārēja spiediena dēļ, kas padara par neiespējamu dzīvi iepriekšējā *vietā*. Par šādiem faktoriem var būt nežēlīgas represijas, kuras piedzīvoja pārceļotāji (vēsturiskais piemērs ir vecticībnieki), dabas katastrofa vai karš. Par piespiedu migrantiem var uzskatīt arī ukraiņu kara bēgļus, kuru nokļūšanu Latvijā 2022. gadā topoģiskās hermeneitikas skatījumā var apzīmēt kā noteiktās *vietas* – Ukrainas – iemiesojumu Latvijas sabiedrībā. 2022. gada martā ukraiņu bēgļu skaits pēc aplēsēm sasniedza 40 000 (oficiāli reģistrējās 37 000), kas bija liels izaicinājums valsts iestādēm un Latvijas sabiedrībai kopumā. Negaidīti intensīva mijiedarbība ar jaunienācējiem var būt aprakstīta kā kognitīvu rituālu, kuri bija vērsti uz savstarpējās kopības radīšanu, praktizēšana. Kognitīvie (izziņas) rituāli no fenomenoloģijas skatpunkta veidojas situācijās, kad dažādām grupām vai kopienām ir nepieciešams pēc iespējas ātrāk iepazīties, lai turpinātu sadzīvot vienā sociālajā realitātē (Boyer, Liénard, 2020). Pie šādiem rituāliem pieskaitāmas Ukrainas nacionālā

karoga zili dzeltenās krāsas vizuālajā komunikācijā (Grīnvalde, 2024); *Višivanka* jeb izšūto tradicionālu kreklu diena 2022. gada 19. maijā Rīgā, Nacionālās operas laukumā; “Saulspuķu ceļa” zibakcija, kura notika Rīgā 24. augustā, Ukrainas Neatkarības dienā, u. c. Kognitīvie rituāli stimulēja mikrogrupu veidošanos un mijiedarbību, kas savukārt veicināja jau lielākās kopienas rašanos un atspoguļoja jaunās sociālās realitātes tapšanas procesu (Kiope, 2024; Collins, 2005).

Reliģijpētniecības pieejas kontekstā pētījumam svarīgie atslēgas jēdzieni ir **sociālā diakonija** un **pastorālā aprūpe**. Sociālās diakonijas jēdzienu galvenokārt izmanto, lai raksturotu dažādu kristīgo konfesiju sociālo darbu, kas ir vērsti uz draudzes locekļu, kā arī uz jebkuru sociāli neaizsargātu grupu atbalstu (Dietrich et al., 2014). No vienas puses, sociālā diakonija ir daļa no kristīgās reliģiskās pieredzes tās praktiskajā izpausmē, kalpojot savam tuvākajam. Vienlaikus tā skar arī sociālās saskarsmes pusi, iesaistot uzmanības un rūpju lokā jebkuru atstumto vai arī jaunpienākušo. Pēdējā desmitgadē arvien biežāk sociālo diakoniju raksturo kā ekumenisko praksi, kas ir orientēta uz plaša spektra palīdzību sociāli mazāk aizsargātajām grupām (Öhlmann, 2023). Šo praksi izmanto, dibinot speciālās palīdzības misijas, bet to veic arī vienkārši baznīcēni, piesaistot brīvprātīgo palīdzību.

Sociālās diakonijas praksi būtiski ietekmēja padomju režīma īstenota politika attiecībā uz reliģiskajām organizācijām, liedzot tām nodarboties ar labdarību plašākajā izpratnē un reducējot Baznīcas funkcijas tikai līdz reliģisko rituālu veikšanai. Labdarība un sociālā diakonija paredz arī **solidaritātes** un **brālības** izjūtu. Padomju okupācijas režīma mantojums ir būtiski deformējis saliedētības un solidaritātes izpratni arī plašākajā Latvijas sabiedrībā. Padomju režīms ieviesa apolitisikas un sociālās inerces modeļus, veicinot izolētu uzvedību. Cilvēkiem nebija leģitīmo tiesību un iespēju veidot sociālās saites un sadarbību pilsoniskajā sabiedrībā, jo pašas pilsoniskās sabiedrības princips padomju reālijās tika noraidīts. Šie faktori apgrūtina solidaritātes sajūtas radīšanu starp cilvēkiem un grupām Latvijas sabiedrībā arī mūsdienās.

Karš Ukrainā ir atkal izvirzījis Austrumeiropas un Centrāleiropas vēstures tēmu starptautiskajā akadēmiskajā un politikajā dienaskārtībā. Ukrainas vēsture vai Latvijas un Ukrainas attiecību pētījumi nebija populāri temati nedz akadēmiskajā vidē, nedz politikā. Padomju dogmatiskās brālības interpretācijas “padomju tautu un tautu” vēsturē ir atstājušas daudz robu zināšanās un izraisījušas emocionālu pretreakciju pret jebkādam akadēmiskām vai privātām interesēm. Tikai nesen, pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā, latviešiem ir radusies dziļa interese par abu valstu vēsturi, no jauna atklājot gadsimtu gaitā zudušās vai aizmirstās zināšanas, bet galvenokārt pievēršot uzmanību abu tautu pieredzei cīņā par brīvību un neatkarību.

Solidaritātes instrumentalizācijas tīkls Latvijas sabiedrībā strauji attīstījās līdz ar Ukrainas kara bēgļu plūsmu uz Latviju. Līdz tam Latvijas sabiedrībā atsvešinātais un abstraktais “solidaritātes” jēdziens kļuva par galveno motivāciju atbalstīt

Ukrainas bēgļus un Ukrainas valsti, pašvaldības un armiju. Solidaritātes ideja bija ieguvusi konkrētu, spilgtu un daudzslāņainu konotāciju ar latviešu tautas dzīvi, vēsturisko likteni un cerībām.

Tieši solidaritātes dēļ, ko rada vēsturiskās pieredzes kopība un spēcīga vienota vērtējošā attieksme par notiekošā būtību, Ukrainas kara bēgļi Latvijā saņēma plašu emocionālo atbalstu un ļoti plašu juridisko, finansiālo un sabiedrības atbalstu, kas pārsniedza vienkārši pietiekamas solidaritātes robežas. Ukrainas bēgļu uzņemšanā tika pieļauta ārkārtēja elastība: Ukrainas bēgļu atbalsta tiesiskais regulējums pieļāva atkāpes no Latvijas līdzšinējās patvēruma meklētāju uzņemšanas prakses.

Reliģiskās organizācijas un to misiju īstenotie atbalsta un kalpošanas darbi bēgļu un migrantu integrēšanas jomā ir pietiekami pamanāmi Latvijas sabiedrībā un nozīmīgi mērķgrupām. Valsts institūcijām ir jāsniedz atbalsts šo NVO kapacitātes stiprināšanai un savstarpējās sadarbības veicināšanā.

Nobeigums

Reliģijpētnieciskai pieejai ir svarīga nozīme, analizējot strauji pieaugošo Ukrainas kara bēgļu migrācijas plūsmu, kas sākās 2022. gadā Latvijā, kā arī citās Eiropas Savienības valstīs pēc Krievijas pilna apmēra iebrukuma Ukrainā. Kompleksā pieeja migrantu un bēgļu kopienu pētījumiem, ņemot vērā šo cilvēku reliģisko pieredzi un motivāciju, ir būtiska, lai sniegtu valsts un pašvaldību lēmumu pieņēmējiem zinātniski pamatotu skatījumu.

Humanitāro zinātņu, t. sk. filozofijas, jomā Latvijā migrācijas procesi līdz šim vēl nav bijuši pētniecisko interešu centrā. Tomēr migrāciju pētījumi sniedz plašāku kontekstu, kas nepieciešams, lai izprastu imigrantu grupu vērtības, attieksmi un kultūras prakses, kas atklājas viņu mijiedarbībā ar uzņemošo sabiedrību. Imigrantu grupu iekļaušanas priekšnoteikums ir zināšanas par to īpatnībām un to unikalitātes atzīšana, ko visprecīzāk var izpētīt ar humanitāro zinātņu metodēm, kas savukārt būtiski papildina ekonomikas, socioloģijas un cilvēka ģeogrāfijas pētnieciskās stratēģijas.

Rituālu fenomenoloģijas, topoloģiskās hermeneitikas un mikrosocioloģijas pieeju izmantošana migrācijas fenomena izpētē iezīmē jaunu izpratnes perspektīvu, kas ietver arī atsevišķa cilvēka individuālo pieredzi un intersubjektīvo telpu, kurā, vairākiem cilvēkiem vai mikrogrupām satiekoties, veidojas kopiena.

Rezumējot var novērot, ka reliģisko kopienu sociālās diakonijas un labdarības aktivitātes ietver gan teoloģisko (reliģisko, garīgo), gan sociālo (palīdzības un atbalsta) dimensiju. Katrai kristīgajai konfesijai ir sava atšķirīgā pieeja kā jaunienācēju iekļaušanai kopienā, tā arī trūcīgo un sociāli neaizsargāto atbalstam. Ne visas konfesijas ir vienlīdzīgi atvērtas un gatavas uzņemt cilvēkus no malas – te jāņem vērā

arī kopienu vēsturiskā ģenēze un kultūras iezīmes. Tā, piemēram, izteikti etnokonfesionālās grupas – krievu vecticībnieki un Armēņu apustuliskās baznīcas draudze – drīzāk rūpējas par savas kopienas saliedētību un harmonisko iekšējo dzīvi. Tomēr arī šīs kopienas demonstrē gatavību konstruktīvam dialogam ar citām sabiedrības grupām kopējo interešu vārdā.

Ieteikumi rīcībpolitikas veidotājiem reliģisko kopienu potenciāla izmantošanai sociālās iekļaušanas un integrācijas jomā

Reliģiskās pārliecības brīvība Latvijā ir noteikta Satversmes 99. pantā: “Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts.” (Latvijas Republikas Satversme, 99. p.) Tas nozīmē, ka reliģiskās organizācijas, kuru darbību regulē “Reliģisko organizāciju likums”, apvieno ticīgos uz brīvprātības principa pamata un nodrošina Latvijas iedzīvotājiem iespējas paust savu reliģisko pārliecību un piedalīties reliģisko organizāciju darbībā, ievērojot likumdošanas aktus. Līdz ar to reliģiskajām organizācijām ir augsts potenciāls ticīgo motivēšanā un saliedēšanā gan reliģijas praktizēšanā, gan arī ar to saistītajā savstarpējās palīdzības (atbalsta) un labdarības jomā.

Reliģisko organizāciju pārskatos norādīto draudžu locekļu kopējais skaits ir 1 313 363 ticīgie (Ziņojums par Tieslietu ministrijā iesniegtajiem reliģisko organizāciju pārskatiem par darbību 2022. gadā, 2023, 4), kas ir ievērojama Latvijas sabiedrības daļa, kuras profilu veido dažādas reliģiskās konfesijas, atšķirīgs sociālais statuss, izglītības līmenis, etniskā izcelsme un ģimenes saskarsmes valoda. Reliģiskajām kopienām, it sevišķi tām, kuras gadsimtiem ilgi veidojās un attīstījās Latvijas teritorijā, ir liels potenciāls jaunpienācēju integrācijā. Tādēļ rīcībpolitikas veidotājiem, izstrādājot un pieņemot lēmumus, ir jāņem vērā gan Latvijas iedzīvotāju, gan jaunpienācēju reliģiskā identitāte. Šo ieteikumu mērķis ir veicināt atbildīgas, demokrātijas principos balstītas un iekļaujošas pilsoniskās sabiedrības attīstību Latvijā.

1. Rīcībpolitikas veidotājiem, izstrādājot un pieņemot lēmumus, ir jāņem vērā gan Latvijas iedzīvotāju, gan jaunpienācēju reliģiskā identitāte.

Reliģiskā identitāte var būt gan integrāciju (sociālo iekļaušanu) sekmējošs, gan kavējošs faktors. Vēsturiski Latvijā ir reģioni, kuros dominē viena vai vairākas kristīgās konfesijas. Kopumā dažādu virzienu kristiešu reliģiskās organizācijas dominē Latvijas reliģiskajā ainavā (Ziņojums par Tieslietu ministrijā iesniegtajiem reliģisko organizāciju pārskatiem par darbību 2022. gadā, 2023, pielikums Nr. 1–2). Izstrādājot sociālā atbalsta un integrācijas programmas reģionos, jāņem vērā reliģisko organizāciju pieredze, rīkojot pasākumus, kas vērsti uz sociālo un kultūras

iekļaušanu, pastorālās aprūpes pieredze un sociālais resurss, iesaistot tās kopējos projektos un padarot pieejamu to finansējumu.

2. Nepieciešams tiesiskais regulējums iecelotāju (migrantu) grupu reliģiskajām brīvībām.

Šāds regulējums veicinātu iespējamo konfliktu tiesisko risinājumu, kā arī mazinātu diskriminācijas riskus publiskajā telpā un darba tirgū. Būtiski, lai tiesiskais regulējums nostiprinātu reliģiskās izvēles brīvprātības principu visām sociālajām un vecumgrupām, īpaši pievēršot uzmanību bērniem un pusaudžiem. Tiesiskajam regulējumam ir jābūt skaidram arī attiecībā uz sūdzību sniegšanas kārtību, to izskatīšanas un atbildes sniegšanas termiņiem.

3. Rīcībpolitikas veidotājiem ir jāveicina sabiedrības informētība reliģijas jomā, šādi mazinot ksenofobijas un diskriminācijas riskus; jāatbalsta pētījumi, kas veltīti jaunprienācēju reliģiskās un kultūras identitātes jautājumiem.

Sabiedrībā nereti pastāv vēsturiski izveidojušies stereotipi un aizspriedumi pret reliģijām un to piederīgajiem, kā pret tradicionālajām reliģiskajām grupām Latvijā, tā arī pret jaunajām reliģiskajām organizācijām. Kā jebkuri stereotipi, arī reliģiskie stereotipi vienkāršo un banalizē priekšstatus par kultūras atšķirībām, deformē priekšstatus par vērtībām un vājina sociālo saliedētību. Ar reliģisko stereotipu izplatīšanas saistīti arī naida runu riski, kas veicina savstarpējo neuzticēšanos un sašķeltību. Dziļākas zināšanas gan par Latvijā pārstāvētajām reliģijām, gan par reliģiskajām kopienām, to vēsturi un mūsdienu situāciju veicinātu harmoniskāku un pieņemošāku līdzāspastāvēšanu.

4. Plānojot jaunprienācēju izmitināšanu, izglītības un integrācijas pasākumus, jāņem vērā iecelotāju pieredze viņu izcelsmes zemē, arī attieksme pret reliģiju un iesaiste reliģiskajās praksēs.

Plānojot jaunprienācēju nodrošināšanu ar mājokļiem un veidojot stratēģijas jaunprienācēju integrēšanā darba tirgū, viņiem jānodrošina iespēja īstenot reliģiskās prakses likumdošanas ietvaros, ievērojot cieņpilnu attieksmi pret atšķirīgo pieredzi, nezaudējot saskarsmi ar reliģiskajiem līderiem un kopienas viedokļu līderiem. Konstruktīvais starpreliģiskais dialogs ir nepieciešams, lai saglabātu un uzturētu drošu vidi gan jaunprienācējiem, gan vietējiem iedzīvotājiem.

5. Izstrādājot integrācijas stratēģijas, rīcībpolitikas veidotājiem ir jāiesaista pēc iespējas plašs reliģisko organizāciju (arī mazākumgrupu) pārstāvju loks, kā arī reliģijpētniecības jomas speciālisti.

Katrā reģionā ir gan reliģiskās kopienas ar dziļām vēsturiskajām saknēm, gan arī jaunas reliģiskās organizācijas, kuras pārzina vietējo iedzīvotāju specifiskās intereses

un attieksmes un kurām ir ietekme uz ticīgo pasaules uzskatu un sociālo uzvedību. Reliģisko organizāciju pārstāvji var būt efektīvi sabiedrotie sabiedrības noskaņu (arī spriedzes) mērīšanā, kas palīdz rīkoties proaktīvi, iekļaujot rīcības plānā pasākumus, kuri atbilst dažādu sabiedrības grupu gaidām un veicina savstarpējo izpratni. Reliģisko minoritāšu pārstāvniecība ir svarīga demokrātiskajā lēmumu pieņemšanas procesā, vienlaikus tā mazina šo grupu sociālās getoizācijas un atstumtības riskus.

6. Reliģisko kopienu praksi reliģiskajā izglītībā un socializācijā – svētdienas skolas, kursi, sarunu vakari, kopējās maltītes u. c. – ir iespējams izmantot plašākā mērogā, aktīvāk iesaistot jaunpieņacējus, atbalstot iecelotāju un vietējo iedzīvotāju tīklojumus, atbalstot ziedojumu akcijas un finansējuma pieejamību no citiem avotiem.

Migrācijas globālais mērogs nosaka jaunpieņacēju reliģisko, etnisko, lingvistisko un sociālo dažādību, kas var būt izaicinājums vietējām kopienām. Kristīgo reliģisko organizāciju, draudžu pieredze ticīgo jaunpieņacēju iekļaušanā ir vēsturiski aprobētie modeļi, kurus var veiksmīgi izmantot plašākā mērogā. Svētdienas skolu un sarunu vakaru formāts, piemēram, ir pielāgots arī latviešu valodas kursiem un veiksmīgai socializācijai vietējā kopienā.

7. Rīcībpolitikas veidotājiem ir nepieciešams apzināt attiecīgā reģiona reliģisko kopienu (organizāciju) viedokļu līderu un aktīvo locekļu loku, lai efektīvāk iesaistītu viņus stratēģiju īstenošanā.

Reliģisko kopienu aktīvie locekļi var būt jaunpieņacēju kuratori, palīgi, atbalsts sociālo saišu un tīklojumu veidošanā jaunpieņacēju un vietējo iedzīvotāju starpā. Reliģisko līderu viedoklis var būt nozīmīgs motivējošais faktors gan kopienas ticīgajiem, gan jaunpieņacējiem.

8. Izstrādājot sociālā darba stratēģijas un plānojot konkrētus atbalsta projektus, jāpievērš uzmanība reliģisko organizāciju praksēm, izmantojot viņu pieredzi un kapacitāti.

Reliģiskās organizācijas var mērķtiecīgi un kvalitatīvi nodrošināt sociālos pakalpojumus ne tikai savas konfesijas piederīgajiem, kā to veiksmīgi dara “Caritas Latvija”, Pestīšanas armija u. c., bet arī plašākai kristīgajai kopienai.

9. Sociālie pakalpojumi būtu jāsaprot plašāk nekā materiālā atbalsta sniegšana, tie jāplāno, un reliģisko kopienu iniciatīva jāatbalsta.

Latviešu valodas un kultūras apguve sarunu klubā, palīdzība jaunajām māmiņām bērnu pieskatīšanā, palīdzība darba meklējumos un CV sastādīšanā un citi sociāli nozīmīgi uzdevumi ir veicami, piesaistot brīvprātīgos reliģiskajās kopienās.

Literatūra un avoti

- Banchoff, T., Casanova, J. (eds.) (2016). *The Jesuits and Globalization. Historical legacies and contemporary challenges*. Washington DC: Georgetown University Press.
- Boyer, P., Liénard, P. (2020). *Ingredients of 'rituals' and their cognitive underpinnings*. The Royal Society Publishing. <https://doi.org/10.1098/rstb.2019.0439>
- Collins, R. (2005). *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400851744>.
- De Certeau, M. (1988). *The practice of everyday life*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Dietrich, S. et al. (eds.) (2014). *Diakonia as Christian Social Practice: An Introduction*. Minneapolis: 1517 Media, Fortress Press, 2014. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1ddcsdb>.
- Dribins, L., Gūtmanis, A., Vestermanis, M. (2001). *Latvijas ebreju kopiena: vēsture, traģēdija, atdzimšana*. Rīga: Latvijas Vēsturnieku komisija. Pieejams: <https://archive.jpr.org.uk/object-lv1>
- Frederiks, M. Th. (2016). Religion, Migration, and Identity A Conceptual and Theoretical Exploration. In A. Mattes and D. Nagy (eds.), *Religion, Migration and Identity. Methodological and theological explorations* (pp. 9–29). Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004326156_003
- Frederiks, M. Th. (2022). Mission and Migration: Mapping Methodological, Historical, and Theological Perspectives. In K. Kim, and A. Fitchett-Climenhaga (eds.), *The Oxford Handbook of Mission Studies* (pp. 670–687). Oxford: Oxford Academic Books. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198831723.013.39>
- Grīnvalde, R. (2024). Zili dzeltenā Rīga. *Letonica*, 54, 30.–54. <https://doi.org/10.35539/LTNC.2024.0054.03>.
- Grzybowski, J. (2023). Catholic Ministry Among Polish Economic Emigrants in Latvia and Estonia (1928–1939). *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2023, 1(35). <https://doi.org/10.7220/2351-6561.35.2>
- Kalvāne, S. (2010). Ieskats Latgales katoļu baznīcu grāmatu krājumos (18.–20. gs.). *Via latgalica. Humanitāro zinātņu žurnāls. Latgalistikys kongresu materiali*. II, 29.–41. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Kiope, M. (2021). Existential migration during the pandemic in Latvia: Insight into solutions at the intersection of religious science and human geography. *Folia Geographica*, XIX, 5–17. <https://doi.org/10.22364/fg.19.1>
- Kiope, M. (2024). The Nature of Culture: Rites of Interaction Between Ukrainian Refugees and Latvian Society (2022). *The Yearbook of Balkan and Baltic Studies*, Vol. 7, 291–326. <https://doi.org/10.7592/YBBS7.13>
- Kiope, M., Krūmiņa-Koņkova, S. (2024). Jauna sociālā realitāte – kopiena Ukraina Latvijā. *Akadēmiskā Dzīve*, 60, 27.–37. <https://doi.org/10.22364/adz.60.03>
- Latvijas Republikas Satversme*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>
- Malpas, J. (2012). Putting Space in Place: Philosophical Topography and Relational Geography. *Environment and Planning D: Society and Space*, 30(2), 226–242. <https://doi.org/10.1068/d20810>
- Malpas, J. (2017). Thinking topographically. Place, space, and geography. *Cannocchiale: rivista di studi filosofici. Edizioni Scientifiche Italiane SpA*. XLII, 1–2, 25–53.
- Malpas, J. (2018). *Place and experience. A Philosophical Topography*. Second edition. Oxon, New York: Routledge.
- Malpas, J. (2022). The Centrality of Philosophical Hermeneutics. *Analecta Hermeneutica. International Institute for Hermeneutics*, 14.2, 37–46. Pieejams: https://www.iih-hermeneutics.org/_files/ugd/f67e0f_44aa8719e7c446219be2edea42b2a67.pdf
- Mattes, A. (2022). *Migration und Religion*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. <https://doi.org/10.1553/978OEAW88872>

- Ogle, K. (2008). *Societas Jesu ieguldījums Latvijas arhitektūras un tēlotājas mākslas mantojumā*. Disertācija. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts.
- Öhlmann, Ph. (2023). Diaconia and Development: The Study of Religious Social Practice as Lead Discipline in the Religion and Development Debate. *Religions*, 14(8), 1032. <https://doi.org/10.3390/rel14081032>
- Pazuhina, N. (2009). *Kulturpraktiken der russisch-orthodoxen Altgläubigen Lettlands. Erfahrungen von Stabilität und Wandel in priesterlosen Gemeinschaften (1920–1939 und 1991–2006)*. Saarbrücken: Südwestdeutscher Verlag für Hochschulschriften.
- Pazuhina, N. (2024). Housing in Social Practices of The Religious Communities: Experience of Migration and Interaction in the (Sub)Urban Environment. *Estudo Prévio*, 24, 128–150. <https://doi.org/10.26619/2182-4339/24.6>
- Plenne, V. F. (2022). Uniāti Latvijas teritorijā 17.–19. gadsimtā. *Reliģiski-filozofiski Raksti XXXII*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 122.–172. <https://doi.org/10.22364/rfr.32>
- Reliģisko organizāciju likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/36874-religisko-organizaciju-likums>
- Runce, I. (2016). Jezuītu ordenis un renesanses laikmeta idejas un to ienākšana Baltijā. *Reliģiski-filozofiski raksti XXI*, 164.–184. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/37292>
- Štoll, P. (2013). *Lotyšská kultura a Jednota bratrská: České kontexty lotyšských kulturních tradic v 17.–20. st.* Praha: Karolinum.
- Štolls, P. (2016). *Latviešu kultūra un brāļu draudze: latviešu kultūras tradīciju čehu konteksti XVII–XX gadsimtā*. Rīga.
- Tieslietu ministrija. *Ziņojums par Tieslietu ministrijā iesniegtajiem reliģisko organizāciju pārskatiem par darbību 2022. gadā*. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/media/18642/download?attachment>

Ieteikumi demogrāfiskās politikas plānam

(iesniegti Valsts kancelejā 2024. gadā)

Ieteikumu pamatā ir ne tikai pētījumos gūtās atziņas un līdz šim publicētie rezultāti, bet arī projekta ietvaros rīkoto reģionālo ideju darbnīcu un koprades semināru materiāli, kas iegūti, apkopojot reģionos dzīvojošo, studējošo un strādājošo viedokļus, pieredzi, labās prakses piemērus un piedāvātos risinājumus.

- Jāpanāk, lai sabiedrības un indivīdu dzīves vērtību skalā ģimene un partnerība ar bērniem ieņemtu augstāku vietu.
- Prioritāri sociāldemogrāfiskās politikas virzieni: pieejams mājoklis, pirmsskolas izglītība, veselības aprūpe, profesionālā izaugsme un mūžizglītības iespējas, ievērojot teritorijas demogrāfisko profilu.
- Iedzīvotāju sastāva novecošana un darbspējīgā vecuma iedzīvotāju daļas sarukums priekšplānā izvirza ieguldījumus cilvēkkapitālā, produktivitātes un efektivitātes paaugstināšanu valsts, teritoriālā un indivīda līmenī.
- Pievērst uzmanību rādītājiem, kas raksturo iedzīvotāju sastāva kvalitāti: izglītībai, profesionālajai kvalifikācijai, ienākumiem. Tiem ir būtiska nozīme, mazinot sociālo nevienlīdzību un stiprinot izpratni par veselīga mūža ilguma nozīmi sabiedrībā, un sekmējot augstāku veselības pratību iedzīvotāju vidū.
- Jāveicina esošā darbaspēka plašāka iesaiste darba tirgū (pārkvalifikācija, mūžizglītības iespējas), kā arī senioru aktīvas pozīcijas saglabāšana darba tirgū (elastīgāks piedāvājums).
- Kvalificēta darbaspēka attīstība garākam darba mūžam, veicinot atbalstu karjeras plānošanā, profesionālā izaugsmē, pārkvalifikācijā un mūžizglītībā.
- Turpmāks atbalsts reģionos īstenotajiem remigrācijas pasākumiem un reintegrācijas programmām sociālās aprūpes, publisko pakalpojumu un pastāvīgas saiknes nodrošināšanai starp prombūtnē esošiem iedzīvotājiem un vietējām kopienām un pašvaldībām.
- Jāizvērtē selektīva kvalificēta darbaspēka (talantu) piesaiste regulētas imigrācijas rezultātā, lai papildinātu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu un mazinātu iedzīvotāju skaita sarukšanu.

- Atbalstāma tādu ārvalstnieku plašāka iesaiste darba tirgū, kuri ieguvuši izglītību un kvalifikāciju Latvijā. Ārvalstu studentu noturēšana Latvijā, īpaši nozarēs un reģionos, kur iespējams darbaspēka trūkums, piemēram, veselības un sociālajā aprūpē, inženierzinātnēs u. c.
- Savlaicīga atbalsta plānošana ģeogrāfiski attālāku reģionu un pierobežas teritoriju demogrāfiskās situācijas uzlabošanai, jo tā prasīs ilgāku laiku, kā arī lielāku valsts un pašvaldību atbalstu nekā Rīgas tuvumā.
- Pieaugot gados vecāku iedzīvotāju īpatsvaram, jāveicina un jāmeklē inovatīvi risinājumi individualizētu pakalpojumu nodrošināšanai dzīvesvietā.

Autori

Tatjana Ajubova – *Mg. sc. soc.*, Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes zinātniskā asistente. Piedalās Latvijas pētniecības projektos.

Elīna Apsīte-Beriņa – *Dr. geogr.*, specializācija starptautiskajā un studentu migrācijā. LU Eksakto zinātņu un tehnoloģiju fakultātes asociētā profesore. Latvijas Zinātnes padomes eksperte cilvēka ģeogrāfijā un demogrāfijā. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Ilze Auliciema – sociālo zinātņu doktore (*PhD*), specializācija politikas zinātnē un publiskajā pārvaldē.

Baiba Bela – *Dr. sc. soc.*, asociētā profesore Latvijas Universitātē. Latvijas Zinātnes padomes eksperte socioloģijā. Vadītāja un dalībniece Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos. Pētnieciskās intereses ir saistītas ar tādām tēmām kā diaspora, transnacionālisms, sociālā ilgtspēja, kopienu noturība.

Atis Bērziņš – *Dr. oec.*, specializācija sociālekonomiskajā demogrāfijā. Vadošais pētnieks, LU asociētais profesors. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Māris Bērziņš – *Dr. geogr.*, specializācija iedzīvotāju ģeogrāfijā. LU Eksakto zinātņu un tehnoloģiju fakultātes profesors. Latvijas Zinātnes padomes eksperts cilvēka ģeogrāfijā un demogrāfijā. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Dina Bite – *Dr. sc. soc.*, specializācija lietišķajā socioloģijā. RSU Sociālo zinātņu fakultātes asociētā profesore, vadošā pētniece. Latvijas Zinātnes padomes eksperte socioloģijā un sociālajā darbā. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Aleksandrs Dahs – *Dr. demogr.*, specializācija sociālekonomiskajā un reģionālajā demogrāfijā. LU Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātes pētnieks. Eiropas Iedzīvotāju izpētes asociācijas (EAPS) loceklis. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Līga Danilāne – *Dr. paed.*, specializācija skolas pedagogijā. RTU Rēzeknes akadēmijas docente. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētnieciskos projektos.

Jānis Dzerviniks – *Dr. paed.*, specializācija skolas pedagogijā. RTU Rēzeknes akadēmijas profesors. Latvijas Zinātnes padomes eksperts izglītības zinātnēs. Piedalās Latvijas un starptautiskos projektos.

Līga Feldmane – *PhD*, specializācija sociālajā un ekonomiskajā ģeogrāfijā. Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes docente, pētniece. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Māra Kiope – *Dr. phil.*, vadošā pētniece LU HZF Filozofijas un socioloģijas institūtā. Interesu jomas saistītas ar hermeneitiku, gnozeoloģiju un pastorālo antropoloģiju. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Baiba Kiršteina – *Mg. iur.*, specializācija migrācijas tiesisko aspektu pētniecībā nacionālā un starptautiskā līmenī.

Zaiga Krišjāne – *Dr. geogr.*, projekta vadītāja, LU Eksakto zinātņu un tehnoloģiju fakultātes profesore, LZA īstenā locekle. Latvijas un starptautisko pētniecisko projektu vadītāja.

Solveiga Krūmiņa-Koņkova – *Dr. phil.*, LU HZF Filozofijas un socioloģijas institūta direktore un vadošā pētniece, LZA korespondētājlocekle. Interesu jomas saistītas ar reliģijas filozofiju, reliģiozitātes un reliģisko ideju vēsturi Latvijā. Latvijas un starptautisko pētniecisko projektu vadītāja.

Jānis Krūmiņš – LU Eksakto zinātņu un tehnoloģiju fakultātes zinātniskais asistents, doktora grāda pretendents. Galvenās pētniecības intereses: iedzīvotāju ģeogrāfiskā mobilitāte, apdzīvojuma attīstība, iedzīvotāju ģeogrāfija, telpiskā analīze.

Juris Krūmiņš – *Dr. habil. oec.*, specializācija statistikā un demogrāfijā. LU profesors un vadošais pētnieks. LZA īstenais loceklis, Kārļa Baloža un Marģera Skujenieka vārdabalu laureāts. Viesprofesora un viespētnieka pieredze ASV, Beļģijā, Francijā, Kanādā, Vācijā un Zviedrijā. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Ženija Krūzmētra – *Dr. geogr.*, specializācija cilvēka ģeogrāfijā. Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes asociētā profesore lauku socioloģijā, pētniece. Latvijas Zinātnes padomes eksperte

sociālā un ekonomiskā ģeogrāfijā. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Kristīne Lece – LU Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātes pēcdoktorantūras pētniece. Centrālās statistikas pārvaldes eksperte iedzīvotāju statistikas jomā. Pētniecības virziens – administratīvo datu izmantošana demogrāfiskos pētījumos.

Velta Ļubkina† – *Dr. paed.*, RTU Rēzeknes akadēmijas profesore. Latvijas Zinātnes padomes eksperte izglītības zinātnēs. Latvijas un starptautisko pētniecisko un zinātnisko projektu vadītāja.

Vadims Mantrovs – *Dr. iur.*, LU Juridiskās fakultātes asociētais profesors. Latvijas Zinātnes padomes eksperts tiesību zinātnē. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos, autors (līdzautors) vairāk nekā 100 publikācijām (tostarp monogrāfijām) Latvijā un ārvalstīs, uzstāties ar ziņojumu daudzās starptautiskās un nacionālās konferencēs Latvijā un ārvalstīs.

Zane Meļķe – LU Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātes Sociālo zinātņu programmas doktorante. Pētnieciskās intereses ir saistītas ar tādām tēmām kā migrācija un integrācija.

Inta Mieriņa – *Dr. sc. soc.*, LU Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātes tenūrprofesore, Diasporas un migrācijas pētījumu centra direktore, pētījuma “Latvijas emigrantu kopienas” vadītāja. Zinātniskās intereses saistītas ar jaunajām migrācijas formām, integrācijas izaicinājumiem un sociālo iekļaušanu.

Nadežda Pazuhina – *Dr. art.*, vadošā pētniece LU HZF Filozofijas un socioloģijas institūtā. Interese jomas saistītas ar kultūras vēsturi, reliģijas socioloģiju, reliģisko kopienu kultūras un sociālajām praksēm Latvijā. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Ilga Prudņikova – *Dr. paed.*, specializācija speciālajā pedagogijā. RTU Rēzeknes akadēmijas pētniece. Valsts izglītības attīstības aģentūras Speciālās izglītības nodaļas vecākā eksperte. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētnieciskos projektos.

Iveta Reinholde – *Dr. sc. pol.*, LU Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātes profesore. Latvijas Zinātnes padomes eksperte politikas zinātnē. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos, autore (līdzautore) vairāk nekā 50 publikācijām, neatkarīgā eksperte Eiropas Padomes Vietējo un reģionālo pašvaldību kongresā.

Inese Runce – *Dr. hist.*, vadošā pētniece LU HZF Filozofijas un socioloģijas institūtā. Interesešu jomas saistītas ar reliģijas vēsturi, Baznīcas un valsts attiecībām Latvijā, reliģisko un etnisko kopienu vēsturi Latvijā. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Inese Šūpule – *Dr. sc. soc.*, pētniece Latvijas Universitātē, galvenā pētnieciskā pieredze saistīta ar tādām tēmām kā migrācija, etniskās attiecības, sabiedrības integrācija, izglītība un politikas analīze.

Anete Tīrmane – *Mg. sc. soc.*, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, vecākā projektu vadītāja. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Svetlana Uščā – *Dr. paed.*, specializācija speciālajā pedagoģijā. RTU Rēzeknes akadēmijas docente. Latvijas Zinātnes padomes eksperte izglītības zinātnēs. Piedalās Latvijas un starptautiskos pētniecības projektos.

Summary

Study of Demographic and Migration Processes for Development of Knowledge Society in Latvia

Changes and assessments of the demographic situation

The five-year period from 2019 to 2023 is characterised by innovations in the use of administrative data, statistical methods, as well as in the 2021 population census. The Covid-19 pandemic and Russian aggression in Ukraine have affected demographic behaviour and demographic development in Latvia.

The use of the index method makes it possible to decompose changes in the number of births into changes in age-specific fertility rates and the impact of the age composition of women of reproductive age. Age-specific fertility plays a decisive role in changes in the total number of births, moderately expanding generational replacement and ensuring the renewal of human capital.

There are significant territorial differences in population change and age composition in Latvia. This is due to the socio-economic influence of the Riga metropolitan area, differences in population density and weak suburbanisation processes in the country's regions.

The number of children in households has a significant impact on their income per equivalent consumer. This impact varies across different types of households in Latvia. The income of married couples with children is higher than that of cohabiting partners with children. The lowest incomes are found in households where a single mother is raising several children.

According to population projections, demographic developments will continue to be influenced by fertility below the replacement level, a moderate increase in life expectancy and a negative net migration rate. The ageing of the population, combined with the expected decline in the working-age population, will become a significant challenge for socio-economic development.

Internal migration dynamics in Latvia's regions and populated areas

Latvia's experience with demographic challenges provides an opportunity to test the theories reflected in the literature on migration, contributing to research of internal migration in developed countries.

Riga, as the centre of the country's population and various social and economic activities, also dominates the regional structure of internal migration, losing population to the suburbs while gaining it from other regions of the country.

While internal migration was scattered in 2000, by 2011 it had become more concentrated in Riga and its neighbouring municipalities within the metropolitan area. In 2021, the significance of Riga and its surrounding areas in internal migration processes has increased even further, indicating a marked increase in concentration in the wider area around Riga. Internal migration contributes to suburbanisation processes.

Younger, more educated and skilled residents are more actively involved in internal migration.

The total volume of internal migration from 2000 to 2024 has increased and its intensity has even doubled, reaching 3.2% of the total population in 2024.

Challenges of talent migration and the potential of diaspora engagement

International migration processes are generating significant changes in many European countries, including Latvia. Emigration, immigration, return migration, as well as diaspora engagement and networking, are parallel or even closely inter-related processes. This chapter presents the key findings from research on recent trends in leveraging the potential of talent migration to enhance Latvia's visibility and international influence. It also examines diaspora organisations as an important resource for the preservation and transmission of identity within the diaspora, as well as for cooperation with Latvia. We discuss unsuccessful experiences of return migration, which provide deeper insight into why so many returnees choose to emigrate again. The chapter concludes with an examination of migration within the labour market of the IT sector.

Both Latvian state and diaspora professionals see diaspora diplomacy as a useful long-term strategic resource that can strengthen Latvia's international recognition and influence, especially in EU institutions. Diaspora diplomacy is considered important for building the country's branding, increasing international recognition and strengthening influence, building reputation and defending interests.

Diaspora organisations are important in maintaining the cultural identity of emigrants, promoting community building and strengthening diverse links with the country of origin. The activities of diaspora organisations and groups are diverse and significantly contribute to social integration in the community.

Although the state promotes the return of emigrants, most returnees experience little interest in their skills and knowledge or in their reintegration process.

Confronted with conditions they found unacceptable, they decided to emigrate again.

The increase in remote work opportunities in recent years has contributed to both the diaspora's involvement in employment in Latvia and return migration. Research into migration processes in the IT sector shows that remote work, which is more common in IT than in other sectors, encourages specialists to return to and remain in Latvia, as Latvian IT specialists work remotely for foreign companies.

Migration is a permanent phenomenon of modern life, and our task as a society is to create an attractive, supportive and inspiring environment for cooperation with the diaspora, return migrants and those who are still considering returning to Latvia.

Regulation of the entry and residence of third-country nationals in Latvia: Migration challenges and current problems

Latvia lacks a national policy and legal framework for migration regulation. Immigration from third countries is currently based mainly on initiatives by employers aimed at attracting qualified specialists and seasonal workers. The current immigration policy does not fully address Latvia's current demographic and migration problems. Thus, in the Latvian context, facilitating the entry of third-country nationals should be viewed from the perspective of attracting third-country nationals to fill vacant jobs and the possibilities offered by the existing legal framework to facilitate the entry of these nationals in order to address demographic and migration problems in Latvia. In the long term, the success of immigration policy and legal policy will have an impact on economic growth.

There is a lack of a systematic approach to resolving immigration crises, as this is currently done on an *ad hoc* basis to overcome specific crises. As a result, Latvian legislators respond to each specific migration crisis on a case-by-case basis. Although the concept of a crisis itself implies that it can be difficult to predict, it is necessary to develop a regulatory framework that can be applied in the long term, responding flexibly to various challenges.

Newcomers to rural areas: Challenges and solutions

The research results indicate that the positive impact of newcomers on demographic processes depends on their ability to integrate into local communities.

In order to successfully develop entrepreneurship in rural areas of Latvia, synergy between various factors is needed – infrastructure development, human

resource potential and community empowerment. Only through this approach can a favourable environment be created, allowing entrepreneurs to realise their ideas and support regional development.

Life in rural areas is generally more expensive than life in cities. The cost of living in rural areas is closely correlated with each individual's values and personal requirements for everyday conveniences, as well as their lifestyle. The housing situation in rural areas can be described as uneven, unsystematic and unclear. Learning from successful examples is spontaneous and informal. Casual personal contacts, belonging to a community, the willingness of residents to cooperate and seek solutions themselves are of significant importance.

An essential solution for attracting specialists to rural municipalities would be the establishment of state-level support programmes aimed at recruiting young professionals to rural areas.

Current state policy does not encourage newcomers to move to rural areas, and there are no plans for state-level support to promote rural settlement, attract newcomers and facilitate their integration.

Human resource management strategies for promoting positive public attitudes towards inclusive education in the context of newcomer integration

Impactful professional development for teachers, focusing on intercultural competences, is essential for successful integration. Specifically designed professional development programmes that include practical methods and theoretical knowledge about different cultural backgrounds and overcoming language barriers can significantly improve teachers' ability to work effectively with migrant and refugee children.

Traditional methods of informing the public are not enough on their own. Holistic campaigns that include educational activities and active public involvement are much more efficacious in reducing prejudice and promoting positive attitudes.

Education policy development should focus on effective resource availability, which includes not only funding for teacher development but also additional resources, such as psychological support and support staff who can help educational institutions overcome integration challenges. The development of integrated policies that include these elements is essential to ensure the long-term and effective implementation of inclusive education.

The potential of religious communities in the integration and socialisation of newcomers

The interdisciplinary interaction and synthesis of methodological approaches in religious studies and human geography is a crucial research tool for migration processes, promoting a deeper understanding of the role of religious communities in social processes, both from a historical perspective and in today's dynamic situation. Topological hermeneutics (Malpas, 2018) serves as a methodological tool, providing a broader view of the epistemological dimension of space (place) in explaining individual behaviour and social interactions in the study of migration processes in Latvia. Research into the historical genesis of religious communities in Latvia reveals not only the specificity of Latvia's cultural landscape, but also the impact of various types of migration – missionary, religious and forced – in the context of demographic, social, cultural and political processes. The experience of religious communities in the fields of social diaconia and pastoral care is an essential resource for integrating newcomers into Latvian society, promoting sustainable development based on mutual respect, respect for rights, and social solidarity.

Historically rooted religious groups in Latvia have a diverse cultural and social “profile”, including linguistic and ethnic differences, which allows them to develop a stronger sense of belonging to Latvian society and promote the inclusion and acceptance of newcomers. The historical experience of respectful coexistence between different denominations in Latvia serves as the basis for sustainable social mechanisms – self-organisation, charity, and cohesion strategies – that characterise relations between religious communities both across Latvia as a whole and in Latvia's regions, as well as in individual cities and city districts. The challenges faced by Latvian society and state institutions after Russia's full-scale invasion of Ukraine on 24 February 2022, with the arrival of large numbers of war refugees, mobilised religious communities and organisations, as well as broader social groups, to act in the name of solidarity and brotherhood on a new level. Religious motivation and historically accumulated experience have created a range of good practices that can be transferred to work with migrants from other geographical regions. Ignoring the cultural and social experience and practices of religious communities can lead to significant risks of religious marginalisation, affecting not only newcomers but also entire religious communities if they feel excluded from constructive dialogue with society and state institutions.

**Demogrāfijas un migrācijas procesu izpēte
zināšanu sabiedrības attīstībai Latvijā**

Study of Demographic and Migration Processes for
Development of Knowledge Society in Latvia

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050, Latvija

www.apgads.lu.lv

Interneta grāmatnīca: gramatas.lu.lv